

GÖÇ, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AFETLER EKSENİNDE
SOSYAL YENİLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
Şeyma GÜLEÇ
Yüksek Lisans Tezi
Danışman: Doç. Dr. Murad TIRYAKIOĞLU
Eylül, 2019
Afyonkarahisar

T.C.
AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
YÜKSEK LİSANS TEZİ

GÖÇ, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AFETLER
EKSENİNDE SOSYAL YENİLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Hazırlayan
Şeyma GÜLEÇ

Danışman
Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU

AFYONKARAHİSAR 2019

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans “Göç, İklim Değişikliği Ve Afetler Ekseninde Sosyal Yenilik: Türkiye Örneği” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek bir yardıma başvurmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin Kaynakça’da gösterilen eserlerden oluştuğunu, bunlara atıf yapılarak yararlanmış olduğumu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

03/09/2019

Şeyma GÜLEÇ

TEZ JÜRİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI

JÜRİ ÜYELERİ

Tez Danışmanı : Doç. Dr. Murad TIRYAKIOĞLU

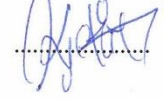
Jüri Üyeleri : Prof. Dr. Selçuk AKÇAY

: Doç. Dr. Dilek ÇETİN

İmza

J. Akçay

İktisat Anabilim Dalı Tezli Yüksek Lisans Programı öğrencisi Şeyma GÜLEÇ' in “**Göç, İklim Değişikliği ve Afetler Ekseninde Sosyal Yenilik: Türkiye Örneği**” başlıklı tezi, 03/09/2019 tarihinde saat 14.00' de Afyon Kocatepe Üniversitesi Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Sınav Yönetmeliği' nin ilgili maddeleri uyarınca yukarıda isim ve imzaları bulunan jüri üyeleri tarafından değerlendirilerek (X) oy birliği – ( ) oy çokluğu ile kabul edilmiştir.

Doç. Dr. Elbeyi PELİT
MÜDÜR

ÖZET

GÖÇ, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AFETLER EKSENİNDE SOSYAL YENİLİK: TÜRKİYE ÖRNEĞİ

Şeyma GÜLEÇ

AFYON KOCATEPE ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI

Eylül 2019

Danışman: Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU

Kalkınma iktisadı İkinci Dünya Savaşından sonra yükselişe geçmiş, kalkınma anlayışına mekân boyutu eklenerek de bölgesel kalkınma kavramı ortaya çıkmıştır. Bölgesel kalkınma, bölgeler arasında etkin kaynak dağılım ve sosyal adaleti amaçlamaktadır. 1980'lerin ortasında yeni bölgeselcilik kavramının ortaya çıkışıyla birlikte geleneksel bölgesel kalkınma anlayışı terk edilmiştir. Yeni bölgeselcilik anlayışı ile yerel aktörlerin harekete geçirilmesi hız kazanmış, yerel kaynakların etkin kullanımı ve politikaların yürütülmesi için bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur.

Devlet Planlama Teşkilatı tarafından bölgeler arası dengesizliklerin giderilmesi amaçlanarak kalkınma planları uygulanmaya başlanmıştır. Kalkınma planlarının uygulanmasında bölgesel kalkınma ajansları büyük öneme sahiptir. Bu çalışmada ülkemizin hali hazırda karşılaştığı olduğu ve gelecek dönem de etkisinin artması beklenen göç, afet ve iklim değişikliği dinamiklerinin sadece sosyal değil ekonomik açıdan bölgesel kalkınmaya etkisi tespit edilmiştir. Bölgesel kalkınma

ajanslarının bölge planlarında göç, afet ve iklim değişikliğiyle ilgili çalışmalarının yeterliliği değerlendirilmiştir. Ulusal kalkınmaya bölgesel kalkınmanın sağlanmasıyla ulaşılacağından, bölgesel kalkınmanın alternatif bir aracı olan sosyal yeniliğin benimsenmesi, kalkınma planlarında göç, afet ve iklim değişikliğiyle ilgili politikaların gerekliliği tespit edilmiş, önerilerde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Bölge, bölgesel kalkınma, bölgesel kalkınma ajansları, yenilik, kalkınma planı.

ABSTRACT

MIGRATION, CLIMATE CHANGE AND SOCIAL INNOVATION IN DISASTERS AXIS: THE TURKEY SIMPLE

Şeyma GÜLEÇ

**AFYON KOCATEPE UNIVERSITY
THE INSTITUTE OF SOCIAL SCIENCES
DEPARTMENT OF ECONOMICS**

September 2019

Advisor: Assoc. Prof. Murad TİRYAKİOĞLU

Development economics started to rise after the Second World War and the concept of regional development came out by adding a space dimension to the understanding of development. Regional development aims at effective resource allocation and social justice among regions. With the emergence of the new concept of regionalism in the mid-1980s, the traditional understanding of regional development was abandoned. With the new understanding of regionalism, the mobilization of local agents has accelerated and regional development agencies have been established for the effective use of local resources and implementation of policies.

The State Planning Organization has started to implement development plans in order to eliminate interregional imbalances. Regional development agencies have great importance in the implementation of development plans. In this study, the impact of dynamics of migration, disaster and climate change that our country already has experienced and which are expected to increase in the coming period to regional

development has been determined not only socially but also economically. In the regional plans of regional development agencies, the adequacy of the studies regarding migration, disaster and climate change has been evaluated. Since national development will be achieved through the provision of regional development, the adoption of social innovation which is an alternative tool of regional development, the necessity of policies related to migration, disaster and climate change in the development plans, and recommendations have been made.

Keywords: Region, regional development, regional development agencies, innovation, development plan.

ÖNSÖZ

Yüksek lisans tez çalışmam boyunca akademik bilgi, birikim ve tecrübesiyle bana yol gösteren, değerli danışmanım Sayın Doç. Dr. Murad TİRYAKİOĞLU hocama sonsuz teşekkür ederim. Çalışmam sırasında desteğini hiçbir zaman esirgemeyen doktora öğrencisi Saba YAĞCI'ya teşekkürü borç bilirim. Hayatımın her döneminde sabırları ve destekleriyle her zaman yanımda olan, bana hep inanan çok değerli aileme emekleri ve destekleri için sonsuz teşekkür ederim.

Şeyma GÜLEÇ

İÇİNDEKİLER

	Sayfa
YEMİN METNİ	i
TEZ JÜRİ KARARI VE ENSTİTÜ MÜDÜRLÜĞÜ ONAYI.....	ii
ÖZET.....	iii
ABSTRACT	v
ÖNSÖZ.....	vii
İÇİNDEKİLER	viii
TABLolar LİSTESİ.....	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ.....	xii
KISALTMALAR DİZİNİ	xiii
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE, KALKINMA VE YENİLİKÇİLİK

1. İKTİSADİ AÇIDAN BÖLGE KAVRAMI VE ÖNEMİ	3
1.1. EKONOMİK YAPI AÇISINDAN BÖLGELER.....	4
1.1.1. Homojen Bölge: Türdeş Bölge.....	4
1.1.2. Polarize Bölge: Kutuplaşmış Bölge	5
1.1.3. Plan Bölge: Planlama Amaçlı Bölge.....	6
1.2. GELİŞME DÜZEYİNE GÖRE BÖLGELER.....	7
1.2.1. Gelişmiş Bölge	7
1.2.2. Az Gelişmiş Bölge	8
1.2.3. Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge.....	9
1.2.4. Potansiyel Açısından Az Gelişmiş Bölge.....	9
1.3. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE SEBEPLERİ.....	9
1.3.1. Bölgesel Eşitsizlik Kavramı ve Ortaya Çıkış Nedenleri.....	9
1.3.2. Bölgesel Eşitsizlik Çeşitleri	10
1.3.2.1. Doğal ve Coğrafi Eşitsizlikler.....	10
1.3.2.2. İktisadi ve Fonksiyonel Eşitsizlikler.....	11
1.3.2.3. Sosyal ve Kültürel Eşitsizlikler.....	11

1.3.3. Bölgesel Eşitsizliğin Yararları ve Sakıncaları.....	12
1.3.3.1. Bölgesel Eşitsizliğin Yararları	12
1.3.3.2. Bölgesel Eşitsizliğin Sakıncaları.....	13
2. BİR BÖLGESEL KALKINMA ARACI OLARAK YENİLİK.....	14
2.1. İKTİSADİ BOYUTUYLA YENİLİK.....	14
2.2. TOPLUMSAL BOYUTUYLA YENİLİK.....	16
3. BÖLGESEL KALKINMADA SOSYAL YENİLİKÇİLİK VE AKTÖRLER	
.....	19
3.1. DÜNYADA SOSYAL YENİLİKÇİLİK UYGULAMALARI.....	19
3.2. TÜRKİYE’DE SOSYAL YENİLİKÇİLİK UYGULAMALARI.....	22
3.3. SOSYAL YENİLİKÇİLİĞİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ	25

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN VE YENİLİKÇİLİĞİN PLANLANMASI

1. BÖLGESEL KALKINMA VE YENİ BÖLGESELCİLİK.....	28
1.1. BÖLGESEL KALKINMA.....	28
1.2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMACI	29
1.3. BÖLGESEL KALKINMANIN İLKELERİ.....	30
1.3.1.Sosyal Karlılık İlkesi	30
1.3.2. Kalkınma Kutbu İlkesi.....	32
1.3.3. Halkın Katılması İlkesi.....	32
1.4. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ ARAÇLARI	33
1.4.1. Bölge Planlama	33
1.4.2. Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi	34
1.4.2.1. Üretken Kamu Yatırımları	34
1.4.2.2. Altyapı Yatırımları.....	34
1.4.3.Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Yoğunlaşmasını	
Sağlamak.....	35
1.4.4. Mali ve Vergisel Teşvik Önlemleri.....	36
1.4.5. Girişimciliğin Teşvik Edilmesi	36

1.4.6. Diğer Araçlar	37
1.5. YENİ BÖLGESELÇİLİK	39
2. BÖLGESEL YENİLİK SİSTEMLERİ.....	41
3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ KURULUŞU VE GELİŞİMİ. 43	
3.1. DÜNYADA TARİHSEL SÜREÇ.....	45
3.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI'NIN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ..	47
4. TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMANIN PLANLANMASI	50
4.1. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ BÖLGESEL KALKINMA	51
4.2. PLANLI DÖNEM BÖLGESEL KALKINMA	53

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE'DE BÖLGESEL KALKINMANIN YENİDEN PLANLANMASI

1. TÜRKİYE'NİN YENİ DİNAMİKLERİ: GÖÇ, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AFETLER.....	60
1.1. DÜZENSİZ GÖÇ	60
1.2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KURAKLIK	67
1.3. AFETLER	73
2. TÜRKİYE'NİN YAKIN GELECEĞİ İÇİN TESPİT VE ÖNERİLER.....	75
2.1. TÜRKİYE'NİN YAKIN GELECEĞİ İÇİN TESPİTLER.....	75
2.2. TÜRKİYE'NİN YAKIN GELECEĞİ İÇİN ÖNERİLER.....	86
SONUÇ.....	91
KAYNAKÇA	93

TABLÖLAR LİSTESİ

Tablo 1. Yenilik Türleri ve Seçilmiş Örnekler	15
Tablo 2. Bölgesel Politikaların Sosyal Fayda ve Maliyetleri	32
Tablo 3. Dünya’da BKA’ların Kuruluş Yılları ve Bulunduğu Ülkeler	46
Tablo 4. Türkiye’de İBBS-NUTS’a Göre Sınıflandırılmış Bölgeler	49
Tablo 5. 1962-1966 Dönemi- GSMH.....	54
Tablo 6. 2018-2023 Bölgesel Gelişme Hedefleri	59

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil 1. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı (SODES) Proje Destek Miktarlarının (Türk Lirası) ve Desteklenen Proje Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (2008-2015).....	26
Şekil 2. Yıllara Göre Türkiye'ye Giriş 2005-2018	61
Şekil 3. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı 2005-2019.....	62
Şekil 4. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı	63
Şekil 5. 2018 Yılında Yakalanan Düzensiz Göçmenler (İlk 10 Uyruk)	64
Şekil 6. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler.....	65
Şekil 7. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı	66
Şekil 8. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 ile Göre Dağılımı	67
Şekil 9. Türkiye Geneli Yıllık Alansal Yağışları.....	72
Şekil 10. Türkiye Geneli Yıllık Sıcaklık Verileri	72
Şekil 11. İBBS Düzey 2'de 2014-2023 Bölge Planlarının Göç Çalışmaları	76
Şekil 12. İBBS Düzey 2'de 2014-2023 Bölge Planlarının Afet Çalışmaları.....	80
Şekil 13. İBBS Düzey 2'de 2014-2023 Bölge Planlarının İklim Değişikliği Çalışmaları	83

KISALTMALAR DİZİNİ

- AR-GE:** Araştırma ve Geliştirme
- BKA:** Bölgesel Kalkınma Ajansı
- BMİDÇS:** Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi
- BYKP:** Beş Yıllık Kalkınma Planları
- DAP:** Doğu Anadolu Projesi
- DESİYAB:** Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası
- DOKAP:** Doğu Karadeniz Projesi
- DPT:** Devlet Planlama Teşkilatı
- EIB:** Avrupa Yatırım Bankası
- EURADA:** Avrupa Kalkınma Ajansları Birliği
- GAP:** Güneydoğu Anadolu Projesi
- GSMH:** Gayri Safi Millî Hâsıla
- GSYH:** Gayri Safi Yurtiçi Hâsıla
- IADB:** Amerika Ülkeleri Kalkınma Bankası
- İBBS:** İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması
- KOBİ:** Küçük ve Orta Büyüklükteki İşletmeler
- KOP:** Konya Ovası Projesi
- OECD:** Ekonomik Kalkınma ve İşbirliği Örgütü
- OSB:** Organize Sanayi Bölgeleri
- SODES:** Sosyal Destek Programı
- STK:** Sivil Toplum Kuruluşları
- UNDP:** Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı
- TDK:** Türk Dil Kurumu
- TDO:** Tek Durak Ofisi

GİRİŞ

Sanayi devrimiyle birlikte oluşan ve İkinci Dünya Savaşı sonrasında etkisini hızla gösteren bölgesel dengesizlikler, 1950 yılları itibariyle ülkelerin iktisadi ve siyasi politikalarında yer almaya başlamıştır. Kalkınma anlayışına mekân boyutu eklenerek oluşan bölgesel kalkınma olgusu da bu dönemde ortaya çıkmıştır. Bu dönemde siyasi bağımsızlığını yeni kazanan ülkeler, ekonomik bağımsızlıklarını kazanmak için bölgesel dengesizlikleri azaltıcı uygulamalara önem vermiştir. Çünkü ülkenin kalkınması, bölgelerin kalkınma sürecine dahil edilmesine bağlı olduğu görüşüyle ilgili dönemde gündeminde olmuştur.

Bölgesel kalkınma, bölge kaynaklarının maksimum verim elde edilecek şekilde kullanılarak bölgedeki ekonomik faaliyetlerin desteklenmesi sayesinde bölge halkının refahının artması olarak tanımlanabilir. Bölgesel kalkınmanın başlıca amacı ülkedeki her bölgenin kendi dinamiği içinde dengesizliklerin giderilerek refahın sağlanmasıdır. Dolayısıyla bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltabilmek, ekonomik- sosyal farklılıkları gidermek ve bu kapsamda çeşitli avantajlara sahip bölgelerden dezavantajlı bölgelere yatırımların kaydırılmasını sağlayacak bölgesel kalkınma planlarının yapılması bölgesel kalkınmanın amacına hizmet edecektir.

1970'li yılların sonuna kadar devlet merkezli uygulanan bölgesel kalkınma politikaları, 1980 yıllarıyla terk edilmiş yeni bölgesel kalkınma anlayışı benimsenmiştir. Yeni anlayışla birlikte bölge dinamiklerini harekete geçiren, bölgesel potansiyelin kullanımını amaçlayan, merkezi hükümetten bağımsız bölgesel kuruluşlarla tabandan tavana yayılan politikalar gündeme gelmiştir. Bu politikalara uygun olarak da bölgesel kalkınma ajansları kurulmuştur.

Sosyal ve ekonomik kalkınmanın yeni dinamikleri arasında yer alan göç, afet ve iklim değişikliği konuları ülkemiz için yeni ama oldukça da önemli bir yere sahiptir. Türkiye'nin yakın geleceğini etkileyen göç, afet ve iklim değişikliğinin bölgesel kalkınmaya etkilerinin bölge planları kapsamında incelenmesi amaçlanmıştır. Bu çalışmanın amacına yönelik tezin birinci ve ikinci bölümünde literatür taraması yapılmış, üçüncü bölümde ise bölgesel kalkınma ajanslarının hazırlamış olduğu Bölge Planları (2014-2023) esas alınarak içerik analizi yapılmıştır.

Çalışmanın birinci bölümünde bölge, kalkınma ve yenilikçilik kavramları bölgesellik kavramı ile bir arada incelenmiş, farklı bölgelerde yaşam nedeniyle sosyal ve ekonomik fırsat eşitsizliği yaşanmasıyla ortaya çıkan bölgesel eşitsizliğin nedenleri ve çeşitlerinden bahsedilmiş, yenilikçiliğin bölgesel kalkınmadaki rolü iktisadi ve toplumsal boyutlarıyla ele alınmıştır.

Çalışmanın ikinci bölümünde ise bölgesel kalkınmanın amacı, ilkeleri ve araçları üzerinde durulmuştur. Devamında ise bölgesel kalkınmanın araçları arasında yer alan bölgesel kalkınma ajanslarının kuruluş süreçleri dünya ve Türkiye açısından incelenmiş ayrıca Türkiye’de bölgesel yenilik sisteminin işleyişine de değinilmiştir. Son olarak planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak iki başlıkta Türkiye’de bölgesel kalkınmanın planlanması incelenmiştir.

Çizilen genel çerçeve sonrasında çalışmanın üçüncü bölümde Türkiye için bölgesel kalkınmanın yeniden planlanması ile ilgili olarak Türkiye’yi etkileyen göç, afet, iklim değişikliği gibi dinamikler göz önüne alınmıştır. Türkiye’nin yakın geleceğinde bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için kalkınmanın yerelden ulusala doğru yayılmasını sağlayacak bir anlayış çerçevesinde politika tasarımı yapılması, yeni bölgesel kalkınma paradigması sosyal yenilikçiliği ve gelişmeyi esas alacak şekilde tasarlanması, dünyayı ve Türkiye’yi etkisi altına alan iklim değişikliğiyle mücadele için kaynak kullanımının etkinliği ve sürdürülebilirliği sağlanması, gerçekleşen iç ve dış göçle gelen nüfusun mekânsal ve sosyal uyumunun sağlanması, afet yönetimi ile bölgelerin, afet öncesi, sırası ve sonrasına hazırlıklı hale gelmesinin sağlanması ve iklim değişikliğiyle oluşan kuraklığın toplumda farkındalığının artırılmasının sağlanması önerilerinde bulunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

BÖLGE, KALKINMA VE YENİLİKÇİLİK

1. İKTİSADİ AÇIDAN BÖLGE KAVRAMI VE ÖNEMİ

Farklı disiplinlere ve kriterlere göre bölge kavramı tanımlanmaktadır. İktisadi, coğrafi, sosyal ve politik alanlara göre farklı bölge tanımlamaları görülmektedir. İktisadi açıdan bölge tanımı, genişliği ülke kadar büyük olmayan fakat kent kadar küçük kalmayan alan parçası olarak yapılmaktadır. Bölge kavramı Avrupa Birliği'nde (AB) kent, metropol alandan kırsal bölgeye kadar çok boyutlu kavram olarak yer almaktadır. AB bölge kavramını “coğrafi, ekolojik, ekonomik, kültürel, etnik, kentsel ve yönetsel açıdan benzer, yakın bütün olan alan parçaları” olarak tanımlamaktadır (Mengi, 1998: 43). Coğrafi bölge tanımlaması, belirli mekânda oluşan benzerliklerin alansal bütünlüğü olarak yapılmaktadır (Kılıç ve Mutluer, 2004: 17). Bölge kavramı, bir mekânın diğerlerinden olan farklarını ortaya koymak için kullanılmaktadır (Eraydın, 2003: 126).

Türk Dil Kurumu (TDK)'nın bölge tanımını “sınırları idari, ekonomik birliğe, toprak, iklim ve bitki özelliklerinin benzerliğine veya üzerinde yaşayan insanların aynı soydan gelmiş olmalarına göre belirlenen toprak parçası, mıntıka” olarak yapmaktadır (TDK, 2019).

Bölge kavramı, saha (area), zon (zone), mekân (space) kavramlarından ayıran büyük farkları vardır. Saha, bir alanın sınırlandırılmasını ifade etmektedir. Zon kavramı ise belirli bir özellik belirlenip bu özelliğin olup olmadığına göre tüm mekânın ikiye ayrılmasını ifade eder. Bölge kavramını mekândan ayıran özellik mekânda sınır ve devamlılık kavramlarının olmamasıdır. Bölge kavramını diğerlerinden ayıran özellikler aşağıdaki gibi sıralanabilmektedir (Tekeli, 2008: 173-174):

- Devamlılık
- Ayrım
- Benzerlik ve Bütünlük
- Genelleme

Geleneksel bölge anlayışı, yerel birimlerin yan yana gelmesiyle mekânsal bütünlüğünün oluşması ve sınırları çizilmiş olan ulus devletlerin bir alt birimi olup

devletin dışına kapalı birimi olarak görülmektedir. Küresel bölge anlayışı, mekânsal süreklilik sorunu bulunmayan, ilişki ağı ile belirlenmiş yerel birimlerin beraberliğiyle oluşan, uluslararası ilişkilere açık, değişken sınırlara sahip birim olarak görülmektedir (DPT, 2000: 58). Bölgeler, ekonomik yapıları ve gelişme düzeyleri esas alınarak iki grupta incelenmektedir.

1.1. EKONOMİK YAPI AÇISINDAN BÖLGELER

Ekonomik açıdan bölge kavramı ayrımı, ekonomik yapıyı belirli bir süreç içerisinde değerlendirmeyip, bölgelerin durumunu sınırlandırılmış zaman ve mekânda ortaya koymaktır. Bölgeler, ekonomik yapı niteliklerine göre üç bölüme ayrılmaktadır (Gündüz, 2006: 3).

1.1.1. Homojen Bölge: Türdeş Bölge

Homojenlik, “bütün öğeleri aynı yapıda ya da aynı nitelikte olan, bağdaşlık” anlamına gelmektedir (Polatkan, 1968: 19). Homojen alan, “bütün noktaları kendi aralarında mümkün olduğu kadar yakın özellikler gösteren alan” şeklinde tanımlayabiliriz. Homojen alanların birleşmesiyle de homojen bölgeler oluşmaktadır. Homojen bölge, “seçilen bir veya birçok kıstasa göre birbirini takip eden kesimlerin teşkil ettiği bir bütün“olarak tanımlanmaktadır. Başka bir ifadeyle, özellikleri birbirine benzer olan devamlı bir mekandır. J. R. Boudeville, homojen bölgeyi her birimi diğer birimine en çok benzer özelliğe sahip alan olarak tanımlamaktadır (Boudeville, 1966; 7).

Belirlenmiş bazı kritere göre, benzer seviyede ve birbirinin devamı niteliğinde olan alan bütününe homojen bölge denir (Arslan, 2005: 290). Dinler homojen bölgeyi, “bütün noktaları kendi aralarında mümkün olduğu kadar yakın özellikler gösteren alan” şeklinde tanımlanmıştır (Dinler, 2005: 75).

Bölgenin homojenliğini belirleyen kriterler, tarihsel, kültürel, kentli nüfus, coğrafya ve beslenme gibi sıralanabilir (Polatkan, 1968: 20). Ülkelerin bölgelerarası eşitsizliğin giderilmesi için oluşturulan politikalarda, homojen bölge bir ayırım tipi olarak değerlendirilebilir (Erkal, 1972: 15). Gelişmişlik düzeyi aynı olan komşu şehirler, gelişmişlik düzeyi bakımından homojen bölge olarak nitelendirilirler.

Bölgeler arasında ekonomik, sosyal ve kültürel açıdan benzer özellikler bulunmuyorsa bu bölgeler arası dengesizlikten bahsedilir. Bu bölgelere homojen değil

heterojen bölge denir. Ülkemizde heterojen bölgelere Marmara ve Doğu Anadolu bölgeleri örnek gösterilebilir (Kaya, 2009: 10).

Bölgelerin buldukları konum ve özelliklerine göre aynı veya birbirine benzer olmaları imkânsız olduğu için, ülkemizde homojen bölge bulmak zordur. Bölgesel gelişme politikalarının gerçek sonuçlar elde edebilmesi bir bölgenin diğer bölgelerle arasında oluşan yoğunluğun ele alınmasıyla mümkündür. Bu nedenle dinamik yaklaşım değerlendirmesine sahip polarize kavramı incelenebilir (Yıldız, 2013: 10).

1.1.2. Polarize Bölge: Kutuplaşmış Bölge

Bir ülkenin ekonomik gelişmesi, tüm coğrafyada aynı anda ve aynı hızla başlamayıp, aynı hızla da devam etmemektedir. Ekonomik gelişmenin belirli bölgelerde yoğun olarak görülmesinin çeşitli sebepleri bulunmakla beraber, bazı bölgelerin ekonomik açıdan dezavantajlı hale gelmesine neden olmaktadır (Aktürk, 1997: 14).

Polarize bölge, iç yapıya sahip, merkez veya merkeze bağlı çevreyi içine alan, çevreyi merkeze bağlarken, sosyal ve ekonomik ilişkilerin yok olması ya da zayıflaması özelliği ile sınırlanmış birimdir (Yazgan, 1997: 107). Bir ülkede küçük yerleşme merkezleri (köy-kasaba) ile büyük yerleşme (kent) merkezleri arasında karşılıklı ticari bağ vardır. Büyük illerde küçük yerleşme merkezleri, büyük yerleşme merkezlerinin etkisi altına girerek kutuplaşmıştır (Gündüz,2006 :5). Büyük yerleşme merkezleri kendinden küçük yerleşme merkezlerini etkisi altına alıyorsa, söz konusu yerleşme cazibe merkezi haline gelerek kutuplaşmaktadır (Dinler, 2005: 79).

Polarize bölgelerin tespiti dinamik bir incelemeyle belirlenmektedir. Bunun nedeni polarize bölgelerin zaman içinde çevre illerden etkilenecek gelişmişlik özelliği göstermeleridir. Bu bölgeler komşu bölgelere kıyasla kendi aralarında daha çok değişimde bulunur ve heterojen bölge özelliğine sahip olurlar (Yazgan, 1997: 112). Türkiye’de polarize bölgeye Ankara ve Kırşehir illeri örnek olabilir. Bu şekilde bazı merkezlerin kutuplaşması ekonomik gelişmelerin dengeli bir şekilde olmasına engel olmaktadır. Dengeli kalkınma için kutuplaşmış merkezlerde planlama çalışmaları yapılarak çevre arasında iktisadi gelişmelerin kontrolü sağlanmalıdır (Gündüz, 2006: 7).

1.1.3. Plan Bölge: Planlama Amaçlı Bölge

Ekonomik yapı açısından bölge, son olarak plan bölge olarak ayrılmaktadır. Ekonomik kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanmasını kolaylaştırmak ve ilgili kararların uyum içinde bütünlüğün sağlanması amacıyla plan bölgeler tanımlanmıştır (Keleş, 1993: 237).

Plan bölge “kentten daha geniş, ülkeden daha küçük, yönetsel sınırları ulus yönetsel birim sınırlarıyla çakışan, ama etkileşim açısından o sınırları aşabilen, yerinden yönetilen, demokratik-katılımcı bir yönetime ve bütçeye sahip bir planlama ve yönetim birim” olarak tanımlanmaktadır (DPT, 2000: 8).

Homojen bölge ve polarize bölge üzerine yapılan çalışmalar, plan bölge çalışmalarına yol gösterici özellik taşımaktadır. Homojen ve polarize bölgelerde ekonominin yapısı, ekonomik faaliyetlerin şekli, nüfusun sosyal ve ekonomik yapısı ve bölge ile çevre arasındaki ekonomik faaliyetin yoğunluğu esas alınarak bir sınırlama yapılır. Plan bölge, kalkınma planlarının hazırlanmasına ve uygulanmasını kolaylaştırmak ve bölgenin ulusal kalkınmanın içinde yer almasını sağlamak amacıyla belirlenen bölgedir (İldırar, 2004: 11).

Plan bölge iki türlü ortaya çıkabilir. İlki ulusal kalkınma planına mekân boyutunu katabilmek adına bir bölgesel ayırmadır. İkincisi ise ulusal kalkınma planına geçilmeden, bölgesel sorunların giderilmesi için bölgesel planlama sonucu ortaya çıkmaktadır (Dinler, 2005: 85). Kısıtlarına ve potansiyellerine göre değişiklik gösteren bölge ve alt bölge ayırımı şu şekilde yapılmıştır (DPT, 2000: 9):

- Az Gelişmiş Bölgeler: Tarımsal ve zorlukları olan bölgelerdir.
- Gerilemekte Olan Bölgeler: Büyük kent etrafında bulunan, zorlukları olan kalabalık bölgelerdir.
- Sorunlu Endüstriyel Bölgeler: İşsizliğin artması en önemli sorundur.
- Büyümenin "baskısı" Altında Olan Bölgeler: Başlıca sorunları, konut, altyapı eksikliği, ulaşım, çevre kirliliği (hava, su, gürültü, vb.) ve tıkanıklıktır.
- Acil Müdahale Bölgeleri: Afet, terör ve büyük kapsamlı projelerin etkisi altında kalan bölgelerdir (GAP bölgesi gibi).

- Risk Bölgeleri: Doğal risk (deprem, sel, erozyon, vb.) bölgeleri ve yapay risk (enerji istasyonları, zararlı kimyasal üretimi, vb.) alanlarıdır.

- Hassas Bölgeler: Doğal ve kültürel değerler açısından zengin ekolojide duyarlı bölgelerdir.

- Özel Statülü Bölgeler: Yasalarla özel uluslararası statü kazanmış olan bölgelerdir.

Birçok ülkede bölgesel sorunların çözümüne yönelik plan bölge ayrımı yapılmıştır. Bu ülkelere, ABD, Almanya, Türkiye, İtalya, Hindistan, Pakistan örnek verilebilir. Türkiye’de plan bölge çalışmalarına “Çorum Çankırı Kırsal Kalkınma Projesi”, “Erzurum Kırsal Kalkınma Projesi”, “Aşağı Gediz Havzası Projesi”, “Güneydoğu Anadolu Projesi (GAP)”, “Doğu Anadolu Projesi (DAP)” ve son olarak da “Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP)” örnek gösterilebilir (Yiğitbaşı, 1977: 55).

1.2. GELİŞME DÜZEYİNE GÖRE BÖLGELER

Ekonomik gelişme düzeyi açısından sınıflandırma özellikleri devamlı gelişim ve değişim sürecindedir. Bu nedenle ekonomik gelişme düzeyi bakımından bölgeler dinamik yapıya sahiptir (Elmas, 2001: 23).

Gelişme düzeyi açısından ülkeler, ekonomik yapı özellikleri ve gelişme düzeylerine göre “gelişmiş”, “az gelişmiş” ve “gelişmekte olan ülkeler” olarak sınıflandırılmıştır. Ülkeler de içlerinde “gelişmiş bölge”, “az gelişmiş bölge”, “gelişme halindeki az gelişmiş bölge” ve “potansiyel bakımından az gelişmiş bölge” olarak dört bölge şeklinde sınıflandırılmıştır (Safi, 2001: 3).

1.2.1. Gelişmiş Bölge

Gelişmiş bölge tanımı gelir düzeyi ülke ortalamasını aşan, eğitim, kültür ve sosyal güvence düzeyi yüksek nüfusa sahip, elektrik, su, yol gibi yeterli alt yapıya sahip ve sadece sosyal hizmet yatırımları değil üretime yönelik ekonomik yatırım yapılan alan olarak yapılabilir (Erkal, 1990: 21).

Başka bir gelişmiş bölge tanımlaması da bir ülkenin diğer ülke ve bölgelerine göre, sosyal ve ekonomik faktörler açısından karşılaştırıldığında üst seviyede olan bölge çeşididir (Gündüz, 2006: 12). Aşağıda gelişmiş bölge özellikleri sıralanmaktadır (Gündüz, 2006: 14):

- Üretim faktörlerinin dağılımı dengeli ve faktör verimliliği yüksektir.
- Altyapı yatırımları yeterlidir.
- Gelişmeye elverişli doğal çevreye sahiptir.
- Kalkınma hızları geri kalmış bölgelere ve ülkenin kalkınma hızına göre yüksektir.
- Yatırımların tasarruflara bağılılık oranı yüksektir.

Gelişmiş bölgenin istihdam şartları iyi ve sürekli arttığı için bölge göç almaktadır. Çalışanların sosyal güvenlik imkanlarının iyiliği de diğer bölgelere kıyasla üst seviyededir. Gelişmiş bölgelerde marjinal tasarruf eğilimi marjinal tüketim eğiliminden yüksektir (Yılmaz, 1998:106).

1.2.2. Az Gelişmiş Bölge

Ekonomik ve sosyal açıdan diğer bölgelere göre geride kalmış ve gelişme potansiyeli olmayan bölge olarak tanımlanabilir. Az gelişmiş bölgelerin ekonomik avantajları bulunmamaktadır (Erkan, 1999: 121).

Az gelişmiş bölge özellikleri aşağıdaki gibi sıralanabilir (Erkal,1978: 50).

- Gelir düzeyi ve gelir artış hızı, ülkenin düzeyine göre düşüktür.
- Tarım sektörü hakimdir.
- Nüfus artış hızı ülkenin genel nüfus artışı hızına göre yüksektir.
- Nüfusun içinde (0-14) yaş grubunun oranının yüksek olması.
- Kadın istihdamının yüksek olması.
- Göç verme oranının yüksek olması.
- Sağlık hizmetleri gelişmemiş ve yetersizdir.
- Altyapı yatırımlarının yetersizliği.
- Gelir seviyesinin düşük olması nedeniyle tasarrufların az olması.
- İşsizlik oranı yüksek, üretim faktörlerinin marjinal verimliliği azdır.
- Sosyal statü sadece eğitim yoluyla değil, doğuştan da kazanılabilmektedir.

Sonuç olarak az gelişmiş bölgeler sosyal ve ekonomik dengesizliğin olduğu bölgelerdir. Ülkemizde az gelişmiş bölgeye örnek Doğu Anadolu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri verilebilir. Az gelişmiş bölgeler sadece az gelişmiş ülkeler de

karşılaşılan bir sorun değildir. Örneğin, İskoçya, İngiltere ve Galler'in Güneybatı bölgeleri gelişmemiş bölgelerdir. Bu bölgelere ek İtalya'nın güneyi, İsveç, Norveç ve Finlandiya'nın kuzey bölgesi, Hollanda'nın doğusu, Fransa'nın güneyi ve güneybatısı, Almanya'nın doğusu da az gelişmiş bölgeler arasında yer almaktadır (Yıldız, 2013: 16).

1.2.3. Gelişme Halindeki Az Gelişmiş Bölge

Gelişme halindeki az gelişmiş bölge, gelişme hızı ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen gelir düzeyi ülke ortalamasından az olan bölgedir (Erkan, 1999: 121). Bu tür bölgeler gelişme potansiyeline sahip olup, bölgenin kaynakları yeterince kullanılmamaktadır. Özel ve kamu yatırımlarının bölgeye çekilememesi, eldeki işgücü kaynaklarından yararlanılmaması da bölgenin az gelişmişliğini sürdürmesine neden olmaktadır (Ildırrar, 2004: 12-13).

1.2.4. Potansiyel Açısından Az Gelişmiş Bölge

Gelişme potansiyelini kaybetmiş bölge olarak tanımlanan bu bölge türü, kişi başına düşen ortalama gelir seviyesinin ülke ortalamasının üzerinde olmasına rağmen gelişme hızı ülke ortalamasının altında kalan bölgelerdir. Zaman içinde bölgenin refah seviyesi düşeceği için az gelişmiş bölgeler arasına geçecektir (Erkan, 1999: 122).

1.3. BÖLGESEL EŞİTSİZLİKLER VE SEBEPLERİ

Gelişmişlik farkları ülkeler arasında ortaya çıktığı gibi ülke içinde bölgeler arasında da yaşanmaktadır. Bölgeler bulunduğu coğrafya, ekonomi, sosyal ve kültürel yapı bakımından aynı özelliklere sahip olamadığı için tüm bölgeler aynı derecede gelişemeyecekler ve bölgeler arasında gelişmişlik farkları ortaya çıkacaktır. Ülkeler bölgesel dengesizliklerin giderilmesi için kalkınma politikaları uygulamaktadır (Gündüz, 2006: 14).

1.3.1. Bölgesel Eşitsizlik Kavramı ve Ortaya Çıkış Nedenleri

Bölgesel eşitsizlik, ekonomik ve sosyal fırsat eşitsizliği sebebiyle aynı ülkede ama başka bölgelerde bulunan insanlar arasında farklı yaşam şartları altında yaşamak zorunda bırakan, bölgelerin sosyo-ekonomik ayrışmasına neden olan ülke kalkınma sürecinde ortaya çıkan kavram olarak tanımlanmaktadır. Ekonomik yatırımların ülke içinde dengesiz olması, güçlü ve zayıf ekonomili ve gelişme seviyesi farklı bölgelerin

oluşmasına sebep olur. Bölgeleri bu farklı gelişim seviyeleri bölgesel eşitsizlik olarak nitelendirilmektedir (Çamur ve Gümüş, 2005: 147).

Ülkelerde ekonomik gelişme tüm bölgelerde aynı anda başlamayıp, belli bölgelerde ortaya çıkan gelişmelerle kalkınma kutuplarında yoğunlaşmaktadır. Sanayi devrimi öncesi tarıma dayalı ekonominin olması, üretimin doğal kaynaklara dayanması eşitsizliğin belirgin olarak yaşanmamasını sağlamaktaydı. Sanayi devrimi ile birlikte bölgesel eşitsizliğin görünürlüğü daha çok artmıştır (Dinler, 2005: 27).

Bölgesel eşitsizlik, 1929 krizinden sonra ülkenin gelişmişlik seviyesine bağlı kalmaksızın gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde farklı şekillerde görülmektedir. Ülkelerin gelişmişlik düzeyleri, aynı ülkelerin bütün bölgelerinde eşit düzeyde görülmemektedir. Bölgesel eşitsizlik gelişmiş ülkelerde iç dinamikler tarafından belirlenirken, gelişmekte olan ülkelerde dış dinamiklere göre belirlenmiştir (Göktürk, 2006: 23).

Ekonomideki gelişmelerin belli noktalarda yoğunlaşması iki nedene dayandırılabilir. İlk nedeni, firmalar ölçek ekonomisinden yararlanmak ve üretim tesisi büyüklüklerini maksimum düzeye ulaştırmak için farklı yeni yatırımlara yönelmektedir. Böylece firmaların faaliyette bulunduğu bölgelerde ekonomik canlılık sağlanacaktır. İkinci neden, firmalar dışsal ekonomilerden faydalanabilmek için aynı bölgede faaliyet gösterme eğilimindedir. Bu bölgelerde ekonomik ve sosyal faaliyetlerin artış göstermesiyle bölgeler arasında eşitsizlik nedeni ortaya çıkmaktadır (Dinler, 2005: 107).

1.3.2. Bölgesel Eşitsizlik Çeşitleri

Bölgesel eşitsizlikler özelliklerine göre üç gruba ayrılmaktadır (Elmas, 2001: 17):

- Doğal ve coğrafi eşitsizlikler.
- İktisadi ve fonksiyonel eşitsizlikler.
- Sosyal ve kültürel eşitsizlikler.

1.3.2.1. Doğal ve Coğrafi Eşitsizlikler

Doğal kaynakların ve fiziki şartların bir sonucu olan eşitsizlik türüdür. Bölgelerin değişmesi mümkün olmayan şartları olan doğal kaynakları ve coğrafi

koşulları o bölgeyi diğer bölgelerden ayırt eder. Bölgenin büyük merkezlere ve denize uzaklığı, yeryüzü şekilleri, toprak verimliliği, yeraltı kaynaklarının zenginliği gibi birçok özellik bölgenin gelişmişliğini göstermektedir (Dinler, 2005: 178).

Ilıman bölgeler, tropikal bölgelere göre daha gelişmiş ve zengindir. Bölgenin iklimi çalışma koşullarını etkilemektedir. Aşırı sıcak ve soğuk iklim, insanların çalışma verimliliğini düşürmektedir. Çalışmaya en elverişli iklim, ılıman iklimdir (Dinler, 2005: 170).

Dünyada 23° 45 kuzey ve 23° 45 güney enlemleri arasında kalan ülkelerin birçoğu geri kalmış ülkelerdir. Orta ve yüksek enlemler arasında kalan ülkeler ise genelde gelişmiş ülkelerdir. Ülkenin ve bölgelerin denize ve nehre kıyısı olması gelişmeye elverişli hale getirir. Kıyı bölgeler, yeraltı zenginliği olan bölgeler ve verimi yüksek topraklar ile dağlık, verimsiz topraklar iklimi elverişsiz bölgeler arasındaki eşitsizliğe örnek gösterilebilir (Elmas, 2001: 20-21).

1.3.2.2. İktisadi ve Fonksiyonel Eşitsizlikler

İktisadi eşitsizlik, ekonomik fırsat eşitsizliği ile açıklanabilir. Ülkeler ve bölgeler aynı üretim faktörüne sahip olsalar dahi farklı pazarlarda yer aldıklarından eşit kazanç elde edemezler. Tarım sektöründen sanayi sektörüne işgücü aktarıldığından ortaya kazanç farkı çıkabilir (Mutlu, 1992: 90).

Ekonomik göstergeler ülkelerin gelişmişlik özelliklerini belirlemektedir. Üretim faktörlerinin bölgelere göre verimlilikleri ve dağılımın farklı olması işletmenin kuruluş yeri seçiminde etkili olmaktadır. Çünkü işletmeler yatırım yaparken minimum maliyet ile maksimum kar elde edebileceği bölgeleri seçmek isterler (Şen, 2004: 7).

1.3.2.3. Sosyal ve Kültürel Eşitsizlikler

Sosyal ve kültürel eşitsizlik, farklı bölgelerde yaşayan insanların kamu hizmetlerinden sağladıkları faydanın kalite ve miktarı arasındaki farklılıklar şeklinde kendini göstermektedir. Bu farklılıklar sosyal eşitsizlik olarak değerlendirilecek eğitim, sağlık, kültür gibi hizmetlerde ortaya çıkmaktadır (Bayraktutan, 1994: 186).

Sosyal eşitsizlik ekonomik sebeplere dayanmaktadır. Doğal ve coğrafi eşitsizlikler, insanların kontrolünde olmadan ortaya çıkarken, ekonomik ve sosyal eşitsizlikler insanlar tarafından ortaya çıkmaktadır (Erkal,1990: 40). Bölgesel

eşitsizlikler sosyal ve ekonomik açıdan değerlendirmeye giderilmektedir. Devletin teşvik, destek ve kamu yatırımlarıyla sosyal eşitsizlik, bölgenin gelişme hızının artırılmasıyla da ekonomik eşitsizliğin giderilmesi için düzenlemeler yapılmaktadır (Abuşoğlu ve İnan, 1989; 1).

1.3.3. Bölgesel Eşitsizliğin Yararları ve Sakıncaları

Ekonomik gelişmenin bir bölgede başlamasıyla ortaya çıkan bölgesel eşitsizliğin sonuçlarını yararları ve sakıncaları olarak iki gruba ayırmak mümkündür (Bayraktutan, 1994: 186). Gelişmiş bölgeler ve geri kalmış bölgeler arasında oluşan gelişmişlik farklılıkları giderilmesi gereken önemli sorun olarak görülmektedir. Gelişmişlik farklılığının giderilmesi ilk olarak geri kalmış bölgelerin sorunlarını gidermekle başlamaktadır. Bu bölgelere yönelik kalkınma politikaları hazırlanmaktadır. Gelişmiş bölgeler, geri kalmış bölgelerden devamlı göç alırlar ve bu bölgedeki aşırı büyüme belirli bir zamandan sonra çözümü zorlaşan bir sorun haline gelmektedir. Bu eşitsizlikler ve sorunlar bölgede birtakım ekonomik ve sosyo- politik sakıncalara yol açar (Ertaş, 2013: 14).

1.3.3.1. Bölgesel Eşitsizliğin Yararları

Ekonomik gelişme ilk olarak ayrıcalıklı bölgelerde başlar ve o bölgelerde yaygınlaşmaktadır. Sermaye ve işgücü gelişmenin başladığı bölgeye yönelir, bölge pozitif içsel ve dışsal ekonomilerle birlikte sosyo- kültürel fırsatlara sahip olacaktır. Gelişmekte olan bölgelerin endüstri ihtiyaçları, diğer bölgelerde hammadde ve zirai sanayi ürünlerinin pazarının oluşumuna yardımcı olmaktadır (Bayraktutan, 1994: 186).

Geri kalmış bölgede bulunan girişimci ve işsizler gelişen bölgelerin avantajlarından yararlanabilmek için bu bölgelere göç etmeye başlarlar (Ertaş, 2013: 14). Bu şekilde geri kalmış bölgedeki emeğin marjinal verimliliği yükselir (Bayraktutan, 1994: 186). Gelişmekte olan bölgede artan üretim milli geliri artırır, bu gelişen ekonomi sadece o bölgeyle sınırlı kalmaz ülkenin kalkınması için bir basamak oluşturmaktadır. Gelişmekte olan bölgede ortaya çıkan dışsal ekonomi bölgede yaşayanlara fırsatlar sağlayıp, bölgede bulunan âtil kaynakların kullanılmasına katkı sağlar (Ertaş, 2013: 15).

1.3.3.2. Bölgesel Eşitsizliğin Sakıncaları

Bölgesel eşitsizliğin yararları olduğu gibi sakıncaları da söz konusudur. Gelişmekte olan bölgenin ücret ve refah düzeyi yüksek olunca aktif işgücü bu bölgeye hareket eder. Bu hareket kalifiye eleman ve beyin göçü şeklinde olmaktadır. Sadece insan göçü değil sermaye göçü de alarak geri kalmış bölgelerin gelişmeden yoksun kalmasına neden olur, bu olay ekonomik ve sosyal erozyon olarak adlandırılmaktadır (Bayraktutan, 1994: 186).

Pozitif içsel ve dışsal ekonomilerle sağlanan bireysel ve sosyal avantajlar belirli bir gelişme seviyesinden sonra tersine doğru bir hal alacaktır. Bölgede altyapı ve kamu hizmetlerinin maliyetinde artış görülecek ve bu hizmetler yetersiz kalacaktır (Bayraktutan, 1994: 187).

Geri kalmış bölgelerde istihdamın yetersiz kalmasıyla açık ve gizli işsizlik oranları yüksektir. Bölgenin yaşam koşulları zor, elde edilen gelirler düşüktür. Düşük ücret, satın alma gücünün düşmesine ve bölgede sağlanan sosyal hizmetlerin yetersizliğine sebep olur. Bu bölgelerde eğitim ve sağlık hizmetleri yeteri kadar gelişmemiştir (Aktan, 1997: 1-2).

Ekonomik nedenle oluşan bölgesel eşitsizlik sosyal eşitsizliklerin de kaynağı olmaktadır. Geri kalmış ülkelerin gelişmemesi, gelişmiş ülkelerin sürekli gelişim sağlaması bölgeler arasındaki benzerliğin giderek azalmasına neden olur. Farklı gelişmişlik düzeyine sahip bölgelerde yaşayan insanların din, mezhep ve ırk farklılıklarına karşı düşünce yapılan aynı olmadığı için çeşitli sorunlar yaşanabilir (Ertaş, 2013:16).

Göçler nedeniyle bölgenin nüfus dağılımı ve yapısı bozulmaktadır. Bu bozulma ekonominin de dengeli dağılımını engellemektedir. Geri kalmış bölgelerde üretim faktörlerinin tamamı kullanılamaz, işsizlik mevcuttur ve bu eksik istihdamın göstergesidir. Eksik istihdam o bölgenin refah kaybına neden olmaktadır (Dornbush vd, 2000: 523).

2. BİR BÖLGESEL KALKINMA ARACI OLARAK YENİLİK

2.1. İKTİSADİ BOYUTUYLA YENİLİK

Literatürde çeşitli tanımlamaları bulunan fakat en çok OECD tarafından yapılan tanımın kabul gördüğü yenilik, “işletme içi uygulamalarda, işyeri organizasyonunda veya dış ilişkilerde yeni ya da önemli derecede iyileştirilmiş bir ürün (mal veya hizmet), veya süreç, yeni bir pazarlama yöntemi ya da yeni bir organizasyonel yöntemin gerçekleştirilmesi” olarak tanımlanmaktadır (OECD, 2005: 50). Yenilik, yenilikçilik kavramı ilk olarak J. A. Schumpeter (1942) tarafından ele alınmış farklı iktisadi okullar tarafından değişik şekillerde yorumlanmıştır. Schumpeter’e göre yenilik “girişimciye kar sağlayan, teknolojik değişme ve gelişmeler sonucu ortaya çıkan her şeydir” (ekonomik kalkınma ve modern yenilik teorisi) Rogers tarafından yenilik ise “kişiler ya da birimler tarafından yeni olarak algılanan fikir, uygulama ya da nesnelere” şeklinde tanımlanmaktadır (Rogers, 1983: 11).

Schumpeter kapitalist sistemin büyümesinde girişimcilerin büyük rol aldığını, teknik gelişmelerin girişimciler tarafından üretime entegre edilmesini, yani yenilikleri en önemli etken olarak görmüştür. Schumpeter’e göre ekonomik kalkınmaya neden olan beş yenilik türü vardır. Bunlar (Alkin, 1992: 140):

1. Piyasaya yeni tüketim malı sürülmesi,
2. Yeni üretim tekniği uygulanması,
3. Yeni piyasaların bulunması,
4. Yeni üretim (hammadde- yarı mamul) kaynağının bulunması,
5. Yeni endüstriyel örgütlenme şekillerinin oluşumu.

OECD yeniliği, ürün ve hizmet yeniliği, süreç yeniliği, pazarlama yeniliği, organizasyonel yenilik olarak dört sınıfa ayırmıştır (OECD, 2005: 52-55).

- Ürün yeniliği; bir mal veya hizmetin mevcut özelliklerinin veya öngörülen kullanımlarının önemli ölçüde iyileştirilerek ortaya konulmasıdır.

- Süreç yeniliği; yeni bir üretim veya teslimat yönteminin gerçekleştirilmesi ya da iyileştirilmesini içermektedir.

- Pazarlama yeniliği; ürünün tasarım, ambalaj, tanıtım ve fiyatlandırılmasında önemli ölçüde değişimi kapsayan yenilik türüdür.

- Organizasyonel yeniliği; firmanın ticari faaliyetlerinde, işyeri ve dış ilişkilerinde yeni organizasyonel yöntemin uygulanmasıdır.

İktisadi kalkınmanın önemli bir aracı haline gelen ve yenilikçiliğin toplumsal boyutunu ele alan sosyal yenilik kavramı da yenilik türleri sınıflandırılmasına dahil edilebilir.

Tablo 1. Yenilik Türleri ve Seçilmiş Örnekler

Yenilik Türü	Seçilmiş Örnekler
Ürün ve Hizmet Yeniliği	Post-it İki tarafi giyilebilen pantolon MP4 çalar Spotify Facebook ve Twitter
Süreç Yeniliği	Montaj Hattı Tam zamanlı üretim Stoksuz çalışma sistemleri
Pazarlama Yeniliği	Amazon.com Ebay.com
Organizasyonel Yenilik	Kaizen (Sürekli iyileştirme)
Sosyal Yenilik	Mikro kredi uygulaması Toms – Bire bir uygulaması Açık Öğretim Fakültesi

Kaynak: Akçomak vd, 2016: 33

Schumpeter yenilik yaklaşımında bir ürünün geçirdiği süreci icat (invention), yenilik (innovation) ve yayılma (diffusion) olarak üç aşamaya ayırmaktadır (Smith, 1998: 15).

1. İcat: Yeni bilimsel tekniklerin oluşması ve keşiflerin ortaya çıkış aşaması.
2. Yenilik: Bir icadın girişimci tarafından ticari forma dönüştürülmesi aşamasıdır.
3. Yayılma: Yeniliğin ticari alanda yaygın hale gelme aşamasıdır.

Yenilik sistemi mekânsal ve sektörel açıdan ele alınmaktadır. Sektörel bazda ele alındığında, belli bir sektör ve sektörün içinde yer alan aktörler ve bu aktörler arasındaki ilişkilerin yenilik sürecinde analiz edilmesidir. Mekânsal bazda değerlendirilmede ise, yenilik sürecinde etkisi olan makro ekonomik politikaların, bilim ve teknoloji politikalarının ve yabancı ülkelerle ilişkilerinin analizinin ulusal düzeyde belirlenmesi ve yapılmasına neden olmaktadır. Yenilik sisteminin mekânsal analizi ulusal düzeyde kalmayıp bölge düzeyinde de ele alınmaktadır. Bölge düzeyinde ele almayı dört nedene bağlamak mümkündür (Akpınar, 2012: 38-39).

İlk olarak, piyasaların liberalleşmesi, bilgi ve iletişim teknolojilerinde yaşanan gelişmeler iletişim ve ulaşım maliyetlerinin düşmesine ve ülkeler arasındaki sınırların kalkmasına neden olmuştur. Sınırların kalkması ulaşılabilen pazarın ve rakiplerin sayısının artması anlamına gelmektedir. Ülkeler uzmanlaşmaya yönelmekte ve bölgeler sahip oldukları özellikler ile uzmanlaşmanın sağlanabilmesi için uygun bir ekonomik birim olarak görülmektedir.

İkinci olarak, uzmanlaşmanın artışı bilgi üretiminde farklı kişi ve taraflardan üretilmiş bilgilere ihtiyaç duyulmasına neden olmuştur. Ar-Ge faaliyetlerini kendi içinde yapan, kendi kendine yeten ekonomik birimler diğer birimlerle çalışmak zorunda kalmaktadır. Bölgeler bu iş birliklerinin sağlanmasında yardımcı olurlar. Üçüncü olarak, erişilebilen pazarın genişlemesi farklı taleplerle karşılaşılmasına yol açmıştır. Bu nedenle esnek üretim sistemleri gerekli hale gelmiştir. Diğer yandan bilginin hızla eskimesi de dinamik bilgi üretim sisteminin gerekliliğini ortaya koymuştur. Bu esneklik ve hareketlilik bölge düzeyinde sağlanabilmektedir. Son olarak yenilik sürecinde önemli bir yere sahip olan bilgi yayılımı, belirlenmiş bir mekânda sınırlı kalarak, dışarıdan bilgi yayılımının sağlanmasına engel olmaktadır.

Yeni dönem bölgesel gelişme politika ve uygulamalarında önemli bir araç haline gelen bölgesel yenilik sistemleriyle, ülkeler bölge düzeyinde bilgi üretim ve kullanım altyapılarının geliştirilmesine yönelik politikalar benimsemektedir.

2.2. TOPLUMSAL BOYUTUYLA YENİLİK

Sosyal yenilik kavramı, 19.yüzyılın sonlarında Max Weber tarafından ortaya atılmıştır. Joseph Schumpeter, 1930'lu yıllarda ihtiyaç ve ekonomik etkinliğin

sağlanması için sosyal yenilik ve teknolojik yeniliğin beraber değerlendirilmesi gerektiğini belirtmiştir (Bulut vd., 2013: 122).

Sosyal yenilik kavramı, sosyal girişim, sosyal girişimcilik ve sosyal etki gibi aslında birbirinden farklı olan kavramlarla birlikte kullanılmakta ve benzerlik kurulmaktadır (Eren, 2010: 24). Sosyal yenilik, sosyal girişimcilik ile yakından ilişkili ve sıklıkla birbirine karıştırılan kavramlar olarak literatürde ele alınış biçimiyle birbirini ikame etme eğiliminde olsa da bu iki kavram birbirini takip eden ve tamamlayan nitelikte iki kavramdır. Sosyal yenilik süreci, sosyal girişimcilerin çabaları sonucunda ortaya çıkmaktadır. Sosyal yenilik için kabul edilmiş sabit bir tanımlama bulunmadığı görülmektedir. Bu sebeple aşağıda farklı sosyal yenilik tanımlamaları yer almaktadır.

Sosyal İnovasyon Merkezi (Center for Social Innovation) sosyal yenilikçiliği “bireyler, gruplar veya sosyal organizasyonlar tarafından gerçekleştirilebileceği gibi kamu kurumlarınca da uygulanabilen, mevcut sosyal, kültürel, ekonomik ve çevre sorunlarını insanlar ve gezegen için fayda sağlayacak şekilde çözmeye yönelik yeni fikirler” olarak tanımlamaktadır (CSI, 2018). Genel bir tanımlama olarak sosyal (toplumsal) yenilikçilik “toplumun tüm kesimlerine fayda sağlayacak yenilik, değişiklik ve iyileştirme faaliyetlerinin geliştirilmesini ve uygulanmasını” ifade etmektedir (Elçi, 2007: 14).

Sosyal yenilik, sosyal ihtiyaçların karşılanması amacıyla harekete geçirilen, genel olarak kurumlar aracılığıyla yayılan yenilikçi faaliyet ve hizmetleri ifade eder (Mulgan, 2006: 146). Sosyal yeniliğin bölgelerin daha yaşanabilir hale gelmesini sağlamak gibi önemli bir rolü vardır. Bölgesel eşitsizlik ve kalkınma modellerinin olumsuz etkilerini ortadan kaldırmak için sosyal yenilik ile birlikte yenilikçi girişimler ortaya çıkmaktadır. Bu girişimler, bölgede sosyal ve ekonomik açıdan sürdürülebilir toplumlar oluşturmak için önemli yere sahiptir (OECD, 2001a: 9).

Sosyal yenilik eğitim, sağlık, kültür, barınma, çevre gibi sosyal sorunların incelenebileceği alanlarda yeni hizmetler sunmak, var olan hizmetler için yeni yöntemler belirlemek, gelir getirici yeni faaliyetler uygulamak, hizmetlerden faydalanan toplumu genişletmek ve yeni kaynaklar bulma stratejilerinin benimsenmesi ile gerçekleşmektedir (Haugh, 2005: 5). Gelişmekte olan ülkelerde sağlıklı bir

ekonomik yapının sağlanabilmesi, yeni kuruluşlar ve iş imkanların yaratılması için sosyal yeniliklerin etkisi ile sosyal değişimlerin meydana getirilmesi önemli bir faktördür (Özdemir ve Ar, 2015: 20).

Sosyal yenilik tek başına değil diğer yenilik türleriyle beraber düşünülmelidir. Sosyal yeniliğin gelişimi tek bir yenilik türüne bağlı kalarak sağlanamaz. Ekonomik ve sosyal koşulların iyileşmesi, sosyal yenilik ve diğer yenilik faaliyetlerinin birlikte yürütülmesiyle gerçekleşebilir (Elçi, 2007: 14).

Sosyal yenilik kavramının kullanıldığı alana ve amaca göre farklı anlamlarda kullanıldığı yukarıdaki tanımlamalarda görülmektedir. Bu tanımlamalarda sosyal yeniliğin dört kullanımı ön plana çıkmıştır (Eren, 2010: 26-27):

- Toplumsal sorunların çözümü ve ihtiyaçların karşılanması için yeni ürün ve hizmetler geliştirilmesi,
- Ekonomik yenilikler dışında kalan sosyal ihtiyaçlara odaklanması,
- Sosyal sermayenin artırılması, işgücü yeteneklerinin geliştirilmesi için yenilikçi yollara gidilmesi,
- Toplumun teknolojik yeniliklere uygun olarak yönlendirilmesi.

Sosyal yenilikçilik, genel bir tanımla mevcut toplumsal sorunlara yenilikçi çözümler bulunması ve uygulanması olarak ifade edilebilir. Sosyal girişimcilik, sivil toplum, kurumsal sosyal sorumluluk gibi bileşenlerin oluşturduğu sosyal yenilikçilik süreci ürün, süreç veya organizasyon yeniliği gibi diğer türlerden bağımsız olarak ele alınmamalı ve değerlendirilmemelidir. Diğer bir ifade ile yenilikçi dönüşüm hem iktisadi hem de sosyal yeniliği içeren bütünsel bir süreçtir. Sosyal yenilikçilik kavramı ile ilgili en temel karışıklık aynı zamanda sosyal yenilikçiliğin temel bileşeni olan sosyal girişimcilik kavramı ile ilgili olarak ortaya çıkmaktadır. Sosyal girişimcilik dünyada ve Türkiye’de hızla gelişen ve istihdamdan, toplumsal eşitsizliğin ortadan kaldırılmasına kadar pek çok alanda katma değer sağlayan bir olgudur. Sosyal girişimcilik aynı zamanda yenilikçiliği sağlayarak yeni ürün ve hizmetlerin geliştirilmesine yardımcı olurlar. Sivil toplum bilinci, kurumsal ve toplumsal farkındalık ve nihayet kurumsal sosyal sorumluluk sosyal yenilikçiliğin diğer bileşenleri olarak ifade edilmektedir.

3. BÖLGESEL KALKINMADA SOSYAL YENİLİKÇİLİK VE AKTÖRLER

3.1. DÜNYADA SOSYAL YENİLİKÇİLİK UYGULAMALARI

Gramenn Bank

Gramenn Bank, 1970'lerin ortalarında Chittagong Üniversitesi'nde ekonomi profesörü olarak görev yapan Muhammed Yunus tarafından ortaya çıkmış bir sosyal yenilik örneğidir. Gelişmekte olan ülkelerde yapılan araştırmalarda, yoksul kesimin ekonomik açıdan ilerleyememesinin önemli sebebi bu kesimin kredilerden yoksun kalmış olması sonucuna varılmıştır. Muhammed Yunus bu sonuca karşılık yoksullara teminatsız kredi verilmesinin mümkün olacağını ispat etmek istemiştir (Akbulaev vd, 2017: 59).

Mikro kredi, ilk olarak Muhammed Yunus tarafından 1973 yılında Bangladeş'te uygulanmaya başlanmıştır. Öğrencilerini yoksul bir köye götüren Muhammed Yunus saha gezisinde bambudan tabure yapan bir kadın ile görüşüp, işlenmemiş bambuları 15 peni denginde para ödediğini ve tefeciye ödemesinden sonra kendisine bir peni kaldığını öğrenir. Muhammed Yunus, daha avantajlı borç aldıklarında geçim seviyelerinin artacağını düşündüğü bu kadınlar için kendi cebinden 42 aileye 27 dolar borç verir. Mikro krediler, onların yoksulluktan kurtulmaları için girişimlerde bulunmalarını sağlamıştır¹. 1983 yılında Bangladeş Merkez Bankası ve diğer özel ticari bankalar sponsor olmuş ve geliştirilen proje ile yoksullara kredi veren "köy bankası" anlamına gelen Grameen Bank mikro kredi bankası kurulmuştur (Ozan Dündar, 2007: 7).

Mikro kredi, toprağı yarım dönümden az ya da mal varlığının değeri bir dönüm toprağın değerinden az olan kırsal alanda yaşayan kişilere verilen ve özellikle kadınlara kredi kullandırmayı amaçlayan finans aracıdır. Gramenn Bank klasik bankalardan farklı olarak teminatları taşınmaz ya da toprak üzerinden değil de zorunlu tasarruflar ile güvence altına almaktadır (Khandker, 1996: 2-3).

Gramenn Bank'ın amaçları aşağıdaki gibi sıralanabilir (Grameen Bank, 2019);

---

¹<https://muhammedyunus.okan.edu.tr/tr/muhammed-yunus-kimdir.php>. (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

- Yoksulların bankaların vermiş olduğu finansal hizmetlerden yararlanmasını sağlamak,
- Yoksulların kayıt dışı kredi kullanıcılarınca sömürülmesine engel olmak,
- Bangladeş’te yaşayan işsiz kişilere kendi işlerini kurma fırsatını yaratmak,
- “Düşük gelir, düşük tasarruf, düşük yatırım” dairesini “düşük gelir kredi desteği, yatırım, daha fazla gelir, daha fazla tasarruf, daha fazla yatırım-daha fazla gelir” olarak değiştirip kapitalizme yeni boyut kazandırmak.

Mikro kredi uygulaması ABD başta olmak üzere Avrupa’nın da çeşitli ülkelerinin bulunduğu 111 ülke başarılı bir şekilde uygulanmaktadır. Bu uygulama dahilinde verilen kredilerin geri dönüş oranları %98’in altına düşmemektedir. Başka önemli konu ise mikro kredi çekenlerin %48’i fakirlik sınırının üzerine çıkıp yaşam düzeyleri artırmıştır. 2005 yılı Birleşmiş Milletler 2005 yılını “Dünya Mikro Kredi Yılı” olarak ilan edilmiştir (Ozan Dündar, 2007: 7).

Mikro kredi uygulaması, bölgesel eşitsizlikleri giderici, toplumsal istikrarı ve dengeyi sağlayıcı, cinsiyet eşitsizliğini azaltıcı etkileri itibariyle bölgesel kalkınmanın yenilikçi yöntemlerle sağlanabilmesi için önemli bir örnek olarak değerlendirilebilir (Sarker, 2001:4). Muhammed Yunus, 2006 yılında “aşağıdan başlayacak bir ekonomik ve sosyal kalkınma yaratmak amacıyla mikro kredi sistemi için harcadıkları çabalar için” Nobel Barış Ödülü’nü almıştır.

Zaman Bankacılığı: Spice

Dünya genelinde farklı büyüklüklerde bulunan Zaman Bankası, serbest pazar sisteminin aksine yaşlı bakımı, komşulara yardım, tamir gibi gönüllü çalışmaya dayanan işleri teşvik için kullanılan uygulamadır. Bu sistemle kişiler, toplumsal hizmet ve yetenekleri için harcadığı “zaman” karşılığında para almak yerine benzer hizmetleri alabileceği “zaman”ı kazanmış olurlar. İngiltere ve ABD olmak üzere dünya çapında faaliyet gösteren Hourworld Platformu, 2017 verilerine göre 46 bin üyeyi ve 733 topluluğun bir araya gelmesini sağlamıştır. Toplamda 2 milyondan fazla zaman hizmeti sunulmasına olanak sağlamıştır (Ateş, 2018: 16).

Başka benzer uygulama ise 2008 yılında İngiltere’de başlatılan, insanların hizmet karşılığında para kullanmak yerine zaman kullanarak hizmet değişimi

yapabildiği bir sistem olan Spice'dir. 2018 yılı raporuna göre 50 binden fazla kişi topluma hizmet verip zaman kredilerinden yararlanmıştır. Zaman bankacılığı, gençlerin sosyalleşmesi ve topluma dahil edilmesinde etkin bir araç olmakta ve yeteneklerinin sosyal etkiye dönüşebileceğinin ortaya çıkışında büyük bir öneme sahiptir².

Spice ve buna benzer zaman bankacılığı girişimleri, sosyal faydayı amaçlayan, kazanılan parayı toplumsal fayda için harcayan şirket veya sivil toplum kuruluşları tarafından yapılmaktadır. Bu girişimlerin birçok yerel ve ulusal devlet kurumlarıyla iş birliği içinde çalıştığı bilinmekte, devletin himayesi altında olduğu görülmektedir (Ateş, 2018: 17).

FogQuest: Sürdürülebilir Su Çözümleri³

FogQuest, sis toplayıcı teknolojisini kullanan gelişmekte olan ülkelerde kırsal topluluklar için su projelerinin planlanması ve uygulanmasına adanmış, kâr amacı gütmeyen, tescilli bir Kanadalı yardım kuruluşudur. FogQuest, yürütülen projelerde kazanılan deneyime dayanıyor, 1987'den bu yana, kısıtlı kaynaklarla bile olsa, Güney Amerika ve Afrika çöllerinde yaşayan insanlar için temiz su üretmek için sis toplayıcı kullanmanın uygulanabilirliğini ve etkinliğini göstermiştir.

Kuyu, nehir ve boru hatları gibi geleneksel kaynakların bulunmadığı yerlerde su sağlama projelerinin sık sık talep edilmesi 1998 ve 2001 Uluslararası Sis ve Sis Toplama Konferanslarına duyulan ilginin yanı sıra FogQuest'in oluşumuna yol açmıştır. FogQuest, 2000 yılında, bu ihtiyaçlara cevap olarak Sherry Bennett ve Bob Schemenauer tarafından kurulmuş ve Temmuz 2001'deki ikinci Sis Konferansı'nın tamamlanmasından bu yana projelerde ve fon yaratmada aktif olarak yer almıştır.

Sis toplayıcıları, her yıl bir milimetreden daha az (bir ataç kalınlığı kadar) yağmur alan bölgelerde ve çöllerde kullanılabilir, ancak çalışması için sis ve hafif rüzgarlara ihtiyaç duyar. Yere temas eden bir bulut olan sis, minik su damlacıklarından oluşur ve her metreküp siste 0,5-5 gram su içerir. Sis toplayıcıları iki kutup arasına asılmış uzun voleybol ağlarına benzemekte, özellikle su damlacıklarının

---

² <http://www.wearetempo.org/>, (Erişim Tarihi: 15.07.2019).

³ <http://imaginationforpeople.org/en/project/fogquest-sustainable-water-solutions/>, (Erişim Tarihi: 09.07.2019).

yakalanmasında etkili olan bir polipropilen veya polietilen ağdan yapılmaktadır. Sis içeri girdiğinde, küçük su damlacıkları ağa yapışıyor ve küme şeklinde biriken su bir su tankına yönlendiren bir oluk içine damlamaktadır. Yağmuru ve çiseleyen yağmurları da toplayabilen sis toplayıcıları, yüksek rakımlı kurak ve kırsal alanlar için uygundur. Kentsel bir çevrenin alan kısıtlamaları ve su ihtiyaçları nedeniyle şehirlerde sis toplayıcıları çalışmamaktadır.

Yıllık yağışın 6 santimetreden az olduğu Şili, Chungungo köyünde 100 sis toplayıcısı, on yıl boyunca yılda 15.000 litre su üretmiştir. Hasat edilmiş sis suyu, Dünya Sağlık Örgütü'nün içme suyu standartlarını karşılamaktadır. FogQuest'in Bellavista köyündeki projesi, günde yedi sis kollektörü ile günde 2,271 litre su üretiyor. Sadece bol miktarda içme suyu sağlamakla kalmaz, aynı zamanda köylülerin bahçeleri açmasına ve deri tedavisi için satılan tanen üreten tarak ağaçları yetiştirmesine yetecek kadar su sağlamaktadır. Sonunda, ağaçlar kendi kendini koruyacak, kendi sis suyunu toplayacak, bölgeyi yeniden ormanlaştıracak ve yer altı sularını dolduracak hale gelecektir.

Sosyal yaşamda sağlık ve refah üzerinde etkisi olan suyun ekonomi faaliyetleri üzerinde de etkisi azımsanmayacak kadar önemlidir. FogQuest de sosyal ve ekonomik kalkınmayı etkileyecek bir sosyal yenilik olarak sürdürülebilir su çözümleri projelerine devam etmektedir.

3.2. TÜRKİYE'DE SOSYAL YENİLİKÇİLİK UYGULAMALARI

Açık Öğretim Fakültesi ve Yaşamboyu Öğrenme⁴

Türkiye'nin belki de en kapsamlı ve en köklü sosyal yenilikçilik uygulaması Anadolu Üniversitesi'ne bağlı olarak kurulan ve temeli 1982 yılına dayanan, uzaktan eğitim imkânı sağlayan Açık Öğretim, İktisat ve İşletme fakülteleridir. Önemli toplumsal sorunlar arasından biri olan eğitime, yenilikçi bir çözüm sunan Açık Öğretim sistemi yaklaşık iki milyon kişiyi mezun etmiş ve bir buçuk milyon kişiye de öğrenim fırsatı vermektedir. Fakülteler, günümüzde faaliyetlerini 19 lisans, 39

---

⁴ <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1>, (Erişim Tarihi: 17.05.2019).

önlisans programıyla Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Azerbaycan ve bazı Batı Avrupa ülkelerinde sürdürmektedir.

Anadolu Üniversitesi'nin, uzaktan eğitim veren Açık Öğretim, İktisat ve İşletme Fakültelerinin sosyal yenilikçi özelliği taşıyor olmasının en önemli göstergesi 1980'li yıllarda mevcut üniversitelerin öğrenim talebinin yalnızca %13'ünü karşılayabiliyor olmasıydı. Bu aşamada sosyal yenilikçiliğin tanımına tam uygun bir şekilde karşılanmamış bir toplumsal ihtiyaç olan yükseköğretim hem de televizyon ve radyo gibi iletişim araçlarını kullanarak yenilikçi bir yaklaşımla karşılanıyordu.

İlk aşamada televizyon yayıncılığı aracılığıyla, toplumsal ve ekonomik sınırlılıklar sebebiyle örgün öğretime devam edemeyen insanların bu hizmete ulaşması sağlanmıştır. TRT ile yapılan stratejik iş birliği sayesinde sağlanan televizyon yayıncılığı 2012 yılı itibariyle TRT-Okul kanalı aracılığıyla gerçekleştirilmekte ve kitaplarda verilen bilgileri desteklemeyi amaçlamaktadır. Bu aşamada Açık Öğretim Sisteminin sağladığı fayda sadece fakülteye kayıtlı öğrencilerle sınırlı kalmamakta, örgün eğitim alan tüm üniversite öğrencilerine destek sağlamayı hedeflemektedir. Bunun yanı sıra internet yayıncılığı gibi etkin ve yaygın bir araç kullanılarak öğrencilerin diledikleri zaman diledikleri kadar çalışabilmeleri gibi bir esneklik sağlanmış ve aynı zamanda televizyon eğitim programlarına DVD formatında sahip olma imkânı da sunulmuştur. Bunun yanı sıra 2004-2005 akademik yılında görme engellileri de eğitim sistemine dahil eden sesli kitap uygulaması başlatılmıştır.

Anadolu Üniversitesi bünyesinde kurulan bu sistem, her yaş, gelir ve meslek grubundan insanın günlük yaşamını sekteye uğratmadan ve her şeyden önemlisi öğrenim sürelerini kendi istek ve ihtiyaçları doğrultusunda şekillendirebilecekleri bir sistem olarak eğitim ile ilgili karşılanmamış toplumsal bir soruna yenilikçi bir çözüm getirmiştir. Ayrıca bu sistem, dünyada önemle üzerinde durulan *yaşamboyu öğrenme* kavramının ülkemizdeki en önemli örneğini temsil etmektedir. Bu proje hem Eskişehir ekonomisini hem de bölge ekonomisini etkisi altına alacak bir fayda sağlamıştır. Eğitim sektörüne sağladığı katkılar Eskişehir'in yerel gelişimine katkı sağlamakla kalmamış taşma etkisi ile bölgesel ve hatta ulusal etkileriyle ülkenin toplumsal ve iktisadi gelişimine ciddi bir katkı sağlamıştır.

*Açık Açık*⁵

Açık Açık, şeffaf, hesap verebilir dernek ve vakıflar ile bağış yapacak birey ve kurumların bir araya gelmesini sağlayan, sivil toplumun hesap verebilir ve şeffaf hale gelmesini amaçlayan bir dernektir. Bu derneğin bir web platformu bulunmakta ve web platformu üzerinden çevre, eğitim, sağlık, sosyal hizmetler, bilim ve teknoloji, ekonomik, sosyal ve toplumsal gelişim, hayvanlar, kültür, sanat ve spor gibi çeşitli faaliyet alanlarına göre bağışçı hakları beyannamesini kabul eden sivil toplum kuruluşlarına ulaşabilmektedir.

Açık Açık, bağışçıların;

- Destek sağlamak istedikleri alanda faaliyet gösteren dernek ve vakıfları bulabildiği
- Dernek ve vakıfları kriterlerine göre karşılaştırma yapabildiği
- Dernek ve vakıfların amaçları, projeleri, finansal durumları ve yöneticileri hakkında bilgi alabildikleri
- İstedikleri anda bağış gerçekleştirmelerine fırsat tanıyan

bağışçılık kültürünün yaygınlaşmasını ve sivil toplum kuruluşlarına bağış yapılmasını geliştiren sosyal yenilikçi bir platformdur.

Sivil toplum kuruluşlarının, sivil toplumun gelişiminde, insanların bir araya gelerek dayanışma içinde olmalarını sağlamada, ekonomik ve organizasyonlarla toplumsal kalkınmada rol aldıkları görülmektedir. Sivil toplum kuruluşları sayısının çokluğu ülkelerin gelişmişlik seviyesiyle de paralellik gösterir. Açık Açık platformu da sunduğu hizmetle sivil toplum kuruluşlarının finansman sağlamasını kolaylaştırarak kuruluşların faaliyetlerini ve etkinliklerinin artırmasına önemli bir katkıda bulunur.

Dünyada sivil toplum kuruluşlarına bağış yapma ortalaması yüzde 30 civarındayken Türkiye’de sivil toplum kuruluşlarına yapılan bağışların oranı yüzde 10-15 arasında kalmaktadır. Açık Açık derneği 2024 yılında bu oranın yüzde 30’a çıkarılmasını hedeflemektedir. 2019 yılı itibariyle Açık Açık platformunda 105 dernek ve vakıf yer alıyor ve yüzde 37 bireysel bağış oranına ulaşılmıştır.

---

⁵Açık Açık platformuyla ilgili detaylı bilgi ve incelemeyi <https://acikacak.org/> sitesinden yapabilirsiniz.

3.3. SOSYAL YENİLİKÇİLİĞİN BÖLGESEL KALKINMADAKİ ROLÜ

İktisadi kalkınmanın en önemli toplumsal boyutunu gelir dağılımındaki adalet oluşturmaktadır. Bu anlamda sosyal yenilikçilik kalkınmanın bir parçası olarak değerlendirilir ve gelir dağılımındaki eşitsizliği azaltmak için çalışan bir mekanizma olarak benimsenirse (*kalkınmanın diğer unsurlarıyla birlikte*) iktisadi ve toplumsal anlamda ciddi katkı sağlayacaktır. Nihai hedefi fırsat eşitliği sağlamak ve sosyal adaletsizliği azaltmak olan sosyal yenilikçilik, iktisadi kalkınma açısından değerlendirirken “*hiçbir toplumda bireyler arasında tam ve mutlak bir eşitlik olmayacağını ve bu anlamda hiçbir felsefi veya siyasi akımın böyle bir hedefi olmadığı*” (TÜSİAD, 2000: 150-151) göz önünde bulundurulmalıdır. Ancak özellikle küreselleşmenin iktisadi anlamda fırsatları beraberinde getirdiği yönündeki görüş, yoksulluğun ve gelir eşitsizliğinin derinleşmesiyle dayanaksız kalmıştır. Şenkal ve Bülbül’ün (2007: 93) de ifade ettiği gibi, “dünya nüfusunun yalnızca %20-25’inin küreselleşmeden doğrudan faydalandığı, kalan kısım için faydaların marjinal olduğu ya da var olmadığı tahmin edilmektedir.” Bu gerçek iktisadi kalkınma politika ve stratejilerinin yapılandırılırken merkezine insanı alan bir anlayışı gerektirdiğini ortaya koymakta ve toplumsal sorunları yenilikçi yöntem ve yaklaşımlarla çözüme hedefindeki sosyal yenilikçiliğin önemini belirgin olarak ortaya koymaktadır.

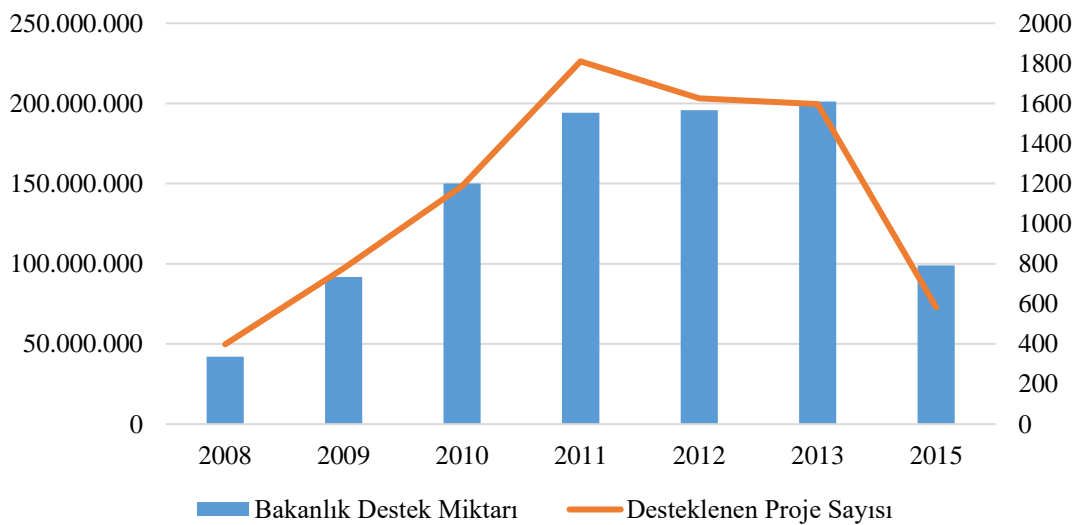
Günümüzde bölgesel kalkınmanın en önemli aktörlerinden birini kalkınma ajansları oluşturmaktadır. Dönüşen kalkınma ve bölgesel kalkınma paradigmasının öne çıkan aktörleri olarak nitelendirilebilecek kalkınma ajansları, ulusal politikaların yerelde uygulanabilmesi için merkezi kaynaklar ile bölgesel aktörler arasında bir aracılık rolü ve yenilikçilik ve öğrenme süreçleri kapsamında yer alan kurumlar arasındaki ilişkiyi arttırmak, etkileşimden sağlanan sinerjileri en üst düzeye çıkartmak olarak tanımlanmaktadır (Eraydın, 2008: 22). Kentsel ve bölgesel yaşam kalitesinin iyileştirilmesinden küçük ve orta büyüklükteki işletmelerin rekabetçiliğinin sağlanmasına; iktisadi, toplumsal ve çevresel kalkınmanın çok boyutlu olarak desteklenmesinden üniversite-sanayi ve devlet işbirliğini sağlamaya yönelik adımların atılmasına kadar farklı alanlarda ve kâr amacı güden ve gütmeyen kurumlara yönelik programlar uygulayan ajanslar, bölgesel gelişimin başlatılabilmesi ve sürdürülebilmesini esas alan dinamik yapılar olarak kabul edilebilir.

“Daha Dengeli, Topyekûn Kalkınma” alt başlığı ile yayımlanan Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi’nde (2014-2023) “*kalkınma ajansları tarafından öncelikle düşük gelirli bölgelerde ve dezavantajlı kesimlere yönelik olmak üzere hibe uygulamalarının devam edeceği, hibe desteklerinde düşük gelir düzeyine sahip bölgelerden yüksek gelir düzeyine sahip bölgelere doğru kademeli olarak destek oranlarının düşürülmesinin esas alındığı*” belirtilmektedir (Madde 581:127-128). Bununla birlikte “gelişmiş bölgelerde ajans destekleri ağırlıklı olarak geri dönüşü olan destek uygulamalarına yönlendirileceği” (Madde 582: 127-128) vurgulanmaktadır.

Ajans desteklerinin yanı sıra, yine Kalkınma Bakanlığı’nın dezavantajlı bölgelerin beşerî sermayesini güçlendirmek ve toplumsal bütünleşme sürecine destek olmak amacıyla 2008 yılında uygulamaya koyduğu Sosyal Destek Programı (SODES), göç, yoksulluk ve işsizlik gibi sorunların ve değişen sosyal yapının ortaya çıkardığı ihtiyaçların karşılanmasını amaçlamaktadır. İstihdam, sosyal bütünleşme, kültür, sanat ve spor alanlarında; yerel düzeyde hazırlanan ve uygulanan projelerden oluşan, il düzeyinde valiliklerin koordinasyonunda yürütülen, uygulama sürecinde yerel aktörlerin geniş bir biçimde yetkilendirildiği insan odaklı bir program olan SODES kapsamında 2008-2015 yılları arasında toplam bütçesi yaklaşık 974,5 milyon lira olan 7.977 adet proje desteklenmiştir (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 75).

Şekil 1. Kalkınma Bakanlığı Sosyal Destek Programı (SODES) Proje Destek Miktarlarının (Türk Lirası) ve Desteklenen Proje Sayılarının Yıllara Göre Dağılımı (2008-2015)

Kaynak: Sosyal Destek Programı

Bilgi, teknoloji ve iletişim alanındaki gelişmeler, küreselleşme, iklim değişikliği, ekonomik krizler gibi genel sorunlar sosyal yeniliği gerekli kılan dinamikleri ortaya çıkarmaktadır. Türkiye genç ve dinamik nüfus yapısına sahip, yeni oluşan kurum ve bakanlıklar ile sosyal yeniliğin çoğalmasında ve yayılmasında oldukça büyük fırsata sahiptir (Ateş, 2017: 259). Türkiye kaynakların etkin kullanımı ve atıl kaynakların etkin hale getirilmesini sağlamak amacıyla iyi uygulamaları araştırıp, ülkenin ekonomik ve sosyal yapısına uygun hale dönüştürülüp uygulanması toplumsal faydayı arttıracaktır (Ateş, 2018: 28).

Kamu ve özel sektör tarafından karşılanmayan toplumsal ihtiyaçların yürütülmesi için yenilikçi faaliyetlerle başlayan sivil toplum kuruluşları (STK), sosyal yeniliğin de ilk çalışmaları olarak ele alınabilir (Ateş, 2017: 77). Ulusal ve bölgesel kalkınmanın sağlanması için atılan adımları tamamlayıcı nitelikteki aktörlerden biri olan sivil toplum kuruluşları ve bu kuruluşlarca gerçekleştirilen projelerin, sosyal girişimcilerin ve nihayet sosyal yenilikçiliğin önemi ortaya çıkmaktadır. Sosyal yenilikçiliğin kaynağını oluşturan STK'lar olduğu göz önünde bulundurulduğunda sivil toplum yapılanmaları konusundaki katılımcılığın yetersiz düzeyde olması bir eksiklik olarak karşımıza çıkmaktadır. Toplumsal yardımlaşma ve dayanışma duyarlılığının yüksek olduğu ülkemizde önemli eksikliklerinden bir diğeri devlet ile STK'lar arasındaki ilişkilerin yeterince gelişmemiş olmasıdır. STK'ların devleti tamamlayan bir yapılanma içinde olması toplumsal sorunların görece daha hızlı ve daha etkin bir şekilde ortadan kalkmasını sağlayacak ve nihayetinde toplumsal ve iktisadi kalkınma sürecine katkı sağlayacaktır. Bu anlamda devletin toplumsal yaşamdaki rolü yeniden tanımlanırken merkezine insanı alan kalkınma politikalarına ağırlık verilmeli ve STK'ların rolü ve önemi belirgin bir şekilde tanımlanmalıdır.

İKİNCİ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN VE YENİLİKÇİLİĞİN PLANLANMASI

1. BÖLGESEL KALKINMA VE YENİ BÖLGESELÇİLİK

1.1. BÖLGESEL KALKINMA

İkinci Dünya Savaşı’ndan sonra önemi büyük ölçüde artan ve günümüzün önemli sorunlarından biri olan kalkınma kavramı, küreselleşmenin artan etkisiyle, ekonomide meydana gelen büyümenin yanı sıra, mekânsal, çevresel, insani, kültürel, sosyal ve siyasal kavramları da içeren disiplinlerarası bakış açısıyla incelenmeye alınmıştır (Erkek, 2013: 11).

İktisadi kalkınmanın tamamlayıcı bir unsuru olan bölgesel kalkınma, 20. Yüzyılın ilk yıllarından itibaren üretim, üretim faktörleri ve mekânda dengesiz tüketim dağılımıyla ekonomik analizlere değişken olarak girmeye başlamıştır (Ecerat, 2005: 90). İnsanlık boyunca her dönem sosyal, siyasal, ekonomik ve doğal farklılıklar bölgeler arasında değişim oluşmasına neden olmuştur (Kaya, 2009: 3).

Değişimle beraber bölgesel gelişme politikalarında yeniden oluşum süreçleri başlamıştır. Başta batılı ülkelerde ve birçok ülkede, yerel düzeyde düzenlemeler yapılması ve düzenleme mekanizmalarının yenilenmesi, yerel ekonomik gelişme kurumlarının oluşumuna neden olmuştur (Akpınar, 2012:30).

Bölgesel kalkınma, “ülkenin tamamında yer alan bölgelerin, çevre bölgeler ve dünya ile karşılıklı etkileşimi ile oluşan bölge vizyonunu dikkate alan, katılımcılık ve sürdürülebilirliği temel ilke edinen ve insan kaynaklarının geliştirilmesi yoluyla eğitim, sağlık, alt yapı gibi yaşam standartlarının arttırılmasını amaçlayan çalışmalar bütünüdür” (DPT, 2003:250). Başka bir ifadeyle, bölgesel bazda toplum refahının sürdürülebilir nitelikte iyileştirilmesidir (Sakınç, 2013: 25-26).

Bölgesel kalkınma, bölge kaynaklarının etkin kullanılması, girişimciliğin teşvik edilmesi, bölgenin gelir ve istihdam seviyesinin arttırılması ve yaşam kalitesinin iyileştirilmesi olarak da ele alınabilir (Kaya, 2009:23). OECD bölgesel kalkınmayı

“ekonomik faaliyetlerin bölgelerde desteklenerek bölgesel dengesizliklerin azaltılmasını amaçlayan çalışmalar” olarak tanımlamaktadır⁶.

20.yy’da başlayan sanayileşme yarışı ve küreselleşme süreciyle birlikte, ülkeler ve bölgeler arasında sosyo-ekonomik anlamda farklılıklar ortaya çıkmıştır (Yücel ve Ata, 2006: 506). Bu farklılıklar bağlamında bölgesel kalkınmanın amacı ve ilkeleri oluşmuştur.

1.2. BÖLGESEL KALKINMANIN AMACI

Bölgesel kalkınma, ülkedeki sanayileşmenin belirli bölgelerde artması ve dengeli dağılmaması sonucunda oluşan eşitsizliği gidermek, geri kalmış bölgelerin sanayileştirilerek ülke genelinde adil refah dağılımını sağlamak amacıyla amaçlanmaktadır. Bölgesel kalkınma fikrinin temelinde, bölgelerarası ekonomik farklılıkların ve bölgelerarası gelişmişlik seviyelerinin en aza indirilmesi amaçlanmaktadır. Bu sayede bölge çapında sağlanan ve bölgelerin kalkınmasıyla birlikte ulusal seviyede gerçekleştirilen kalkınma hareketlerinin kesin sonuca ulaşmasına yardımcı olur (Sevinç, 2011: 40).

Bölgesel kalkınmanın milli kalkınma açısından iki temel amaçtan oluştuğu söylenebilir. Bu amaçların ilki etkin kaynak dağılımının sağlanması, ikincisi de gelir dağılımında sosyal adaletin gerçekleştirilmesidir (Anıl, 1982: 15).

Bölgesel kalkınma politikalarının amacı, bölgeler arasında nüfusun, ekonomik faaliyetlerin ve kaynakların dengeli olarak dağılmasının kolaylaştırılmasıdır. Bölge kaynaklarının değerlendirilmesiyle, gelişmemiş bölgelerin iktisadi ve sosyal kalkınmasını sağlayarak, gelişmenin ülke bütününe yayılmasına çalışılır (Bayraktutan, 1994: 189).

Bölgelerarası dengesizlik gelişmekte olan ülkelerin ve gelişmiş ülkelerin ortak ve önemli bir sorunudur. Ülkeler arasında sosyo-ekonomik düzey bakımından gelişmiş ve az gelişmiş ülkeler olduğu gibi, ülke içinde de bölgeler arasında farklar olup az gelişmiş ve gelişmiş bölgeler bulunmaktadır. Bu gelişmişlik farkları ülke içinde sosyo-ekonomik problemlere neden olmaktadır. Ülke genelinde sosyo-ekonomik dengeyi

---

⁶<https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/regionaldevelopment.htm>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).

sağlamak ve bölgeler arasındaki farklılıkları gidermek için yeni yaklaşımlar ortaya çıkmaktadır (Akiş, 2011: 238). Bölgesel kalkınmanın sağlanabilmesi için aşağıda sıralanan unsurlar göz önüne alınabilir (Gündüz, 2006:177);

- Az gelişmiş bölgelerde kamu harcamalarının artırılması,
- Kırsal alanda yaşayanların sosyal hizmetlerden yararlanmasının sağlanması,
- Kırsal alanda yaşayan toprak sahibi olmayan kişilerin toprak sahibi olmasını sağlamak,
- Kırsal alanda eğitim, sağlık gibi sosyal hizmetlerin geliştirilmesi,
- Ekonomide tarımsal politikalara önem verilmesi,
- Küçük ve orta ölçekli tarıma dayalı sanayi girişimlerinin desteklenmesi,
- Kurumsal eksikliğin giderilmesi,
- Yerleşim programlarının hazırlanmasıyla bölgesel kalkınma sağlanacaktır.

1.3. BÖLGESEL KALKINMANIN İLKELERİ

Ülkelerde bölgeler arasında ekonomik ve sosyal refah düzeyi bakımından farklılıklar görülmektedir. Bu geri kalmış bölgeleri kalkındırmak ve bölgeler arasındaki gelişmişlik farkını azaltmaya yönelik bir politika uygulanması gerekir. Bölgesel kalkınma politikasında üç ilkedен söz etmek mümkündür. Sosyal karlılık, kalkınma kutbu ve halkın katılımı ilkeleri sırasıyla birbirlerini tamamlayan ilkelerdir (Dinler, 2005: 275).

1.3.1.Sosyal Karlılık İlkesi

Ülke ekonomilerinde hangi sistem uygulanıyor olursa olsun çözülmesi gereken 3 temel sorun vardır. Bunlar:

- Ekonomide bulunan sınırlı kaynakların tümünün üretime dahil edilmesi (tam kullanım sorunu).
- Kıt kaynakların, ihtiyaçları karşılayacak biçimde üretimde yer alması (etkin kullanım sorunu).
- Mevcut kaynaklarla, mal ve hizmet üretim miktarlarının artırılması (ekonomik büyüme ve gelişme sorunu).

Bu sorunlar serbest girişim rejiminin benimsendiği liberal politika uygulayan ülkelerde, serbest piyasa mekanizmasınca çözülmektedir. Çözüm kararı ise girişimciler (özel sektör) almaktadır. Girişimcilerin asıl amacı kar elde etmek olduğu için üretim kararlarını karlılık hesaplarına göre belirlemektedirler. Karlılık hesaplamaları işletme büyüklüğü, hangi mal veya hizmetin sunulacağı ve işletmenin kurulacağı bölgenin seçiminden oluşur. İşletmenin özel faydası, karlılık amaçlı yatırımlarda toplumsal sosyal fayda ile çakışabilmektedir. Özel sektör kısa dönemde verim ve kar elde edeceği faaliyetleri seçer. Bu faaliyetleri de en fazla avantaj sağlayan bölgelerde yoğunlaştırır. Dolayısıyla özel sektörün uzun dönemde verim alacağı ve geri kalmış bölgelerde faaliyet göstermemesini normal karşılamak gerekir. Fakat akla bölgelerin ihtiyaçlarını karşılayacak aynı zamanda ekonomik gelişmenin sağlanması için yatırımın kim tarafından yapılacağı sorusu geliyor. Geri kalmış bölgelerde ekonomik hareketliliğin sağlanması ve uzun vadede verimli olabilen sosyal karlılığı yüksek olan yatırımlar devlet tarafından gerçekleştirilmesi gerekir. Günümüzün modern devlet anlayışı toplum refahını yükseltmeye yöneliktir ve sosyal fayda özel faydadan üstündür. Geri kalmış bölgelere bu ilke çerçevesinde devlet tarafından bir müdahale olmadan bölgesel kalkınma politikasından söz edilmesi mümkün değildir. Devletin girişimcilere mali ve vergisel teşvik tedbirleri uygulaması yeterli olmamaktadır. Bu teşvik ve tedbirlere ilave olarak bölgede altyapı yatırımlarını tamamlamalı ve canlılık kazandıracak çalışmalarını bölgeye çekmelidir (Dinler, 2005: 276-277).

*Tablo2'*de bölgesel politikaların sosyal fayda ve maliyetleri genel çerçevede verilmektedir. Bu çerçevede yürütülen bölgesel politika kapsamında devletin geri kalmış bölgelere altyapı yatırımlarını ve canlılık sağlayacak üretken yatırımlarını götürmesi zorunluluk arz etmektedir. Bölgesel kalkınma politikasından söz edebilmek için devletin bu ilke çerçevesinde geri kalmış bölgelere müdahale etmesi gerekmektedir (İldırar, 2004: 17).

Tablo 2. Bölgesel Politikaların Sosyal Fayda ve Maliyetleri

<i>Sosyal Faydalar</i>	<i>Sosyal Maliyetler</i>
<ul style="list-style-type: none"> - Ekonomik çalışmalar sonucu üretim artışı - İstihdamın yüksek olduğu bölgelerde göçü azaltarak bölgeye yönelik kamu harcamalarının azalışı - Göçlerin olumsuz etkisinin önlenmesi - Sosyal adalet ve eşitliğin sağlanması	<ul style="list-style-type: none"> - Etkin kaynakların ekonominin başka bölümlerinde kullanılmayıp üretim kaybı yaşanması - Yeni tesis yapım maliyetleri - Yeni tesislerin sebep olduğu çevresel maliyetler - Altyapı maliyetleri - Yönetim maliyetleri

Kaynak: İldırar, 2004: 17

1.3.2. Kalkınma Kutbu İlkesi

Sosyal karlılık ilkesinin bir sonucu diyebileceğimiz kalkınma kutbu ilkesi bölgesel kalkınma politikasının ikinci ilkesidir. F. Perroux'un kalkınma kutbuna göre ülkedeki ekonomik gelişme aynı zamanda ve aynı hızda yayılmamaktadır. Gelişme önce belirli bölgelerde başlayıp sonra zaman içinde diğer bölgelere yayılmaktadır. Bu gelişmiş bölgeler zamanla ekonomik faaliyetlerin daha yoğun olduğu kalkınma kutbu merkezlerine dönüşecektir. Bu merkezlerde ekonomik kalkınma çok daha hızlı gelişecek ve yakın ilişkide bulunduğu bölge ve sektörlerle de yayılacaktır (Kaya, 2009: 26).

1.3.3. Halkın Katılması İlkesi

Bölgesel kalkınma ilkesinin üçüncüsü halkın katılımı ilkesidir. Bu ilke bölgesel kalkınma planlarına halkın katılımını ifade etmektedir. Bölgesel kalkınma politikalarının başarıya ulaşması, bölge halkının ekonomik ve sosyal ortamda söz sahibi olmasıyla gerçekleşebilir. Halk programlara katılmaz ise halktan kopuk tesadüf başarılar ortaya çıkacaktır. Bölgesel kalkınma politikasında insanların önemli payı vardır. Halkın bölgesel kalkınma politikasının hazırlanması ve uygulanmasına katılımı sanayi odaları, ticaret odaları, belediye meclisi, bölgesel kalkınma komisyonu, kalkınma özel komiteleri vb. gibi kuruluşlarla veya yetkililerin seçiminde söz sahibi olmalarıyla gerçekleşir (Dinler, 2005: 278).

Bölgesel kalkınma planlarının hazırlanması ve uygulanmasında halkın katılımı ilkesine yönelik aşağıdaki metotlar uygulanabilmektedir (GAP, 2002: 13):

- Bilgilendirme
- Ortak Çalışma
- Danışma
- Delegasyon.

Bölge halkının fiilen veya danışman olarak bölgesel kalkınma faaliyetlerine dahil olmaları gerektiği savunulmaktadır. Bölgesel kalkınmada akademik çevreler özellikle de üniversitelerle iş birliği halinde olunması önem arz etmektedir. Bölgesel kalkınmanın teorik ve bilimsel altyapısının akademisyenler tarafından hazırlanması ve bölgesel kalkınmanın politik yönünün azaltılması gerekmektedir (Ildırar, 2004: 18-19).

1.4. BÖLGESEL KALKINMA POLİTİKASININ ARAÇLARI

Bölgesel kalkınma politikasının araçları ülkelerin gelişmişlik düzeyine göre değişebileceği gibi, gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş bölgeler için de farklılık gösterebilir. Bu durum göz önüne alınarak bölgesel kalkınma politikasının araçları şu şekilde sıralanabilir (Ildırar, 2004: 20-21);

- Bölge planlama,
- Kamu yatırımlarının gerçekleştirilmesi,
- Yönetimsel örgütün bölgesel kalkınma sorunlarına yoğunlaşmasını sağlamak,
- Mali ve vergisel teşvik önlemleri,
- Girişimciliğin teşvik edilmesi,
- Diğer araçlar.

1.4.1. Bölge Planlama

İktisadi büyüme ve kalkınmayı hızlı gerçekleştirebilmek için en kısa ve uygun yolun bulunması ve gerekli araçların sağlanması iktisadi plan olarak tanımlanabilir. Ulusal kalkınma politikalarının yerel ihtiyaçları karşılayabilmesi, yerel aksiyonlara çevrilmesi bölge planlarının bir işlevidir. Planlama, toplumsal ve sosyo-ekonomik gelişmeye yönelik ve kullanma arasında koordinasyon ve mevcut kaynakların etkin kullanımını sağlayan bir araçtır. Bölgeler arasında, doğal kaynak, nitelikli iş gücü sosyo -ekonomik ve altyapı gibi kaynakların dengeli dağılmaması, toplum yapısının farklılıkları ülkesel mekanlarda potansiyel sorun alanlarına sebep olmaktadır. Bu

yüzden bölge planlamanın amacı bölgeler arasındaki dengesizliklerin giderilmesidir. Ülkeler de iktisadi planlama uygulamaları incelendiğinde az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkelerin fiyat istikrarını sağlayacak düzenlemeler olduğu görülmektedir (Ildırar, 2004: 21-22-23).

1.4.2. Kamu Yatırımlarının Gerçekleştirilmesi

Az gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler bölgeler arasındaki dengesizliği azaltmak için kamu harcamalarına da başvurmaktadır. Ülkeler geri kalmış bölgelerde, bölgeden elde edilen kamu gelirinden daha fazla harcama yaparak ek satın alma gücü sağlamaktadır. Bu sayede sağlanan ek satın alma gücüyle canlanma başlayacak, diğer yandan kamu yatırımlarıyla bölgede üretim kapasitesi artırılıp, alt yapı eksikliği giderilip bölge daha cazip hale gelecektir (Ildırar, 2004: 26).

Kalkınmanın ilk dönemlerinde kamu yatırımları büyük öneme sahiptir. Kamu yatırımları, altyapının yetersizliği ve özel sektörde bulunan sermayenin yetersizliği sonucu ortaya çıkmaktadır. Kamu yatırımları yapılırken toplum çıkarları ön planda tutulmakta ve kısa dönem karlılığı düşünülmemektedir (Kedik, 2003: 19).

Geri kalmış bölgelerde kamu yatırımlarını, üretken kamu yatırımları ve altyapı yatırımları olarak ikiye ayırabiliriz (Dinler, 2005: 290).

1.4.2.1. Üretken Kamu Yatırımları

Devletin hiçbir iktisadi faaliyetin olmadığı az gelişmiş bölgelerde sanayileşmenin başlaması için üstlendiği görev vardır. Bu bölgelerdeki atıl üretim kapasitesini harekete geçirip gelişmeye öncülük yapmak zorundadır. Devlet geri kalmış bölgelere üretken kamu yatırımları yaparken bir kısım ekonomik verimlilikten fedakârlık etmektedir. Kamu yatırımlarının sosyal yönünü oluşturan bu fedakârlık dengeli bir şekilde yapılmalıdır. Yalnızca sosyal yönlü yapılacak yatırımlar ekonomiye yük olacaktır. Ekonomik ve sosyal yönü dengelenerek kamu yatırımları bölgelere kanalize edilmelidir (Dinler, 2005: 290).

1.4.2.2. Altyapı Yatırımları

Altyapı yatırımı dar anlamda ulaşım ve haberleşme düzeni olarak sınırlansa da, geniş anlamda ekonomik alanda üretim koşullarının oluşturulması veya geliştirilmesini sağlayan sosyal ve ekonomik düzeni ilgilendiren tüm yatırımlar olarak

tanımlanabilir. Yani sadece yol ve haberleşme ağları değil, hayat standardını arttıran eğitim sağlık vb yatırımlar da altyapı yatırımları kapsamına girmektedir. (Dinler, 2005: 291).

Altyapı yatırımları bölünmezlik özelliği gösteren elektrik, ulaşım, haberleşme gibi maliyeti yüksek hizmetler olduğu için özel sektör tarafından gerçekleştirilmesi zordur. İşletmeler altyapısı tamamlanmış bölgelere kurulduklarında, altyapısı tamamlanmamış bölgelere göre daha az maliyetle üretim yapma imkânı bulurlar. Bu sebeple altyapısı tamamlanmış bölgeler özel sektör yatırımları için tercih edilmektedir (TOBB, 1989: 6-7).

1.4.3.Yönetimsel Örgütün Bölgesel Kalkınma Sorunlarına Yoğunlaşmasını Sağlamak

Bölgesel politikaların belirlenmesi, uygulanması ve bu politikaların başarılı olmasında yönetimsel örgütün adaptasyonu etkili bir araçtır. Bölgesel kalkınma politikasının uygulanacağı plan bölge seçilerek bu bölgesel ayrıma yönetimsel örgütün adapte edilmesi gerekmektedir. Bölgesel alanda iktisadi ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak, bölgesel kalkınma planlarının etkinliğinin devamlılığını sağlamak için bölge düzeyinde yeni yönetim yapısının oluşturulması ve yeni yönetim birimlerine merkezi yönetim yetkilerinin devredilmesi gerekmektedir. Bu yetki devri üç şekilde gerçekleştirilmektedir (İldırar, 2004: 36):

- Yetki terki (devolution),
- Yetki genişliği (deconcentration),
- Yerinden yönetim (decentralization).

Merkezi yönetimin, bölgesel ve yerel düzeydeki örgütlere yetki ve sorumluluklarının bir kısmını vermeleri yetki genişliği ve yerinden yönetim olarak adlandırılmaktadır. Bölgesel kalkınma politikası uygulanırken mevcut yönetim yapısını düzenlemek yeterli olmayacak, yeni yönetim düzeninde nitelikli personel yetiştirilmesi ve mali olanak ve kaynakların artırılması gerekmektedir (İldırar, 2004: 36).

1.4.4. Mali ve Vergisel Teşvik Önlemleri

Bölgesel kalkınma politikasının en yaygın aracı, az gelişmiş ve geri kalmış bölgelere özel sektör tarafından yatırım yapmalarını sağlayan, bölgelere ve sektörlerle göre farklılık gösteren mali ve vergisel teşvik sistemidir. Yatırım maliyetlerini azaltmaya ve karlılığı arttırmaya yönelik teşvikler sadece geri kalmış bölgeleri canlandırmak içinde değil, geri kalmış ülkelerin iktisadi gelişimini sağlamaya yönelik düzenlenmektedir (İldırar, 2004: 37).

Bölgesel teşvik uygulama araçları şu şekilde sıralanabilir (Yavan, 2011: 145)

- KDV istisnası
- Gümrük Vergisi Muafiyeti
- Faiz Desteği
- SSK Primi İşveren Desteği
- Kurumlar/Gelir Vergisi İndirimi
- Yatırım Yeri Tahsisi
- Taşınma Desteği

Mali ve vergisel teşvik önlemleriyle geri kalmış bölgeler avantajlı hale getirilerek bölgeler arasındaki gelişmişlik düzeyi dengelenmeye çalışılmaktadır. Sosyal ve ekonomik altyapı yatırımlarının yeterli düzeyde olması mali ve vergisel teşviklerin etkinliğini arttırmaktadır. Mali ve vergisel teşvik tedbirlerinin etkinliğini etkileyen diğer faktörler ekonomik ve siyasal istikrarsızlıkla teşviklerin istikrarsızlığıdır. Ülkenin siyasal istikrarsızlığı güvensizlik, ekonomik istikrarsızlığı belirsizliğe yol açmaktadır. Belirsizlik ve güvensizliğin olduğu ülkede özel sektör, devletin sağladığı teşviklerin cazibesine kapılıp yatırım yapmazlar (Dinler, 2005: 288-290).

1.4.5. Girişimciliğin Teşvik Edilmesi

Girişimci, mal ve hizmet üretebilmek için üretim faktörleri olan doğal kaynak, sermaye ve emeği bir araya getiren kişi olarak tanımlanabilir (Karalar,2001: 13). Joseph Schumpeter girişimciyi yeniliği sunan birey olarak tanımlamaktadır (Işık vd. 2011: 188). Emek ve zaman ayırarak, risk alma, yaratıcılık ve yenilikleri sağlam bir sistemle bir araya getirilmesi ve yeni bir değer yaratma süreci olarak tanımlanmaktadır (Antoncic ve Hisrich, 2001: 9).

Bölgesel kalkınmanın iktisadi boyutu yanında kültürel, sosyal ve politik boyutlarını da ele alan yenilikçi bir yaklaşıma ihtiyacı vardır. Girişimci ve girişimcilik ise bu ihtiyacı karşılayacak temel yerel aktörlerdir. Ekonomik yapının yenilikçi ve girişimci olması rekabet gücünün artırılması, büyümenin hızlanması, gelir eşitsizliğinin düzeltilmesi, istihdamın artırılması ve bölgesel kalkınmanın sağlanmasında etkindir (Özsağır, 2004: 70).

Bölgesel veri analizlerine bakıldığında bölgesel kalkınma da bir araç olan girişimciliğin teşvik edilmesi gerektiği sonucu çıkmıştır. Hem gelişmiş ve hem gelişmekte olan ülkelerde temel sorun bölgelerarası gelişmişlik farklarıdır. Girişimcilik geri kalmış bölgelerin canlandırılması için tek çare olarak görülmektedir. Geri kalmış bölgelerin gelişmeye uygun olması için sermayenin bu bölgelere kayrılması ve bu bölgelerin cazip hale getirilmesi gerekmektedir. Devlet ve uluslararası kuruluşları, girişimcilik faaliyetlerinin artırılması için girişimci adaylarını ve altyapı yatırımlarını desteklemesi gerekmektedir (Perktaş, 2014: 481).

Girişimcilikle beraber bölgelerde ortaya çıkan yeni işletmelerin yerel ekonomik kalkınmaya etkilerini şu şekilde sıralayabiliriz (OECD, 2003: 43-45):

- İstihdam ve Gelirin Artması
- Vergi Gelirlerinin Yükselmesi
- Hizmet Sağlamanın Geliştirilmesi ve Bölgesel Gelirlerin Tutulması
- Canlandırma ve Motivasyon Etkisi
- Cazibe Merkezi Olma

1.4.6. Diğer Araçlar

Ülkeler kendi ekonomik ve sosyal şartlarını dikkate alarak kalkınma araçları geliştirmektedir. Bu bağlamda bölgesel kalkınma araçları ülkelere göre farklılık gösterebilmektedir (İldırar, 2004: 43).

Tek Köy- Tek Ürün uygulaması ilk kez 1979 yılında Japonya'nın Oita Bölgesinde Vali Hiratmasu tarafından kırsal kalkınmaya yönelik başlatılmıştır. Devletten hiçbir maddi destek alınmadan, yerel yönetim ve halkın ortaklığıyla ortaya koyulmuş kırsal kalkınma örneğidir. Bu politikanın amacı bölgenin uzman olduğu bir alanda ürün yetiştirilmesi, ürün kalitesi ve çeşitliliğinin artırılmasıdır. Oita Bölgesi'nde Tek Köy- Tek Ürün uygulamasıyla başta 143 ürün çeşidi 1989 yılında 312'ye

ulaşmıştır. Bölgesel potansiyeli ve dinamikleri harekete geçirmeye dayalı bu politikanın temel prensipleri küresel düşünüp yerel hareket et, kendine güven, serbest hareket et, yaratıcılık ve insan kaynaklarının geliştirilmesi olarak benimsenmiştir (Elvan, 2002: 102).

Bir başka bölgesel kalkınma aracı Girişimciler için Tek Durak Ofisi (TDO)'dur. KOBİ'lerin kendi işlerini kurarken gerekli idari işlerin tel elden yapılmasını sağlayan, evrak ve finansal destek gibi çeşitli konularda danışmanlık alabilecekleri birimlerdir. TDO'lar yalnızca ofis hizmeti değil internet ortamında sanal hizmet de vermektedir (Elvan, 2002: 103).

Bölgelerin farklı olanak ve niteliklere sahip olması farklı kalkınma yaklaşımlarını mecburi kılmaktadır. Bu farklılıklar bölgeye özel faktörler ve bölge dışı faktörlerle etkileşim içindedir. Bölge ekonomik yapısının genişletilerek, gelir ve istihdamın artırılmasını amaçlayan politikaların tanımlanması, uygulanması ve sorunların çözümü için yukarıda geçen araçlar dışında başka araçlar bulunmaktadır. Bunlar şöyle sıralanabilmektedir (Elvan, 2002: 103):

- Bölgesel yenilik ve teknoloji transferine yönelik oluşturulan kuruluşlar
- Bölge İçi Sektörel Sanayi Ağı (Networks)
- Teknoparklar / Bilim Parkları
- Organize Sanayi Bölgeleri (OSB)
- Küçük Sanayi Siteleri (KSS)
- İş ve Yenilik Merkezleri
- Bölgesel Kalkınma Ajansları

Kalkınma ajansları yeni bölgesel kalkınma politikası içinde yer alarak bölgesel gelişmenin sağlanmasında etkin bir araç olarak değerlendirilmektedir (DPT, 2008: 18). Son yıllarda bölgesel kalkınma politikası araçlarının merkezine bölgesel kalkınma ajansları yerleşmiştir (Örtlek, 2015: 37). Bölgesel kalkınma uygulamalarında alınan kararların ve politikaların bölgede yaşayanlar tarafından katılımcı bir yapı içerisinde uygulandığı yerinden yönetim ve bölgesel strateji kurumlarıdır. Bu sayede eskiden sadece devletin üstlendiği kalkınma görevi toplumun farklı kesimlerine dağıtılmıştır. Sektörel veya genel kalkınma sorunlarını belirleyen, bu sorunların çözümüne yönelik stratejiler geliştiren, plan ve projeleri destekleyen koordine yapılarıdır (DPT, 2008: 18).

Ülkerlerin ve bölgelerin gelişmişlik düzeyi kalkınma ajanslarının performansını etkilemektedir. Ajanslar kurulurken büyük beklentilere girilmesi, bölgesel aktörlere kısa vadede hayal kırıklığına uğratabilmektedir. Bu nedenle sürdürülebilir politikalarla, istikrarlı bir şekilde kalkınma ajansları desteklenmelidir. Bu anlamda AB kaynakları, ajansların aracılık ederek kullandırıldığı itici güçler arasında yer almaktadır (DPT,2008: 20).

1.5. YENİ BÖLGESELCİLİK

Bölgesel planlama ve bölgesel gelişme kuramlarının değişimi tarihsel olarak dört aşamaya ayrılabilir (Soja, 2009: 261):

1. Kaynak gelişimine dayalı bölgesel planlama (1920-1950)
2. Refah bölgeselciliği bölgesel planlama (1950-1980)
3. Girişimsel bölgesel planlama (1980 sonrası)
4. Yeni bölgeselcilik kavramının gelişmesi

Yeni bölgeselcilik kavramı 1980'lerin ortasında ortaya çıkmış 1990'larda ise hızla yayılmıştır. Yeni bölgeselcilik yaklaşımı, Soğuk Savaşın bitmesi ve küresel ölçekte dolaşan neo-liberal iktisadi önlemlerden daha fazlasını içererek, sosyo-kültürel kurumsal çerçeveleri de dikkate alarak bölgeselciliği daha derin değerlendirmektedir (Akpınar, 2012: 36).

Yeni bölgeselcilik kavramı, büyük devletlerin geri kalmış bölgelerin kalkındırılması konusunda yürüttüğü politikaların başarısız olması sonucunda çıkmıştır. Eski bölgesel kalkınma politikaları, altyapı geliştirme ve bölgelere yatırım çekme gibi yöntemlerle bölgesel kalkınma hedeflerine ulaşmayı amaçlamaktaydı. Bölgesel gelişmişlik farklarının azaltılması konusunda uygulanan politikaların başarısız olması yeni bir bölgesel yaklaşımın ihtiyacını ortaya koymuştur (OECD, 2009: 1). Küreselleşmenin hız kazanması nedeniyle rekabete dayalı kalkınma stratejilerinin öneminin artması, bölgelerin kendi kalkınmalarını sağlayacak stratejilerinin geliştirilmesinde, merkezi yönetimden ayrı kaynak yaratma, bilgi ve teknolojiden yararlanma, iş birliği geliştirme çalışmalarına hız kazandırmıştır (Akın, 2006: 296-297).

Geleneksel bölgesel kalkınma anlayışına göre bölge, yan yana gelmiş yerel birimlerin mekansal bütünlüğü ile oluşan, ulus devlet dışına kapalı, ulus devletin

denetiminde bulunan sınırları çizilmiş bir birimdir. Küreselleşme ile birlikte yeni bölgeselcilik, ilişki ağı ile belirlenen, mekansal süreklilik koşulu olmayan yerellerin oluşturduğu, uluslararası ilişkilere doğrudan açılan, sınırları değişken bir birim olarak ele alınmaktadır (DPT, 2000a: 7). Yeni bölgeselcilik kavramı yerel kaynakların harekete geçirilmesi üzerine kurulmuş olup bu bağlamda girişimci kent girişimleri, Ar-Ge, yenilikçilik ve ağ tabanlı yönetim kavramları önem kazanmıştır (Deviren ve Yıldız, 2014: 20). Yönetişim, hiyerarşik bürokratik yapının yanında hükümet dışı aktörlerin yani formel ya da resmi sıfatı bulunmayan kişi, grup ve kuruluşların yönetim faaliyetlerinde yer aldığı yönetim modelidir (Batal, 2010).

Yeni bölgeselcilik yaklaşımında bölgeler arası gelişmişlik farklarının azaltılması amacının yanı sıra, öncelikle AB üye ve aday ülkeleri arasındaki gelişmişlik düzeylerinin birbirine yaklaştırılması, bölgelerin rekabet gücünün artırılması, bölgelerin kendi içindeki kırsal ve kentsel gelişmişlik farklarının giderilmesi, yerel aktörlerin harekete geçirilerek bölgesel gücün değerlendirilmesi ve ülkenin tamamının kalkındırılması amaçlanmaktadır (Akın, 2006: 295).

Geleneksel bölgesel kalkınma anlayışı ile yeni bölgesel kalkınma anlayışı arasındaki farklar şu şekilde sıralanabilir; geleneksel bölgesel kalkınma anlayışı “bölgesel gelişme” hedefindeyken, yeni bölgesel kalkınma da yerini “bölgesel yeniliğe” bırakmaktadır. Geleneksel bölgesel kalkınmada kaynak bölgeler arası yeniden dağıtım kullanılırken, yeni bölgesel kalkınma anlayışında yerel ve bölgesel kaynakların harekete geçirilmesi göz önüne alınmıştır. Başka bir ifadeyle yeni yaklaşım bölgelerin büyümelerinin ulusal teşvik ve transferlere bağlı olmayıp, yerel varlıkların harekete geçirilerek karşılaştırmalı üstünlük sağlanması ve büyümelerine yatırım yapmaları olarak değerlendirilebilir (Dulupçu vd, 2010: 242).

Yeni bölgeselcilik yaklaşımı devlet yönetimi ya da devlet yönetiminden tamamen bağımsız bir kalkınma politikası yerine bölgesel ve yerel girişimleri dikkate alan karma bir kalkınma anlayışıdır. Günümüzde devlet, idari mekanizmalar yoluyla ekonomik etkinliği hedefleyip, yenilikçilik ve teknolojik gelişme kapasitesinin artırılmasını amaçlamaktadır. Bu yönde atılan önemli adımlardan biri de bölgesel kalkınma ajanslarıdır (Deviren ve Yıldız, 2014: 21).

2. BÖLGESEL YENİLİK SİSTEMLERİ

Bölgesel yenilik sistemlerine değinmeden önce yenilik sistem yaklaşımı ele alınacaktır. Yenilik sistem yaklaşımı, 1841 yılında ekonomist Friedrich List tarafından ortaya konan ‘Ulusal Politik Ekonomik Sistemi’ne dayanmaktadır. 1985 yılında Lundvall’ın çalışmasında ‘yenilik sistemi’ olarak ele alınan kavram, 1987’de Japon ekonomisinin başarısını inceleyen ekonomist Christopher Freeman tarafından ‘ulusal yenilik sistemi’ olarak tanımlanmıştır (Elçi vd, 2008: 35). Ulusal yenilik sistemi, “*faaliyetleri ve etkileşimleri yeni teknolojileri başlatan, ithal eden, değiştiren ve dağıtan kamu ve özel kurumları ağı*” olarak tanımlanabilir (Freemann, 1987).

Ulusal yenilik sistemi ve bölgesel yenilik sistemi arasında tamamlayıcılık ilişkisi bulunmaktadır. Bu ilişki, hem ulusal politika belirlemede bölgelerin spesifik özelliklerinin önemi, hem de ulusal politikaların bölgesel anlamda uygulanabilirliğini sağlayacak olan yerel aktörlerin varlığı ve etkinliğidir (Akdeve, 2012: 156).

Bölgesel yenilik sistem, yenilik sisteminin bölgesel düzeyde de ele alınabileceği düşüncesiyle ortaya çıkmış bir yaklaşımdır. Özellikle 1990’lı yıllardan sonra bölgesel düzeyde firmaların ve endüstrilerin yenilik süreçlerinin açıklanmasında kullanılan bir yaklaşım olmuştur (Sungur ve Keskin, 2012: 12). Gelişmiş ve sanayileşmeyi gelişmenin vazgeçilmez bir unsuru olarak gören ülkelerin KOBİ merkezli sistematik çalışmalarında yenilikçilik, Ar-Ge, rekabetçilik, yakınlık, güven vb kavramlar yer almaktadır. Bu kavramların kurumsal yapı içerisinde işleyiş ve ilişkilerinin ortaya konulmasıyla Ulusal Yenilik Sistemleri ve bu işleyişin bölgesel düzeyde kurulmasıyla da Bölgesel Yenilik Sistemleri oluşturulmaktadır (Akdeve, 2012: 155).

Bölgesel yenilik sistemi işletmeler, üniversiteler, kamu kurumları, aracı kuruluşlar (teknoloji transfer ofisleri, yenilik ve iş destek merkezleri, vb.), sivil toplum kuruluşları, araştırma kuruluşları, finansman kuruluşları, teknoparklar ve kuluçka merkezleri gibi çeşitli aktörlerin bulunduğu ve etkileşimde olduğu ortamdır. Sistemin etkinliği de bu aktörler arasındaki ilişkilerin kalitesi ve yoğunluğuna bağlıdır (Elçi vd, 2008: 38).

Bölgesel ekonomik performansta rekabetçi üstünlüğü sağlayan en temel etken bölgesel teknolojik gelişmedir. Teknolojilerin ekonomik gelişmeye yön vermesi,

politika belirleyicileri tarafından teknolojik eğilimleri daha iyi anlamaya yönlendirmektedir. Gelişmekte olan ekonomilerde yeni teknolojilerden gerektiği gibi yararlanılmadığı görülmektedir. Bölgesel kalkınma uzmanları teknolojik açığı kapatmak için, teknolojik gelişmenin ilk aşamasından başlayarak izlenmesi, öğrenilmesi ve kazanılması, bu kazanımın ticari bir sonuca ulaşması için ürün ve üretim süreçleri, teknoloji yönetimi ve organizasyonu gibi alanlarda yöntem ve model geliştirmektedir (Akdeve, 2012: 156).

Rekabetin artmasıyla bölge ekonomisinin rekabet gücü ürün, süreç ve örgütsel alanda yapılan yeniliğe bağlı olarak ilerlemektedir. Yenilik tabanında oluşturulan bölgesel kalkınma politikalarının ağırlığı, Ar-Ge ve teknolojinin yaygınlaştırılmasını için verilen desteklerden doğrudan yeniliğin desteklenmesine kaymaktadır (Akdeve, 2012: 156).

Bölgesel yenilik sisteminin başarıyla yürümesi ve politikaların etkin bir şekilde seçilmesi ve uygulanması için kamu, özel sektör ve üniversite üç ana aktörün iş birliği şarttır. Bu iş birliği “Üçlü Sarmal” olarak da adlandırılmaktadır. Özel sektörün ihtiyaçlarına cevap vermek için yükseköğretim kurumları insan gücü yetiştirir, özel sektörler iş birliği halinde Ar-Ge faaliyetlerini yürütür ve ticarileştirirler. İşletmeler yeni bilgi üretilmesine, yenilik için kullanılıp iş birliği yapılmasına önem verirler. Kamu ayağında ise firmaların yenilikçi faaliyetlerini destekleyen, özel sektör ve üniversitelerin iş birliği halinde çalışmasına olanak sağlayan, yeniliğe dayalı işletmelerin kurulmasını teşvik eden bir ortamın oluşturulması için çalışırlar. Kamu, araştırma, teknoloji geliştirme ve yenilikçi destekler ve bunun için kaynak ayırır (Elçi, 2007: 48).

Bölgesel yenilik sistemlerinin etkin bir şekilde işlemlerini engelleyen 3 ana faktör vardır (Elçi vd, 2008: 40):

- Organizasyonel zayıflık: Sistemin etkin işlemleri için gerekli olan aktörlerin eksikliği.

- Kabuğunu kıramama: Bölgedeki sanayi kuruluşlarının kullandıkları teknoloji ve buldukları pazarı değiştirmemesi.

- Sistemin aktörleri arasındaki parçalanmışlık: Bölgede aktörler arasında güven eksikliğinin bulunması ve işbirliğinin olmaması.

Bölgesel yenilik sistemlerinin işlerlik kazandırılmasıyla, ulusal yenilik sisteminin sosyal ve ekonomik gelişme hedefine ulaşılabilir. Bölgelerin ihtiyaç ve özelliklerine göre yön bulmuş yenilik sistemlerinin yönetim biçimlerinin, politikalarının ve politika uygulama araçlarının geliştirilmesiyle bölgesel dengesizliklerin giderilmesi ve bölgesel kalkınmanın gerçekleşmesi mümkündür (Elçi, 2007: 47).

3. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARININ KURULUŞU VE GELİŞİMİ

Günümüzde bölgesel kalkınma ajansları, başta Amerika ve Avrupa kıtalarında olmak üzere çeşitli ülkelerde planlama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır. Merkezileşmeden yerelleşmeye doğru evrilen Bölgesel Kalkınma politikaları, yerelde yeni kurumların oluşturulması gerekliliğini ortaya çıkarmıştır. ABD’de 1930 sonrası dönemde, Avrupa’da II. Dünya Savaşı’ndan sonra sayıları hızla artan kalkınma ajansları bu kurumsallaşma çalışmalarının bir sonucu olarak karşımıza çıkmaktadır (Kutlu ve Görün, 2016: 18).

Yeni bölgeselcilik anlayışında, yerel aktörlerin katılımıyla yerel politikaların belirlenmesinde ve uygulanmasında Bölgesel Kalkınma Ajansları (BKA) ön plana çıkmaktadır (Özmen, 2008: 331). Bölgesel kalkınma ajansı, “idari yapısı merkezi hükümetlerden bağımsız, içinde bulunduğu bölgenin sosyo- ekonomik şartlarını geliştirmek ve canlandırmak amacıyla kurulmuş, finansmanı kısmen ya da tamamen kamudan karşılanan kurumlar “olarak tanımlanmaktadır (Kumral, 1994: 62).

Başka bir tanımlama da bölgesel kalkınma ajansı; “merkezi hükümetlerden bağımsız idari yapıya sahip, sınırları çizilmiş bir bölgenin girişimcilik potansiyelini geliştirmek, böylece ekonomik kalkınmaya katkı sağlamak amacıyla kurulmuş ve faaliyetlerini kamunun veya özel sektörün finanse ettiği bir kuruluş” olarak yapılmaktadır (DPT, 2000a: 174). Bu tanımlardan yola çıkarak BKA’lar ile ilgili üç ana unsur saptayabiliriz. Bunlar (Koçberber, 2006: 37):

1. Kamu gücüne dayanması,
2. Ekonomik kalkınmayı hedeflemesi,
3. Coğrafi bir bölgeyi kapsamasıdır.

Bu unsurlar BKA'lara dört temel sorumluluk yüklemiştir (Danson ve Whittam, 1999);

1. Hesap verebilirlik (accountability),
2. Sürdürülebilirlik (sustainability),
3. Yarar sağlayabilirlik (subsidiarity),
4. Bütünleşme ve dahil olma (integration and inclusion)

BKA'lar, belirli bir coğrafyayı kapsayacak bölgesel aktörlerin katılımı ile oluşturulan yarı-özerk (semi-autonomous) kurumlardır (Hughes, 1998:616). Kalkınma ajanslarının kuruldukları ülkelere bakıldığında, otonom bölgesel kalkınma kavramının daha çok gelişmiş ekonomilere özgü bir anlayış ve kalkınmış ülkelerin ulusal bir denge oluşturmak için ülke düzeyinde bölgesel gelişme farklarını ortadan kaldırmak amacıyla giriştikleri bir çaba olduğu sonucuna varılmaktadır. Bu durumun tek istisnası Brezilya'daki SUDENE⁷'dir (DPT, 2000a: 174).

Kalkınma ajanslarının temel görevlerini şöyle sıralayabiliriz (Özen, 2005 :7-8):

- Bölgenin izlenmesi ve bilgi arşivleri oluşturması,
- Bölgesel kalkınma için stratejik planlama yapmak ve uygulanmasını gözlemlemek,
- Girişimci ve yatırımcılara teknik destek sağlamak,
- Yerel girişimcinin yatırımlarını desteklemek,
- Tanıtım çalışmaları yaparak yabancı girişimciyi bölgeye çekmek,
- Finansal konularda girişimciyi bilgilendirmek,
- KOBİ'ler için finans kaynakları yaratmak,
- Yeni buluş ve teknolojinin tanıtılmasını sağlamak,
- Eğitim,
- Altyapı, yol ve enerji gibi çalışmaları izlemek,
- Bölgenin ulusal ve uluslararası ağlarının geliştirilmesini sağlamak.

---

⁷<https://www.wikizeroo.org/index.php?q=aHR0cHM6Ly9lbi53aWtpcGVkaWEub3JnL3dpa2kvU3VkZW5l>. (Erişim Tarihi: 10.09.2019).

Kalkınma ajansları kurumsal yapıdaki boşlukların tamamını tek başlarına dolduramayacaklardır. Diğer bölgesel aktörlerle desteklenmeli ve merkezi kurumlarla aralarında iş bölümü oluşturularak kalkınma ajanslarının etkinliğini sınırlandırmamalıdır. Bölgesel aktörler arasında iş birliği ve desteklerin yanında gerekli işgücünün yetiştirilmesi, fiziki ve sosyal altyapının sağlanması için devlet destekleri gerekli olacaktır (Arslan, 2005: 286).

Bu görevleri yerine getiren BKA'ların etkilerinin sadece o bölge ile sınırlı kalmayıp, ülke genelinde makro ekonomik etkileri olacaktır. Çünkü bölgesel kalkınma politikaları, ülkenin tamamının kalkınması için kullanılmaktadır (Tutar ve Demiral, 2007: 69).

3.1. DÜNYADA TARİHSEL SÜREÇ

Günümüzde bölgesel kalkınma ajanları, başta Amerika ve Avrupa kıtalarında olmak üzere çeşitli ülkelerde planlama aracı olarak karşımıza çıkmaktadır (Özmen, 2008: 331).

Bölgesel kalkınma ajanslarının kuruldukları dönem resmi olarak 1950'li yıllarını göstermektedir. Ancak Bölgesel kalkınma ajanslarının ilk ortaya çıkışı Amerika Birleşik Devletleri'nde yaşanan ve etkisi dünyaya yayılan ekonomik kriz dönemine kadar uzanmaktadır. Başta sanayisi gelişmiş şehirleri bunun yanında kırsal kesimi de etkileyen 1929 dünya ekonomik krizi, Kuzey Amerika ve Avrupa bölgelerinde etkisini göstermiş, sektörel ve mekânsal açıdan tüm dünyayı etkisi altına almıştır. Kriz döneminde ortaya çıkan mekânsal ve sektörel eşitsizlikler bölgesel programları gerekli hale getirmiştir. 1933 yılında Amerika'da ekonomik krizden en çok etkilenen Tennessee Vadisi'nde başlatılan bölgesel kalkınma programı ilk Bölgesel Kalkınma Ajansı (BKA) örneği olmuştur (Dinler, 2005: 97).

Kırsal nüfus çoğunluğuna sahip 8 eyaletten oluşan bölgede, düzensiz su rejimi, alt yapı yetersizliği, düşük okur-yazarlık oranı ve çalışma koşullarının yeterli olmayışı sebebiyle göç hareketi görülmüştür. Tennessee Valley Authority (TVA) adıyla kurulan bölgesel kalkınma idaresi büyük baraj projeleri ile düzensiz su rejiminin önüne geçerek tarıma elverişli hale gelen ve elektrik enerjisi üretimiyle bölgede sanayi ve tarım yatırımları sağlayarak, bölgenin ekonomisi canlandırılmış, istenilen kalkınma hedefine ulaşılmıştır (Çavuşoğlu, 1992: 76). Üç aşamada, toplam 9 yılda tamamlanan

proje sayesinde Tennessee Vadisi verimliliği yüksek tarım bölgesi haline gelmiş ve sahip olduğu ucuz enerjiye dayanan sanayi kolları faaliyete geçmiştir. Bölge günümüzde ABD'nin önemli tarım deneme merkezlerinden biridir.

İkinci dünya savaşının yıkıcı etkileri ve hızlı teknoloji gelişmeleri sonucunda Batının gelişmiş ülkelerinde bölgelerarası gelişmişlik farkları artmıştır. Bölgesel kalkınma konusu, sosyal ve ekonomik farklılıklar sebebiyle gelişmekte olan az sayıda ülkelerde ele alınmıştır. 1959'da Brezilya'da kurulan Kuzeydoğu Bölgesi Kalkınma Ajansı (SUDENE) bu ajanslarından biridir⁸.

1970'li yıllarda Almanya, Birleşik Krallık, İtalya ve Hollanda BKA'lar kurulmuştur. İspanya'da ise BKA'ların kuruluşu 1980'li yıllarını bulmuştur. AB'nin genişleme politikası çerçevesinde 1990'lı yıllarda Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan, İsveç, gibi ülkeler de BKA'ları kurmaya başlamışlardır (İZKA, 2008: 12).

Tablo 3. Dünya'da BKA'ların Kuruluş Yılları ve Bulunduğu Ülkeler

Kuruluş Dönemi	Ülkeler
1933	ABD
1950'ler	Brezilya, Avusturya, Belçika, Fransa, İrlanda ve Japonya
1960-1970	Almanya, İtalya, İngiltere ve Hollanda
1980-1990	İspanya, Yunanistan, Danimarka ve Finlandiya
1990-2000	Bulgaristan, Polonya, Portekiz, İsveç, Ukrayna, Estonya, Macaristan
2000 sonrası	Türkiye

Kaynak: EURADA, 1999

1990'lı yıllarda yaygınlaşan Yeni Kalkınmacılık anlayışına ek olarak, ekonomik ve sosyal kalkınmaya büyük finansmanlar sağlayan uluslararası kuruluşlar (World Bank, UNDP, AB fonları ve kredileri, EIB, EBRD, IADB, vb) tüm dünyada

⁸<http://www.planlama.org/index.php/boelgesel-kalknma-ajanslar3>, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

birçok yeni kalkınma ajansı kurulmasına imkân vermiştir. Mevcut kalkınma ajansları da zaman içinde çok önemli işlevsel ve kurumsal değişikliklere uğramışlardır. 1990'larda finansman kaynakları, kurumsal kimlikleri, görev ve sorumlulukları ve merkezi idare, yerel idare ve uluslararası ve uluslar üstü örgütlerle ilişkileri bakımından büyük farklılıklar gösteren çok sayıda kalkınma ajansı ortaya çıkmıştır (Özen, 2005: 4).

Bölgesel kalkınma amaçlı ulusal ve uluslararası düzeyde faaliyet gösteren Avrupa ülkelerinde 200'den fazla kalkınma ajansı bulunmaktadır. Bu kalkınma ajanslarının Brüksel'de ve diğer merkezlerde temsilcilikleri bulunmaktadır. Ayrıca, Avrupa genelinde 150 üyesi bulunan EURADA (European Association of Regional Development Agencies) isimli bir kuruluş da ajansların üst kuruluşu olarak faaliyet göstermektedir (Koçberber, 2006: 39).

3.2. BÖLGESEL KALKINMA AJANSLARI'NIN TÜRKİYE'DE GELİŞİMİ

Türkiye'de ilk çalışmaları 1990 yıllarına dayanan BKA'larının gündeme gelmesi içsel ve dışsal nedenlere dayanmaktadır. Ulusal kalkınma planlarının hedeflenen noktaya ulaşamaması ve bölgesel dengesizliklerin ortadan kaldırılamaması içsel nedenler olarak gösterilebilir. Dışsal nedenler olarak AB'ye katılım sürecindeki gelişmeler ve bölge anlayışının dünya genelinde değişerek bölgesel kalkınma politikalarındaki değişimler gösterilebilir (Kayasü, 2003: 80).

Türkiye AB ülkeleri ile karşılaştırıldığında, en fazla bölgesel dengesizliğe sahip olan ülke olarak karşımıza çıkmaktadır (Koçberber, 2006: 40). Osmanlı döneminden beri bölgelerarası dengesizlik sorunuyla mücadele eden Türkiye, cumhuriyetin ilanından günümüze kadar mali teşvik programlar, bölgesel proje ve planlamalar yapılmış olmasına rağmen ekonomik kaynak sıkıntısı ve kurumsallaşmada yaşanan eksiklikler nedeniyle bölge kavramına karşı oluşan olumsuz algıya çözüm olmamıştır. (Kutlu ve Görün, 2016: 20).

Türkiye'de bölgelerarası dengesizlik sorununun merkezi kalkınma yoluyla aşılması yönünde adımlar atılmış ve ilk olarak 1960 yılında DPT kurulmuş ve Beş Yıllık Kalkınma Planları (BYKP) planları hazırlanmıştır. Planlı merkezi kalkınma döneminde geri kalmış bölgelerde ilerleme görülememiş hatta bölgelerarası dengesizlik, sanayileşme ve şehirleşme artmaya başlamıştır. Özellikle Doğu ve

Güneydoğu Anadolu'nun az gelişmiş ekonomik koşulları sorun olarak devam etmiştir. 1972 yılında Kalkınmada Öncelikli Yörelere Dairesi kurulmuş ve bu iki bölgedeki bütün iller kalkınmada öncelikli yörelere kapsamına alınmıştır. Türkiye'de kalkınmanın bölgesel boyutuna dikkat çekilmiştir (TÜSEB, 2018: 7).

AB üyesi olmayı hedefleyen Türkiye, 1999 yılından itibaren aday ülke statüsü kazanmış ve 3 Ekim 2005 tarihinde ise üyelik müzakerelerine başlamıştır. 1999 yılından sonra başlayan adaylık sürecinde AB bölgesel politikalarına uyum sağlamaya yönelik programlar hız kazanmıştır. Bu kapsamda gerçekleştirilen kurumsal ve yasal bazı düzenlemeler ile AB bölgesel politikalarına uyum sağlanmaya çalışılmaktadır. Katılım Ortaklığı Belgesinde kısa vadede bölgesel politika alanında uyum için belirlenen öncelikler aşağıdaki gibidir (Kayasü, 2003: 80):

- Bölgesel farklılıkları azaltmayı amaçlayan bölgesel kalkınma planları hazırlanarak ulusal ekonomik ve sosyal uyum politikasının geliştirilmesi;
- Bölgelere yönelik kamu yatırımlarının öncelik şartlarını ortaya koyan çok yıllık bütçeleme usullerinin oluşturulması;
- Bölgesel kalkınmayı yürütecek idari yapıların güçlendirilmesidir.

AB'ye üye olmaya yönelik hedefler kapsamında, Türkiye'nin AB'nin bölgesel politikalarına uyumlu bölgesel politikalar alanından çalışmalarına hız verilmesi ve AB ile başlatılan iş birliğine yönelik çalışmalar, 8. Beş Yıllık Kalkınma Planı'nın 2001-2005 temel amaç ve politikaları arasında önemli bir yere sahip olmuştur. AB ulusal kalkınma düzeylerinden daha çok üye ülkelerin bölgesel kalkınma politikalarına önem vermektedir. Bölgesel düzeydeki ekonomik ve sosyal sorunlara çözüm arayan AB politikası çeşitli düzeyde bölgesel istatistiklere ihtiyaç duymaktadır (Apan, 2004: 50).

İBBS (İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması), Türkiye'nin AB üyelik sürecinde yerine getirmekle yükümlü olduğu kriterlerden biridir. Uygulamayla bölgesel politika çerçevesinin belirlenmesi, bölgelerin sosyo-ekonomik analizinin yapılması ve Avrupa düzeyinde karşılaştırılabilir bölgesel istatistik verilerin üretilmesi amaçlanmıştır (Bakanlar Kurulu, 2002). 3 kademeli bölge sistemi oluşturulurken, Düzey 3 olarak 81 il tanımlanmıştır. "Ekonomik, sosyal ve coğrafi yönden benzerlik gösteren komşu iller ise bölgesel kalkınma planları ve nüfus büyüklükleri de dikkate

alınarak” (Bakanlar Kurulu, 2002) Düzey2 (26 adet) ve Düzey1 (12 adet) bölgeleri belirlenmiştir⁹.

Tablo 4. Türkiye’de İBBS-NUTS’a Göre Sınıflandırılmış Bölgeler

DÜZEY 1 (12 BÖLGE)	DÜZEY 2 (26 ALT BÖLGE)	DÜZEY 3 (81 İL)	KOD
İstanbul	İstanbul alt bölgesi	İstanbul	TR 10
Batı Marmara	Tekirdağ alt bölgesi	Tekirdağ, Edirne, Kırklareli	TR 21
	Balıkesir alt bölgesi	Balıkesir, Çanakkale	TR 22
Ege	İzmir alt bölgesi	İzmir	TR 31
	Aydın alt bölgesi	Aydın, Denizli, Muğla	TR 32
	Manisa alt bölgesi	Manisa, Afyonkarahisar, Kütahya, Uşak	TR 33
Doğu Marmara	Bursa alt bölgesi	Bursa, Eskişehir, Bilecik	TR 41
	Kocaeli alt bölgesi	Kocaeli, Sakarya, Düzce, Bolu, Yalova	TR 42
Batı Anadolu	Ankara alt bölgesi	Ankara	TR 51
	Konya alt bölgesi	Konya, Karaman	TR 52
Akdeniz	Antalya alt bölgesi	Antalya, Isparta, Burdur	TR 61
	Adana alt bölgesi	Adana, Mersin	TR 62
	Hatay alt bölgesi	Hatay, Kahramanmaraş, Osmaniye	TR 63
Orta Anadolu	Kırıkkale alt bölgesi	Kırıkkale, Aksaray, Niğde, Nevşehir, Kırşehir	TR 71
	Kayseri alt bölgesi	Kayseri, Sivas, Yozgat	TR 72
Batı Karadeniz	Zonguldak alt bölgesi	Zonguldak, Karabük, Bartın	TR 81
	Kastamonu alt bölgesi	Kastamonu, Çankırı, Sinop	TR 82
	Samsun alt bölgesi	Samsun, Tokat, Çorum, Amasya	TR 83
Doğu Karadeniz	Trabzon alt bölgesi	Trabzon, Ordu, Giresun, Rize, Artvin, Gümüşhane	TR 90
Kuzeydoğu Anadolu	Erzurum alt bölgesi	Erzurum, Erzincan, Bayburt	TRA 1
	Ağrı alt bölgesi	Ağrı, Kars, Iğdır, Ardahan	TRA 2
Ortadoğu Anadolu	Malatya alt bölgesi	Malatya, Elâzığ, Bingöl, Tunceli	TRB 1
	Van alt bölgesi	Van, Muş, Bitlis, Hakkâri	TRB 2
Güneydoğu Anadolu	Gaziantep alt bölgesi	Gaziantep, Adıyaman, Kilis	TRC 1
	Şanlıurfa alt bölgesi	Şanlıurfa, Diyarbakır	TRC 2
	Mardin alt bölgesi	Mardin, Batman, Şırnak, Siirt	TRC 3

Kaynak: DPT, 2003: 106

DPT tarafından “İstatistikî Bölge Birimleri Sınıflandırması” (İBBS) hazırlanmış ve İBBS Düzey 2 seviyesinde yer alan 26 ilde BKA kurulmasını düzenleyen 5449 sayılı “Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun” TBMM tarafından 25.01.2006 tarihinde kabul edilmiş ve 08.02.2006 tarihinde Resmi Gazetede yayımlanarak yürürlüğe girmiştir (Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri, 2006). 6 Temmuz 2006 günü Resmi Gazete’de yayımlanarak yürürlüğe giren “Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma

⁹<https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri>, (Erişim Tarihi: 08.03.2019).

Ajansları Kurulmasına Dair Karar” ile birlikte Adana İli merkez olmak üzere (TR62) Çukurova Kalkınma Ajansı ve İzmir ili merkez olmak üzere (TR31) İzmir Kalkınma Ajansı kurulmuştur (Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Karar, 2006).

22.11.2008 tarihli Resmî Gazetede yayımlanan, 10.11.2008 tarihinde 143306 sayılı Bakanlar Kurulu ile 8 kalkınma ajansı kurulmuştur. Son olarak 25.07.2009 tarihinde 27299 sayılı Resmî Gazetede yayınlanan kuruluş kararnamesi ile 16 adet Kalkınma Ajansı kurularak toplam 26 Düzey 2 İstatistiki Bölge dahilinde kalkınma ajanslarının kuruluş süreci tamamlanmıştır (Akpınar, 2012: 40).

Ajansların merkezi düzeyde koordinasyonu DPT tarafından sağlanacaktır. Düzey 2 bölgelerinin plan ve stratejileri kalkınma ajansları tarafından DPT ile karşılıklı iş birliği içinde hazırlanacaktır. Bu sayede Düzey 2 plan ve stratejilerince desteklenecek faaliyet ve projeler ulusal kalkınma planlarına, makro ekonomik hedeflere, bölgeler ve kentler arasındaki etkin iş bölümüne uygun olması sağlanacaktır (Göymen, 2005).

Kanun metnine göre “Ajanslar, bölgeler esas alınarak Devlet Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı’nın bağlı olduğu bakanın teklifi üzerine Bakanlar Kurulu kararı ile kurulur. Ajans merkezinin bulunacağı il, kuruluş kararnamesinde belirtilir”. (Madde 3). Kanuna göre ajansların ulusal düzeydeki koordinasyonundan Devlet Planlama Teşkilatı sorumluydu (Madde 4) (Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri, 2006). 8 Haziran 2011 tarihinde Bakanlıkların yeniden düzenlenmesiyle Devlet Planlama Teşkilatı’nın sorumlulukları yeni kurulan Kalkınma Bakanlığı’na geçmiştir. Bu değişiklik ile kalkınma ajanslarının koordinasyonu bakanlığın bünyesinde yer alan Bölgesel Gelişme ve Yapısal Uyum Müdürlüğü’ne bırakılmıştır (Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname, 2011).

4. TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN PLANLANMASI

Türkiye, Cumhuriyet’in başlangıcından bu yana bölgesel düzeyde sosyal ve ekonomik alanda geri kalmışlık sorunuyla karşı karşıya kalmıştır. Ekonomide gelişmenin her bölgede sağlanamaması, nüfusun ve yatırımların ülke genelinde dağılımını belirli merkezde (gelişme kutbu) toplamıştır. Batıda kaynakların görece

daha çok olması ve ulaşım imkanlarının iyi olması, ekonomik kalkınmanın sağlanması ve sanayinin geliştirilmesi için seçim merkezi haline gelmiştir (Takım, 2010: 264).

Cumhuriyetin ilk yıllarına denk gelen İzmir İktisat Kongresinde alınan kararlar ile 1923-1929 yılları arasında özel teşebbüse dayalı liberal görüşün hâkim olduğu ekonomi politikaları uygulanmıştır. 1929 Dünya Ekonomik Kriziyle birlikte liberal politikalar terk edilmiş devletin ekonomiye müdahale etmesi gerektiğini savunan Keynesyen politikaların uygulanmaya başlanmıştır. 1960 yılında ekonomik ve sosyal kalkınmayı hızlandırmak amacıyla Devlet Planlama Teşkilatı kurulmuş ve planlı döneme geçilmiştir¹⁰.

Türkiye’de bölgesel kalkınma politikaları ve yapısal dönüşümünü tarihsel süreç içinde planlı dönem öncesi ve planlı dönem olarak iki aşamada inceleyebiliriz. Planlı dönem öncesi ve planlı dönemin özellikleri ve uygulamalarında bulunan farklılıklar nedeniyle bu dönemler incelenirken de aşamalara ayırmak mümkündür.

4.1. PLANLI DÖNEM ÖNCESİ BÖLGESEL KALKINMA

Planlı dönem öncesi bölgesel kalkınma politikalarını 1923-1950 yılları ve 1950-1960 yılları iki dönem olarak incelenecektir.

1923-1950 Dönemi Bölgesel Kalkınma

Türkiye Cumhuriyet’i 1923-1950 döneminin başında yeni kurulmuş olup bölgesel kalkınma politikası uygulayabilecek ve bölge ayırımı yapacak durumda değildi. Ülke bütünü geri kalmışlık özelliği taşımaktaydı (DPT, 2000a: 24).

1923-1933 yılları arasında özel girişimlere dayalı liberal ekonomik politika benimsenmiş olup, devlet ekonomiye müdahale etmeyip teşvik edici rol üstlenmiştir. 17 Şubat 1923 tarihinde düzenlenen İzmir İktisat Kongresi’nde ulusal kalkınmanın özel girişimler ile gerçekleştirilmesinden bahsedilirken, bölgesel gelişmişlik farklılıklarına değinilmemiştir.

Cumhuriyetin ilerleyen yıllarında nüfus ve sanayi tesislerinin ülke geneline yayılması ve belirli merkezlerde toplanması politikası uygulanmıştır (DPT, 2000b:

---

¹⁰<http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCA608B4A8502F95DC4B0813776FCA14B256788CDF49C1D36D>, (Erişim Tarihi: 15.06.2019).

24). Ankara'nın başkent yapılmasıyla birlikte Anadolu'nun ortasında modern kent kurulmuş ve sanayi yatırımlarını İstanbul ve Marmara Bölgesi dışına taşıyarak İstanbul'un aşırı büyümesi engellenmeye çalışılmıştır (Tekeli, 1979: 296). Bu sayede bölgeler arasında oluşacak farkların artması önüne set çekilmiştir.

1929 Dünya Ekonomik Krizinden etkilenen Türkiye liberal ekonomik politikadan vazgeçip, ülkenin kalkınması amacıyla "Devletçilik" ilkesini benimsemiştir. Devletçilik ilkesiyle birlikte, ekonomik hayatı düzenleyici birçok tedbir alınmış ve ihtiyaçlara yönelik devlet öncülüğünde işletmeler açılmıştır (Köksal ve İlkin, 1973: 6). Bu dönemde "Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı" (1934-1938) ve "İkinci Beş Yıllık Sanayi Planı" (1938-1942) yürürlüğü girmiş fakat İkinci Dünya Savaşı sebebiyle ikincisi uygulanamamıştır.

Savaş sonrasında sosyal yatırımlar ve tarıma verilen önem ile birlikte dış yardımlardan yararlanma yoluna gidilerek 1950 dönemine geçiş yapılmıştır.

1950- 1960 Dönemi Bölgesel Kalkınma

İkinci Dünya Savaşı sonrası kapsayan 1950-1960 döneminde, devletin ekonomi politikasında değişimler yaşanmış, devletin ekonomideki payı azaltılmak istenmiştir. Bu yeni ekonomi politikasına liberal ekonomi adı verilmektedir. Devlet bu dönemde alt yapı yatırımlarına önem vermiş, kamu yatırımlarını yaparken de yoğunlukla küçük yerleşim yerlerine yönelmiştir.

Devletin ekonomideki payı azaltılmak istense de kamu yatırımlarının GSMH'daki payı azalmamış ulaştırma, sulama, liman, enerji alanlarında yatırım yapılmıştır. Tarımın özendirilmesi ve desteklenmesiyle dış ticarete tarımın payı bu dönemde güçlenmiştir.

Bu dönemde devlet, özel girişimleri özendirici ve destekleyici politikalar uygulamıştır. Fakat özel sektör girişimcileri yatırım yaparken, elde edeceği kazancın en üst düzeyde olacağı alanı seçerler. Bu nedenle yatırımların çoğu Marmara ve Ege bölgelerinde yoğunlaşırken Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinde geri kalmıştır. Yatırımlar yapılırken kaynakların etkin kullanımı ve ülkenin kalkınması göz önüne alınmayıp kamu etkinliği ortadan kalkmıştır. Bu dönemin sonunda hızla büyüyen bölgeler arasında dengesizlik sorunu kaçınılmaz bir son olmuştur.

1958 yılında kurulan İmar ve İskân Bakanlığıyla ülkenin arazi düzenlemesi ve kullanımında çalışmalar başlatılmıştır. Bakanlık bünyesinde imar planı ve imar bölgelerinin tespiti için “Planlama ve İmar Müdürlüğü” kurulmuştur. Ancak bu çalışmalar fiziki planlama şeklinde olup kentleşme olarak devam edilmiştir. Bu dönemde ilk kez Doğu Marmara ve Zonguldak bölge planları hazırlanmış ama uygulamaya planlı dönemde geçilebilmiştir.

Planlı dönem için çalışmalar İkinci Dünya Savaşı sonrası uluslararası ekonomik kuruluşların dünya genelinde planlı kalkınma konusunda tavsiyeler vermesi ve OECD gibi kuruluşların finansman sağlama konusunda bir şart olarak öne sürmeleri nedeniyle başlatılmıştır.

4.2. PLANLI DÖNEM BÖLGESEL KALKINMA

1960 yılından sonra başlayan planlı dönemde, kaynakların verimli kullanımı, kalkınmanın hızlı ve dengeli sağlanması, uygulanacak ekonomi politikalarının uyum ve bütünlük içerisinde etkin yürütülmesi ve kamunun ekonomiye müdahalesinin rasyonel olarak sağlanması amacıyla 30 Eylül 1960 tarihinde Devlet Planlama Teşkilatı (DPT) kurulmuştur. 1963 yılından itibaren, bölgesel kalkınma ve bölgelerarası dengesizliklerin giderilmesi amaçlanarak beşer yıllık kalkınma planları uygulamaya başlanmıştır. Günümüze kadar 11 tane kalkınma planı hazırlanmıştır.

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1963-1967)

Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda bölgesel kalkınma ve planlama konusu “Bölge Planlama ve Kalkınması” başlığı altında incelenmiştir.

1963-1967 yıllarını kapsayan Birinci Beş Yıllık Kalkınma bölge planında “kalkınmanın bölgeler arası dengesizlikleri önleyici bir yönde olmasını, aşırı şehirleşme ve nüfus problemlerinin çözülmesini, kamu hizmetlerinin gelir dağılımını düzeltici bir şekilde dağıtılmasını, potansiyel kaynakları olan firelerin düzenli bir şekilde gelişmesini sağlayacağı” belirtilmiştir. Bölge politikasının hedefleri şu şekilde sıralanmıştır (DPT, 1963: 471):

- Bölgelerarası dengeli kalkınma temel alınarak, nüfusu ekonomik çalışmalara ve kaynaklara orantılı olarak dağıtarak gelir dağılımının ve coğrafi dağılımın dengede kalmasını sağlamak.

- Kaynakların öncelikli olarak ekonomik ve sosyal üretkenliğin sağlanacağı noktalara ayrılması ve genel verimliliğin artırılması.

- Bölgelerarası dengesizliğin giderilmesi ve geri kalmış bölgelerin kalkınma hızının artırılması.

Bölge planlaması dünyada ve Türkiye’de yeni alan olması sebebiyle, teorik çerçevenin geliştirilmesi ve birkaç bölgede yapılan deneme çalışmalarıyla başlangıç yapılmıştır. Bölgelerin iktisadi ve sosyal yapılarını gösteren verilerden yararlanarak indeksleme çalışmaları yapılmıştır. Bu indekslerden faydalanarak bölgeler iktisadi ve sosyal düzeylerine göre sıralanmıştır. Planda Türkiye’deki bölgeler üç sınıfa ayrılarak geri kalmış bölgeler, potansiyel gelişme bölgeleri ve metropoliten bölgeler şeklinde ele alınmıştır. Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesi geri kalmış, Antalya bölgesi potansiyel gelişme ve Doğu Marmara bölgesi metropoliten bölge sınıfına alınarak bu bölgelerde çalışmalar yapılmıştır. Büyük bir sanayi tasarısı içinde bulunan Zonguldak bu çalışmalar arasında yer almıştır (DPT, 1963: 474-476).

Tablo 5. 1962-1966 Dönemi- GSMH

	Plan Hedefleri	Gerçekleşen	Yıllık Artış %
1962	62,497	61,882	-
1963	66,871	66,648	7,7
1964	71,553	69,910	4,9
1965	76,962	73,127	4,6
1966	81,921	79,536	8,8

Kaynak: İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: 7

Birinci beş yıllık kalkınma planında yılda ortalama yüzde 7 kalkınma hedefi belirlenmiştir. Ancak *Tablo 5*’ den de görüleceği gibi 1962-1966 döneminde GSMH yılda ortalama yüzde 6,5 artarak istenilen hedefe ulaşamamıştır.

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1968-1972)

İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda yatırımların ülke içinde dengeli dağılması ve bölgelerarası gelişmişlik farklarının azaltılması konularına yer verilmiştir. Az gelişmiş bölgelerde yapılacak iktisadi yatırımlarla, büyüme potansiyeline sahip şehirleşme merkezleri artırılarak çevresini etkileyen gelişme noktaları oluşturulması hedeflenmiştir.

Şehirleşme ekonomide itici bir güç olarak görülmüş dengeli şehirleşmeyle iktisadi ve sosyal gelişmenin sağlanması amaçlanmıştır. Ancak gelişme için sanayileşme, tarımda modernleşme ve şehirleşme unsurları bir arada bulunmalıdır. Belirlenecek ve uygulanacak politikalarda bu unsurlar beraber geliştirilmeli aksi durumda kaynak israfı ortaya çıkacaktır (DPT, 1968: 263).

Bu dönemde, Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda yer almış ve uygulanmış olan pilot projelerin, Türkiye koşullarına uygun ve tutarlı bölge planlama politikası geliştirilmesinde yardımcı olduğu belirtilmiştir. Bu çalışmalar sayesinde bölgelerin tanınması ve bölge planlamada gerekli yetişmiş insan gücü elde edildiği ifadesine yer verilmiştir (DPT, 1968: 271).

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1973-1977)

Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme kavramına yer verilmeyip yöre kavramı kullanılmaya başlanmıştır. Gelişmiş bölgelerde geri kalmış yöreler olabileceği gibi geri kalmış bölgelerde de gelişmiş yöreler bulunabileceğinden bu planda "Kalkınmada Öncelikli Yöreler" konusunda çalışmalar yapılmıştır. Uzun dönemli kalkınmanın sağlanması için bu yörelerin gelişme potansiyeli bulunan doğal ve beşerî kaynaklarının tespiti, yörelerin gelişmişlik seviyelerine göre sıralanması, aşamalı programlarla yörelerin kalkındırılması ve sanayinin kalkınmada öncelikli yörelere götürülmesi gerektiğine yer verilmiştir. Kalkınmada Öncelikli Yöreler çalışmaları milli plan uygulamalarına yardımcı ve birbirini tamamlayıcı nitelik taşımasıyla yıllık programlarda yer alabilecektir (DPT, 1973: 947-949).

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı (1979-1983)

Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda Kalkınmada Öncelikli Yöreler uygulaması tekrar yer almıştır. Ekonominin bütünleşmesi için iş bölümü yapılması, planlama kararlarının mekânla beraber alınması, sanayi, hizmet ve altyapının ülkede dengeli dağılması, özendirme önlemlerinin bölge kaynaklarının etkinliğini arttıracak biçimde düzenlenmesine yer verilmiştir.

Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin hızlı gelişimi, bölge potansiyelinden en üst düzeyde yararlanılması ve bölgeye ait sorunların çözümü için çok amaçlı bir proje (GAP) uygulamaya koyulacağı belirtilmiştir. Geri kalmış yörelerdeki yatırım projelerinin finanse edilip desteklenmesi ve kalkınma çabalarının

özendirilmesi için Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankasının (DESİYAB) öncelikle Orta, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da bölge şubeleri açacağı kararı alınmıştır.

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1985-1989)

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölge planlarının yapılacağı bölgeler seçilirken idari sınırların aksine bölgelerin ekonomik durumu, bölgenin sektörler açısından potansiyeli gibi özellikler dikkate alınmıştır. Bölgesel planlamanın yönlendirilmesi, yerleşim yerlerinde mal, hizmet, insan gibi çeşitli konularda karşılıklı ilişkilerinin esas alınarak belirlendiği “fonksiyonel bölgelere” dayandırılmıştır.

Türkiye'de yerleşme merkezlerinin kademelenmesi çalışması yapıp 16 bölge merkezi belirlenmiştir. Belirlenen 16 bölge merkezleri; İstanbul, İzmir, Bursa, Ankara, Konya, Eskişehir, Adana, Kayseri, Trabzon, Samsun, Sivas, Malatya, Gaziantep, Elazığ, Erzurum ve Diyarbakır olmaktadır.

Az gelişmiş bölgelerde kurulacak olan imalat sanayi birimleri için işletme kredisi verilmesi ve bu kredilere vergi, resim, harç istisnası getirilerek kredilerinin maliyetinin düşürülmesi istenmiştir. Girişimcilere, yatırım alanlarının belirlenmesinde ve fizibilite çalışmalarında yardımcı olmak için proje ofisleri kurulması kararı alınmıştır.

Kalkınmada öncelikli yöreler çalışmalarına bu planda da yer verilmiş Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgelerinin öncelikli olduğu görülmüştür. 1989 yılında GAP projesiyle master planı birleşerek yatırımlarda etkinliğin sağlanması amaçlanan bölgesel kalkınma projesi uygulamaya girmiştir.

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı (1990-1994)

Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda “bölgesel planlama” kavramı değişime uğrayarak “bölgesel gelişme” olarak planda yer almıştır. Bölgesel kalkınma politikalarının belirlenmesi ve uygulanmasında Avrupa Topluluğu'nun bölgesel politikalarında bulunan amaç ve uygulamalardan örnek alınacağı belirtilmektedir. (DPT, 1990: 318). Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgeleri başta olmak üzere Kalkınmada Öncelikli yörelerde ekonomik ve sosyal kalkınmanın sağlanması ve bölgesel gelişmişlik farklarının giderilmesi hedefi devam etmektedir. Sanayinin

dengeli ve planlı gelişimi için organize sanayi bölgelerinin kurulmasına devam edilmesi ilkesi benimsenmiştir.

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (1996-2000)

Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme çalışmaları sürdürülebilir kalkınma anlayışı çerçevesinde hazırlanıp, kademeli planlama yapısıyla ulusal kalkınma planıyla bütünlük oluşturulması esas alınmıştır. Sektörel politikaların mekânsal ölçüde geliştirileceği ifadesine yer verilmiştir. GAP çalışmaları devam ederken Zonguldak ve Bartın illeri altyapısının geliştirilmesi ve yeni istihdam alanının açılmasına yönelik Zonguldak- Bartın Bölgesel Gelişme Projesi çalışmaları tamamlanarak uygulamaya geçileceği belirtilmiştir (DPT, 1996: 174-178).

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı (2001-2005)

Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme politikalarının uygulanmasında "sürdürülebilirlik, bölgelerarası bütünleşme, sosyal ve ekonomik dengelerin sağlanması, yaşam kalitesinin iyileştirilmesi, fırsat eşitliği, kültürel gelişme ve katılımcılık" ilkeleri esas alınmıştır (DPT, 2000a: 63). Avrupa Birliği politikalarına uyumlu bölgesel gelişme politikaları için çalışmalar hız kazanmıştır.

Bu planda Yeni Sanayi Odakları kavramına yer verilmiştir. Yeni sanayi odaklarının oluşturulması ve sektörel uzmanlaşmanın gerçekleşmesinde, eğitim ve danışmanlık hizmetlerine, Ar-Ge ve teknoloji desteğine, iş birliği oluşturulmasına, girişimciliğin geliştirilmesine ve uzmanlaşmanın hız kazanmasına yönelik sınıai destek çalışmalarına önem verileceği ifade edilmiştir.

1999 yılında meydana gelen Marmara Depreminde çarpık yapılaşma ve arazilerin yanlış kullanımı nedeniyle büyük zararlar ortaya çıkmış bunun sonucunda bölgesel gelişme politikalarının önemi gerekliliği ortaya koyulmuştur.

Dokuzuncu Kalkınma Planı (2007-2013)

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda bölgesel gelişme politikalarıyla, ulusal kalkınma, rekabet gücünü artırma, istihdam alanı açma ve bölgelerarası gelişmişlik farklarını azaltma amacı benimsenmiştir. Yerel dinamiklere ve içsel potansiyele dayalı kalkınma anlayışı için de az gelişmiş bölgelerde yerel düzeyde uzmanlaşmanın yerel

düzeyde desteklenmesi ve bölgesel potansiyellere göre işgücü eğitim programları uygulanacağı belirtilmiştir.

Yeni bölgesel kalkınma araçlarına vurgu yapılan bu planda, yenilik, Ar-Ge, yeni sanayi odakları, üniversite-sanayi iş birliği, girişim sermayesi gibi araçlardan bahsedilmektedir. Cazibe merkezlerinin oluşturulması, ulusal düzeyde bölgesel gelişme stratejisinin hazırlanması, yenilikçi ve dinamik yüksek katma değerli sektörlerin desteklenmesi gibi uygulamalar bölgesel politikalarda yaşanan dönüşümün göstergesi olmuştur (DPT, 2007: 91-94). Kalkınma ajansları iş birliğinde bölgesel gelişme stratejileri ve planları hazırlanacağı ifade edilmiştir.

Onuncu Kalkınma Planı (2014-2018)

Onuncu Kalkınma Planı'nda, bölgesel gelişme ve rekabet edilebilirliğin ulusal hedeflere uyumlu strateji ve politika oluşturması üzere Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi'nin yürürlüğe konuşması kararı alınmıştır. GAP eylem planına devam edilmekte bunun yanında Doğu Anadolu Projesi (DAP), Doğu Karadeniz Projesi (DOKAP), Konya Ovası Projesi (KOP) kalkınma idareleri ve kamu yatırımlarını kapsayan eylem planları hazırlık çalışmaları devam etmiştir.

Üretim ve ortak kullanım alanı olan, kalkınmaya katkı sağlayan ve afet riski taşıyan bölgelerde mekân ve yaşam kalitesini arttıran dönüşüm projelerine yer verilmiştir. Toplumda öncelikli gruplar arasında yer alan yaşlı, engelli ve çocuklara fırsat eşitliği sağlayan mekânsal planlama ve uygulamalar için çalışmalar başlamıştır.

Sosyo -ekonomik gelişime uygun altyapı imkanlarıyla çevre bölgelere hizmet verme potansiyeline sahip merkezlere destekler devam ettirilip, göçün bu merkezlere doğru gerçekleştirilmesi hedeflenmiştir. Göçün yoğun olduğu alanlarda sosyal uyum sağlanması amacıyla eğitim ve mesleki becerilerin geliştirilmesi desteklenmiştir.

On Birinci Kalkınma Planı (2019-2023)

On Birinci Kalkınma Planı'nda bölgesel kalkınmanın sağlanmasına yönelik yönetim alanında yenilik ve iş birliği alanında değişikliğe gidileceği ve bölgelerarasındaki gelişmişlik farkının giderilmesinin amaçlandığına yer verilmiştir. İl ve ilçelerin sosyo-ekonomik gelişmişlik sıralamaları için analiz ve çalışmalar

yapılacağı, hazırlanacak bu sıralamalardan bölgesel gelişme politikalarının karar ve uygulanmasında yararlanılacağı belirtilmiştir.

Toplumda ekonomik ve sosyal yaşama katılımlarının daha çok sağlanması gereken dezavantajlı grupların yetenek gelişmelerinin desteklenmesi ve istihdam edilme fırsatı yaratmak amacıyla sosyal girişimciliğin teşvik edileceğine yer verilmiştir. Bu tür destek ve teşviklere Sosyal Destek Programında yer verilmektedir. Bölgesel ihtiyaçlara yönelik ekonomik ve sosyal uyum sağlanması amacıyla Kalkınma ajansları tarafından oluşturulan fonların ve uluslararası kaynakların kullanımının artırılmasına yönelik çalışmalar yer almıştır.

Tablo 6. 2018-2023 Bölgesel Gelişme Hedefleri

	Hedef	Gerçekleşen
	2018	2023
En Yüksek Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirinin En Düşük Gelirli Bölgenin Kişi Başı Gelirine Oranı (%)	4,28*	3,85
Eğitim Düzeyi En Düşük Beş Bölgede Yüksekokul ve Üzeri Mezunların Oranı (%)	10,9	16
Sanayi ve Hizmetlerin Bölge Ekonomisinde Payı En Düşük Beş Bölge Ortalaması (%)	77,4*	80

Not: (*) işareti 2017 verilerini göstermektedir.

Kaynak: On Birinci Kalkınma Planı: 172

Tablo 6'da görüldüğü gibi bölgesel gelişme hedefinde en yüksek gelirli bölge ile en düşük gelirli bölgenin kişi başına düşen gelirlerin oranının 2023 yılında 3,85'e düşürülmesi hedeflenmiştir. Bölgelerarasında eğitim düzeyi en düşük beş bölgede yüksekokul ve fakülte mezun olma oranlarını %10,9 dan %16 seviyesine çıkarılması hedeflenmişti. Sanayi ve hizmetlerin ekonomideki payı arttırılarak en düşük beş bölgenin ortalaması yükseltılarak 80'e çıkartılması hedeflenmiştir. Bu hedeflerle birlikte bölgelerarasındaki dengesizliğin azaltılması amacına katkı sağlanmıştır.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

TÜRKİYE’DE BÖLGESEL KALKINMANIN YENİDEN PLANLANMASI

Ülkelerin gelişmişlik düzeylerinin belirlenmesi, ülkeler arası karşılaştırma ve kalkınmanın planlanmasında temel olarak iktisadi büyüme verileri baz alınır. Ancak kalkınma birçok farklı boyutu içine olan niteliksel bir olgudur. Bu nedenle de kalkınmanın ölçülebilmesinde kullanılan niceliksel faktörlerin yanında niteliksel faktörlerinde değerlendirilmesi kalkınmanın planlanması hususunda önem taşır. Kalkınmanın bu çok unsurlu çok boyutlu yapısını anlayabilmek için kalkınmanın görmezden gelinen belirleyicilerinin etkilerinin incelenmesi gerekmektedir. GSYH ölçütünün dışına taşan alanlar kalkınmanın planlanmasında belirleyici rol oynayabilmektedir. Bu durum özellikle kalkınma göstergeleri arasında yer almayan sosyal ve çevresel faktörler, kayıt dışı ekonomi, iklim değişikliği ve afetlerin kalkınma planlaması içerisinde ele alınması zorunluluğunu ortaya koymaktadır. Türkiye özellikle 2011 yılından bu yana göç hareketlerinin odağında yer almaktadır. Bu durum Türkiye’de göçten etkilenen bölgeler için yeni politika arayışlarının gerekliliğini doğurmuştur. Çalışmamızın bu bölümünde Türkiye’nin yeni dinamikleri olan düzensiz göç, iklim değişikliği ve bölgesel kalkınmanın planlanmasında bölgenin önemine değinilerek, Türkiye’nin yakın geleceği için tespit ve önerilerde bulunulacaktır.

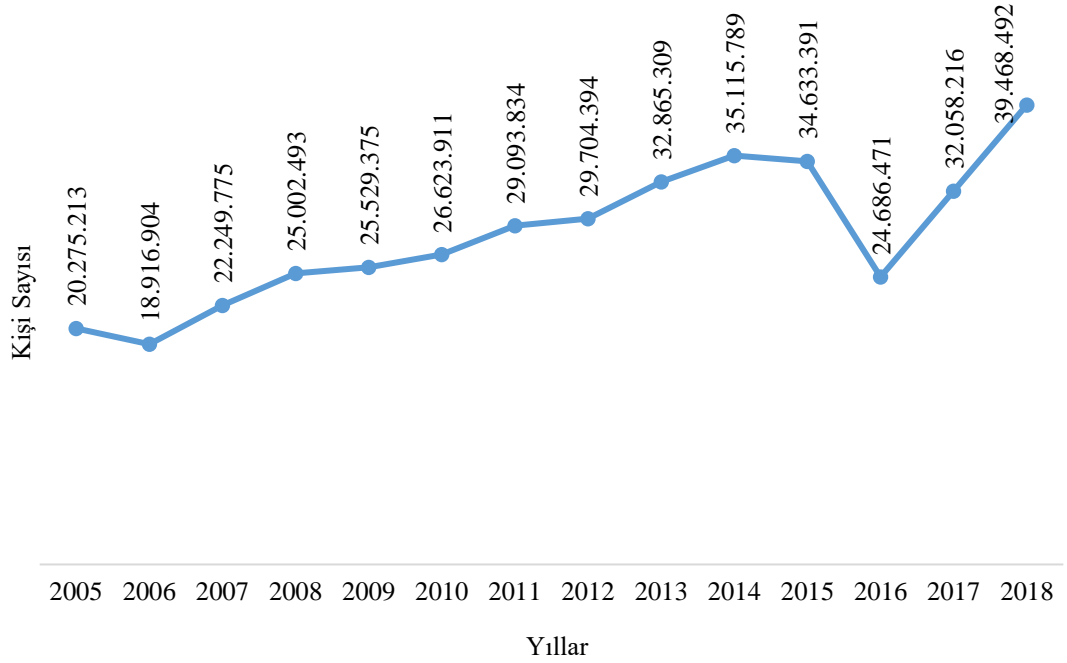
1. TÜRKİYE’NİN YENİ DİNAMİKLERİ: GÖÇ, İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE AFETLER

1.1. DÜZENSİZ GÖÇ

Göç hareketlerinin Türkiye’nin kalkınması üzerinde büyük etkisi bulunmaktadır. Türkiye coğrafi olarak bulunduğu konumu itibarıyla Asya ve Afrika’dan Avrupa’ya giden yol üzerinde yer alır. Bu konum onu değişen göç eğilimlerinin odağında bırakmıştır. Bu nedenle göçün kalkınma üzerindeki etkilerinin analiz edilmesi gerekliliği doğmuştur. Göçün etkilerini açıklamadan önce genellikle göç kavramlarının açıklanması bir karışıklık yaşanmaması açısından doğru olacaktır. Göç kavramını temelde düzenli ve düzensiz göç olarak ikiye ayırabiliriz.

Düzenli göç; Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu madde 3'te “Yabancıların, yasal yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını ve Türkiye’den çıkışını ifade eder.” şeklinde tanımlanmıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Md. 3 (1)). Düzenli göçün birçok farklı nedeni bulunabilir ancak temelde eğitim, sağlık, istihdam gibi nedenlerle yapılmaktadır. Şekil 2’de 2005-2018 yılları arası Türkiye’ye giriş yapan yabancıların sayıları görülmektedir. 2005 yılından bu yana göçmen sayısı 2016 yılı hariç artan bir seyir izlemiştir. 2016 yılında bir düşüş gözlemlense de 2017 yılı itibariyle artmaya başlamış olup 2018 yılında Türkiye’ye gelen göçmen sayısı 39.468.492 olmuştur.

Şekil 2. Yıllara Göre Türkiye’ye Giriş 2005-2018

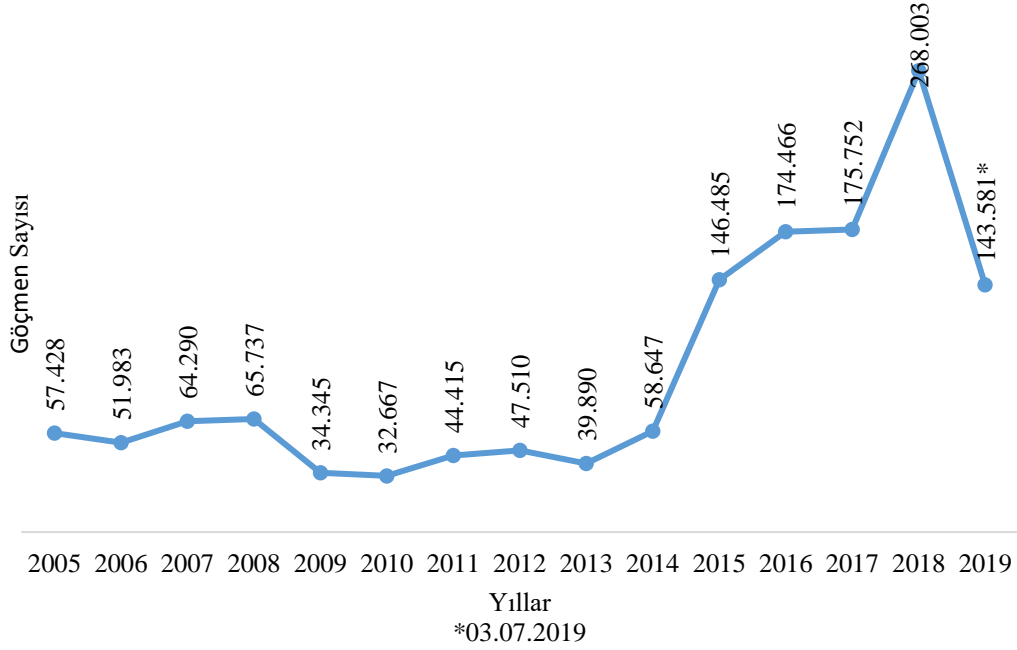

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

Düzensiz göç ise Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu madde 3'te “yabancıların yasa dışı yollarla Türkiye’ye girişini, Türkiye’de kalışını, Türkiye’den çıkışını ve Türkiye’de izinsiz çalışmasını ifade eden düzensiz göçü ve uluslararası korumayı” ifade edecek şekilde tanımlanmıştır (Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu, Md. 3 (1)). Düzensiz göç temelde bir kişinin yasal evrakları (pasaport, seyahat belgesi vs.) olmadan başka bir ülkenin sınırlarından giriş yapması, ayrıldığı ülkenin veya giriş yaptığı ülkenin idari koşullarını yerine getirmediği durumlarda yaşanan düzensizlik durumuna verilen addır (Göç Terimler Sözlüğü, 2009: 26). Buna göre bir

kişi bir ülke sınırından düzenli bir şekilde geçmiş olsa bile vardığı ülkede vize süresinin bitmesinin ardından ülkede kalmaya devam etmesi gibi nedenlerle düzensiz hale gelebilir. Düzensiz göç sınırlardan yapılan evraksız geçişleri içerdiğinden tam olarak sayılabilmesi mümkün değildir.

Şekil 3. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmen Sayısı 2005-2019

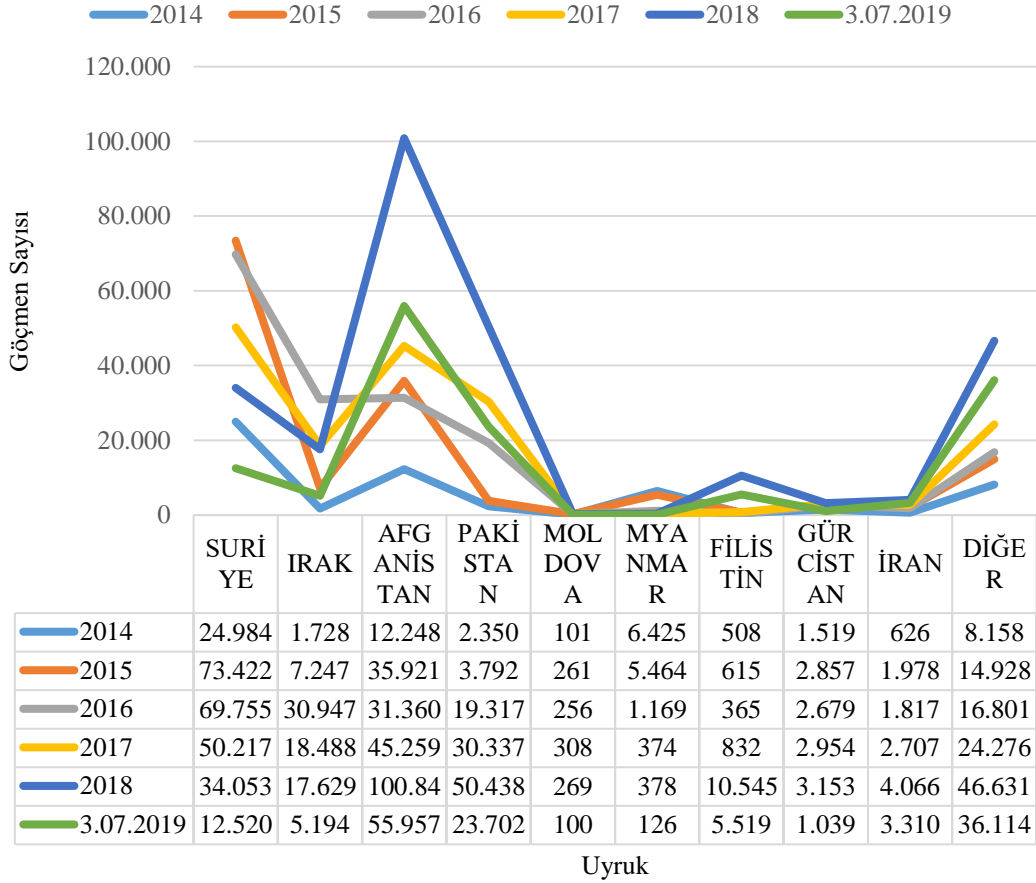
Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

Şekil 3’de görüleceği üzere son yıllarda Türkiye’ye gelen göçmen sayılarında ciddi bir artış yaşanmıştır. Özellikle 2011 yılından sonra göçmen gelişi hızla artmaya başlamıştır. Türkiye’nin hem göç veren ülkelere hem de göç alan ülkelere coğrafi olarak yakın olması onu transit (geçiş) ülke konumuna getirmiştir. Türkiye birçok dönemde göç akınlarına uğramıştır ancak 2011 yılı sonrası komşu ülkelerde yaşanan savaşlar nedeniyle göçten çok ciddi bir şekilde etkilenmiştir. Gelen göçmenlere mülteci statüsü verilmemiş, onlara geçici koruma verilmiştir. Göç İdaresi Genel Müdürlüğü’nün son açıkladığı veriye göre Türkiye’de geçici koruma altında bulunan Suriyeli göçmen sayısı 3.626.820’dir.

Şekil 4’te Türkiye’de yıllara göre yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk dağılımı görülmektedir. Bu grafiğe bakıldığında Türkiye’ye gelişlerde coğrafi yakınlığın etkili olduğu görülecektir. Özellikle sınır komşumuz olan Suriye’nin en yüksek rakamlara ulaştığı, onu görece yine coğrafi yakınlığımızın olduğu Afganistan

takip etmektedir. Ülkelerde yaşanan savaşlar, siyasi iç karışıklıklar, ekonomik koşulların kötü olması, iklim değişikliği ve insan hakları ihlalleri göçü tetikleyen etkili unsurlardır.

Şekil 4. Yıllara Göre Yakalanan Düzensiz Göçmenlerin Uyruk Dağılımı

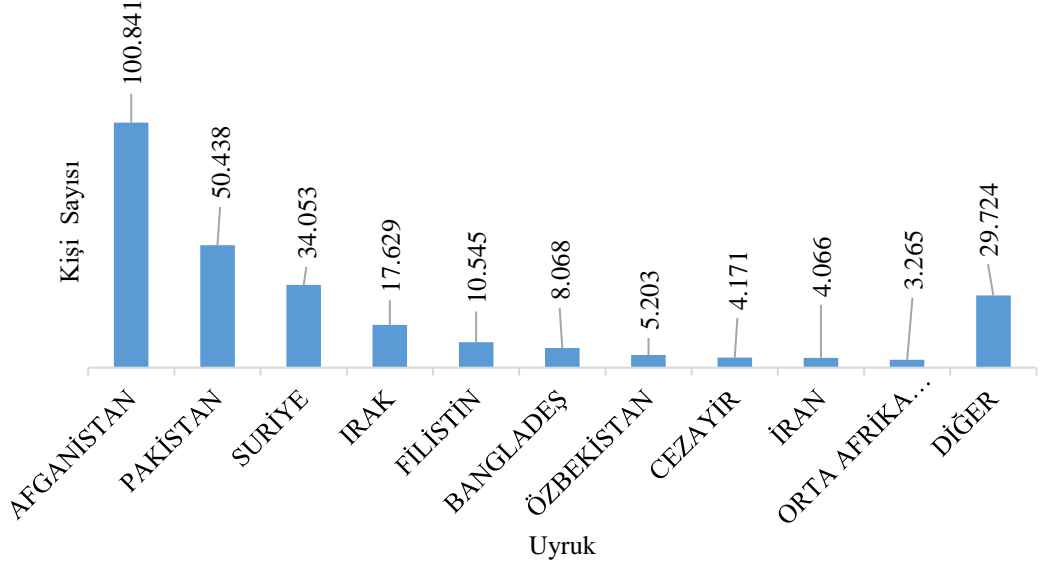

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

Ülkelerin içinde olduğu ekonomik ve politik konjonktür göçün yönünü ve boyutunu etkilemektedir. 2018 yılında yakalanan düzensiz göçmenlerin uyruk dağılımına göre 2018 yılı içinde gelen göçmenlerin uyruk dağılımında birinci sırayı 100.841 ile Afganistan almaktadır. Onu 50.438 ile Pakistan ve 34.053 ile de Suriye izlemektedir. Şekil 4’ te görüleceği gibi Türkiye sadece sınır komşularından göç almamakta, Bangladeş, Pakistan, Cezayir, Orta Afrika gibi görece daha uzak yerlerden de göç almaktadır. Bu durum Türkiye’nin göç aldığı ülkelere göre görece daha gelişmiş olması ayrıca sanayileşmiş batı ülkelerine coğrafi yakınlığının

bulunmasından kaynaklanmaktadır. Bu durum Türkiye’yi transit (geçiş) ülkesi haline getirmektedir.

Şekil 5. 2018 Yılında Yakalanan Düzensiz Göçmenler (İlk 10 Uyruk)

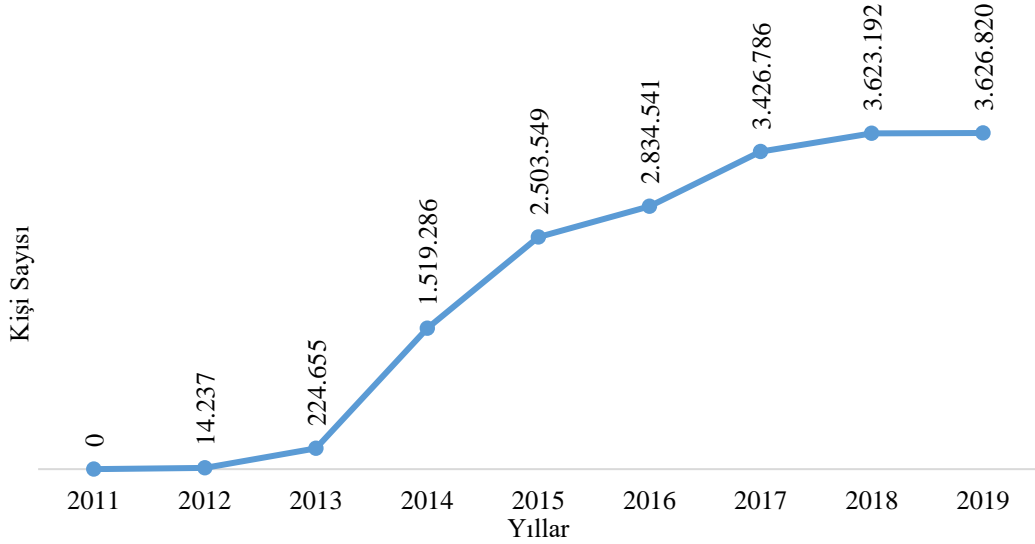

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

Türkiye’de bulunan göçmenler içinde 2011 yılı sonrası Suriyelilerin payı ciddi olarak artmıştır. Göçün sebepleri arasında 2011 yılı sonrası yaşanan iç karışıklık ve iklim değişikliğinin yol açtığı ekonomik ve toplumsal sorunlar görülmektedir. 2006 yılında Suriye’de başlayan kuraklık ülkenin siyasi ve askeri bir krize girmesini de tetiklemiştir. 2006-2011 yılları arası şiddetli bir kuraklık yaşanmış, yağmur 20 santimetrenin altına düşmüştür. Bu oran sulama yapılmayan tarımın kaldıramayacağı bir seviyeyi göstermektedir. Sulama yapılabilmesi için açılan kuyular yeraltı sularını süratle tüketerek tarımsal üretimin ciddi anlamda azalması ile sonuçlanmış. Kuraklığın sebep olduğu tarımsal sorunlar insanları kırdan kente göç etmeye zorlamıştır (Şahin ve Kurnaz, 2014: 5). Öncelikle kırsal bölgelerden kente göç eden insanlar gıda yetersizliği, işsizlik, yoksulluk, siyasi karışıklık ve savaş nedeniyle başka ülkelere gitmek zorunda kalmışlardır. Şekil 5’ ten görüleceği gibi 2018 yılı itibariyle Suriye’den Türkiye’ye gelen toplam kişi sayısı 3.626.820 olmuştur. Oldukça yüksek olan bu rakam bölgesel kalkınma alanında yeniden politika üretilmesini zorunlu kılmıştır.

Türkiye’de bulunan Suriyelilere mülteci statüsü verilmeyip, geçici koruma altına alınmışlardır. Şekil 6’da 2011 yılından bu yana Türkiye’de bulunan geçici koruma kapsamındaki Suriyelilerin toplam sayıları görülmektedir.

Şekil 6. Yıllara Göre Geçici Koruma Kapsamındaki Suriyeliler

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

Türkiye, 1951 Cenevre Sözleşmesini, Coğrafi Kısıtlama ile 1961 yılında 359 Sayılı Kanun’la kabul etmiştir. Daha sonra Ek 1967 protokolünü 1968 tarihinde mevcut kısıtlamasını muhafaza ederek kabul etmiştir. Cenevre konvansiyonuna göre Türkiye’ye gelen ve sığınan kişiler mülteci ve sığınmacı olarak tanımlanmıştır¹¹. Ancak Türkiye’nin koymuş olduğu coğrafi çekince nedeniyle mültecilik hakkı yalnızca Avrupa’dan gelenlere verilmiş, coğrafi gerekliliği sağlayamadığı için Suriye’den gelenlere daha sonra çıkarılan 6458 sayılı yasa ve ilgili yönetmelik kapsamında “geçici koruma statüsü” verilmiştir. Geçici Koruma Yönetmeliğinde bu durum “28/4/2011 tarihinden itibaren Suriye Arap Cumhuriyeti’nde meydana gelen olaylar sebebiyle geçici koruma amacıyla Suriye Arap Cumhuriyeti’nden kitlesel veya bireysel olarak sınırlarımıza gelen veya sınırlarımızı geçen Suriye Arap Cumhuriyeti vatandaşları ile vatansızlar ve mülteciler, uluslararası koruma başvurusunda bulunmuş olsalar dahi geçici koruma altına alınırlar. Geçici korumanın uygulandığı

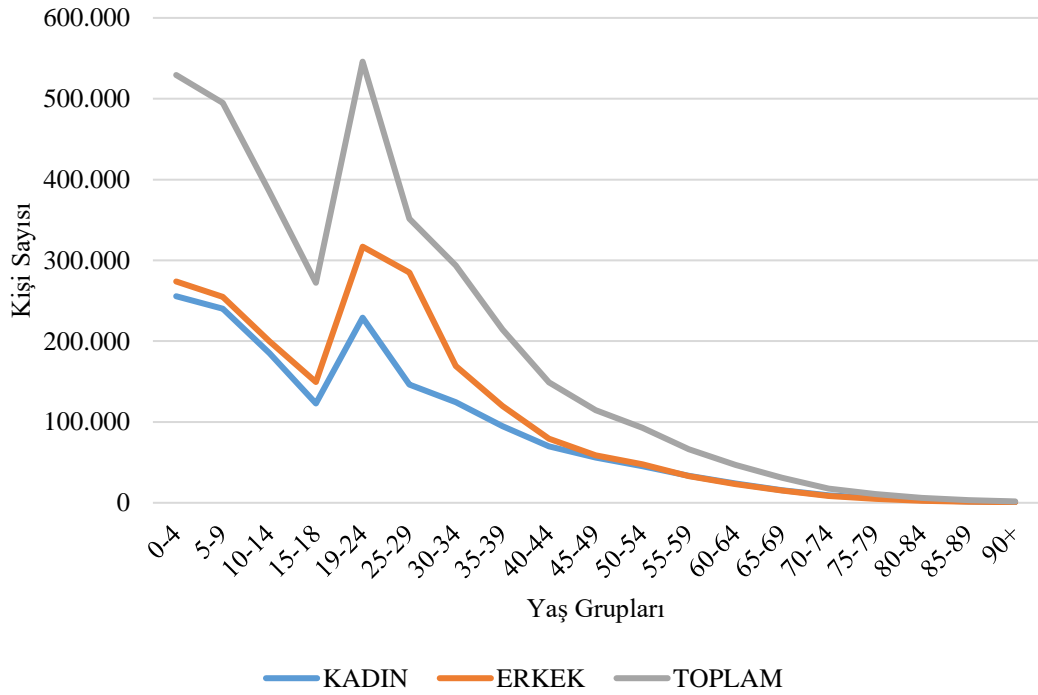
¹¹<http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.07.2019).

süre içinde, bireysel uluslararası koruma başvuruları işleme konulmaz.” şeklinde açıklanmıştır¹².

4 Nisan 2014 yılında çıkarılan 6458 sayılı Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanununun 91. maddesi kapsamında çıkarılan Geçici Koruma Yönetmeliğinin amacı “uluslararası koruma talebi bireysel olarak değerlendirmeye alınamayanlara sağlanabilecek geçici koruma işlemlerinin usul ve esasları ile bu kişilerin Türkiye’ye kabulü, Türkiye’de kalışı, hak ve yükümlülükleri, Türkiye’den çıkışlarında yapılacak işlemleri, kitlesel hareketlere karşı alınacak tedbirleri ve ulusal ve uluslararası kuruluşlar arasındaki işbirliğiyle ilgili hususları düzenlemektir.” olarak tanımlanmıştır¹³.

Şekil 7. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin Yaş ve Cinsiyet Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

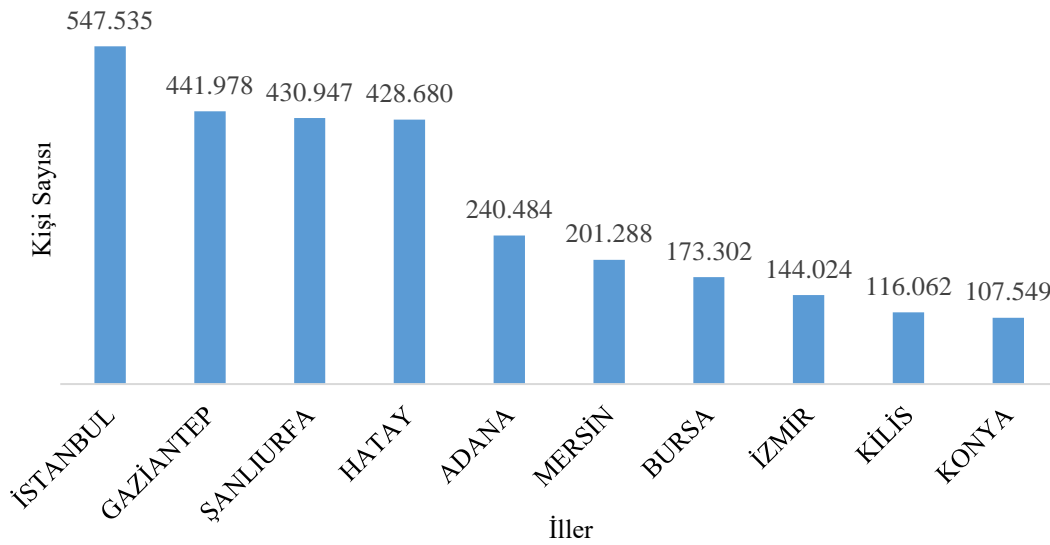
Göçe maruz kalan ülkelerin demografik yapısı göçün boyutuna göre bu durumdan etkilenmektedir. Ülkelerin yaş ve cinsiyet dağılımı, doğurganlık oranı, nüfus artış hızı değişebilmektedir. Şekil 7’ de geçici koruma kapsamında olan

¹²<https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeliği.pdf>, (Erişim Tarihi: 03.07.2019).

¹³<https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).

Suriyelilerin yaş ve cinsiyet dağılımı görülmektedir. Buna göre genellikle 15-35 yaş aralığında olan kişilerin göç ettiği görülmektedir. Grafikten anlayacağımız gibi erkekler kadınlara oranla daha fazla göç etmiştir. Ayrıca göçe konu çocukların sayısı azımsanamayacak kadar çoktur. Genelde genç bir yapıya sahip olan bu hareketinin Türkiye’de istihdamı dolayısıyla iktisadi ve sosyal yapısını etkileyeceği çıkarımı yapılabilir. Genç ve çalışma çağındaki nüfusun fazla olması politika yapıcılarının bu alanlara eğilmesini gerektirecektir. Şekil 8’de geçici koruma kapsamında bulunan Suriyelilerin Türkiye’de illere nasıl dağıldıkları görülmektedir. İş ve istihdam alanlarının gelişmiş olması sebebiyle göçün İstanbul ilinde yoğunlaştığı görülmektedir. Sayısal büyüklük olarak ikinci sırayı Gaziantep alırken onu Hatay izlemektedir.

Şekil 8. Geçici Koruma Kapsamında Bulunan Suriyelilerin İlk 10 ile Göre Dağılımı

Kaynak: Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, 2019

1.2. İKLİM DEĞİŞİKLİĞİ VE KURAKLIK

İnsanlık, varoluştan bu yana çevreyle etkileşim halinde ve çevrede bulunan doğal kaynakları ihtiyaçları doğrultusunda kullanmaktadır. Çevresel sorunların ortaya çıkmasındaki en büyük sebep, insan ihtiyaçlarının karşılanmasında doğanın bilinçsizce kullanılmasıdır.

Sanayi devriminden sonra artan üretim ve tüketim faaliyetleriyle daha sonra da İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra ülkelerin büyümesi için artan enerji ve hammadde ihtiyacının doğanın tahrip edilerek karşılanması su ve hava kirliliği gibi çevreye büyük ve geri dönülemeyecek sorunlara neden olmaktadır. Bu zamana kadar ozon tabakasının delinmesi, asit yağmurlarının görülmesi gibi birçok çevre sorunu yaşansa da iklim değişikliği kadar dikkat çekmemiştir. İklim değişikliği bölgesel alanda kalmayıp küresel bir kimlik kazanarak tüm insanlığı tehdit etmektedir (Başoğlu, 2014: 176).

İklim değişikliği ile mücadele etmek amacıyla uluslararası çabalar ve çalışmalar sonucunda 1994 yılında Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (BMİDÇS) imzalanmıştır. Türkiye'nin 2004 yılında taraf olduğu BMİDÇS'ye bugün itibarıyla 194 ülke taraf olmuştur. Sözleşmenin amacı, atmosferde biriken sera gazının, iklim sistemi üzerinde insanların sebep olduğu tehlikeli etkiyi engelleyecek bir düzeyde durdurma¹⁴.

Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi'nde (BMİDÇS), iklim değişikliğini" karşılaştırılabilir zaman dilimlerinde gözlenen doğal iklim değişikliğine ek olarak, doğrudan veya dolaylı olarak küresel atmosferin bileşimini bozan insan faaliyetleri sonucunda iklimde oluşan bir değişiklik" olarak tanımlanmıştır (BMİDÇS, 2002: 5).

İklim değişikliğinin çevresel etkileri olduğu gibi sosyo-ekonomik etkileri de ortaya çıkmaktadır. İklim değişikliğinin çevresel etkileri ozon tabakasının incelmeye, kentsel ve bölgesel hava kirliliği, çölleşme, arazi bozulması ve gıda üretimi, su kaynaklarının miktar ve kalitesinde azalma, ormansızlaşma, biyoçeşitliliğin azalması şeklinde görülmektedir. İklim değişikliğinin sosyo-ekonomik etkileri de şunlardır (Swart, 2003: 24);

- Yoksulluk: İklim değişikliğinden toplumda daha çok yoksullar etkilenmekte ve mevcut gelir dağılımındaki eşitsizlik daha çok artmaktadır. Yoksulluk nedeniyle

---

¹⁴<https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362>, (Erişim Tarihi: 05.07.2019).

teknolojiden yeterince faydalanamayan kesim tarım ve yerleşim alanı için ormanların azalmasına bununla beraber de iklim değişikliğinin artmasına da neden olmaktadır.

- Ekonomik Büyüme ve Kalkınma: Ekonominin yapısı ve büyüklüğü ile sera gazı emisyonu arasında doğrudan ilişki vardır. Hizmete dayalı üretim yapan ekonomiye göre sanayi malları üreten ekonomilerde sera gazı emisyonu daha fazladır. İklim değişikliğiyle tarım alanlarında ve su kaynaklarında yaşanan azalması da ekonomiyi ve kalkınmayı olumsuz etkilemektedir.

- Sağlık: İklim değişikliği sonucunda salgın hastalıkların artması ve hava kirliliğinin oluşması önemli sağlık sorunlarına neden olmaktadır.

- Güvenlik: Su kaynaklarının azalmasına ve kuraklığa sebep olan iklim değişikliği bazı alanların yerleşim alanı olmaktan çıkmasına yol açarak siyasi gerilimlere ve çatışmalara da kaynak olmaktadır.

- Göç: İklim değişikliğine bağlı oluşan sel, çölleşme, kuraklık ve doğal afetler insanların ülke içinde göç etmelerine ya da ülkelerini terk etmelerine neden olmaktadır.

Bu çerçevede iklim değişikliğine karşı mücadele politikaları ve kalkınma ekonomisi arasında önemli bağ kurulmaktadır. Türkiye’de ekonomik büyüme politikasında yer alan ekolojik ve toplumsal sürdürülebilirlik hedeflerine ulaşmak için, kalkınma planlarında yeşil ekonomi, düşük karbonlu politikalara yer vermekte ve bu yönde uygulamalar yapılmaktadır.

Anayasanın 166. Maddesinde “ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı, özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini, ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirilmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak” yer almaktadır. Kalkınma amaç ve hedeflerin planlamayla gerçekleştirileceği için iklim değişikliği politikaları kalkınma planları arasında yer bulmaktadır. Sekizinci Kalkınma Planı’nın hazırlanması aşamasında İklim Değişikliği Özel İhtisas Komisyonu kurulmuştur (Talu ve Kocaman, 2019: 31). Sekizinci Kalkınma Planı’nda ulaştırma, sanayi, enerji ve konut sektörlerinde ortaya çıkan sera gazı emisyonlarını azaltmak ve enerji verimliliğini artıracak düzenlemelerin uygulanması hedeflenmiştir (DPT, 2000b: 189).

Dokuzuncu Kalkınma Planı'nda sadece BM İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesine ilişkin yükümlülüklerin yerine getirilmesi için ülke şartları çerçevesinde konuya ilişkin tarafların katılımıyla sera gazı azaltımı politika ve tedbirlerini ortaya koyan Ulusal Eylem Planı'nın hazırlanacağı yer almıştır (2006: 74). Onuncu Kalkınma Planı'nda "Küresel Gelişmeler ve Eğilimler", "İklim Değişikliği ve Çevre", "Gıda, Su ve Doğal Kaynakların Etkin Kullanımı", "Yaşanabilir Mekânlar, Sürdürülebilir Çevre" başlıkları altında iklim değişikliğine dair açıklama ve politikalar açıklanmıştır. Planda "yeşil büyüme" kavramı önem kazanmış ve temiz üretimle çevrenin korunması rekabetçiliğin artırılması mümkün görülmüştür (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

Onuncu Kalkınma Planı'nda "Öncelikli Dönüşüm Programları" adıyla 25 adet dönüşüm programı oluşturulmuştur. İklim değişikliğini ilgilendiren programlar ise "Enerji Verimliliğinin Geliştirilmesi Programı", "Yerli Kaynaklara Dayalı Enerji Üretim Programı", "Tarımda Su Kullanımının Etkinleştirilmesi Programı", "Rekabetçiliği ve Sosyal Uyumu Geliştiren Kentsel Dönüşüm Programı" olarak sıralanabilir (Kalkınma Bakanlığı, 2013).

On Birinci Kalkınma Planı'nda iklim değişikliği konusuna diğer planlara göre daha çok önem verilmiştir. Birçok alanda iklim değişikliğine uyumlu politikalar geliştirilmiştir. Afet yönetimi, konut, gıda güvenliği ve suyun etkin kullanımı, turizm, yaşanabilir şehirler gibi iklim değişikliği ile etkileşimi olacak alanlarda tespit ve çalışmalar yapılmıştır. On Birinci Kalkınma Planı Birleşmiş Milletler Sürdürülebilir Kalkınma Hedefleri baz alınarak hazırlanmıştır (Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, 2019).

İklim değişikliği politikalarının geliştirilmesi ve uygulanması ile ülkenin büyüme ve kalkınma hedefleri arasında doğrudan bir ilişki vardır. İklim değişikliğinin yalnızca çevresel bir sorun olmadığını sosyo-ekonomik kalkınma sorununa da yol açtığını gözeterek iklim değişikliği ile mücadelenin gelişimini izlemek için Türkiye'nin istenilen kalkınma hedeflerinin incelenmesi gerekmektedir. Gelecek yıllara ait politika ve hedefleri yansıtması sebebiyle kalkınma planlarında iklim değişikliğine önemle yer verilmesi gerekmektedir.

İklim değişikliği "iklimin ortalama durumunda ya da onun değişkenliğinde onlarca ya da daha uzun yıllar boyunca süren istatistiksel olarak anlamlı değişimler" olarak tanımlanabilir (Türkeş, 2008:27). İklim değişikliğiyle su kaynaklarının

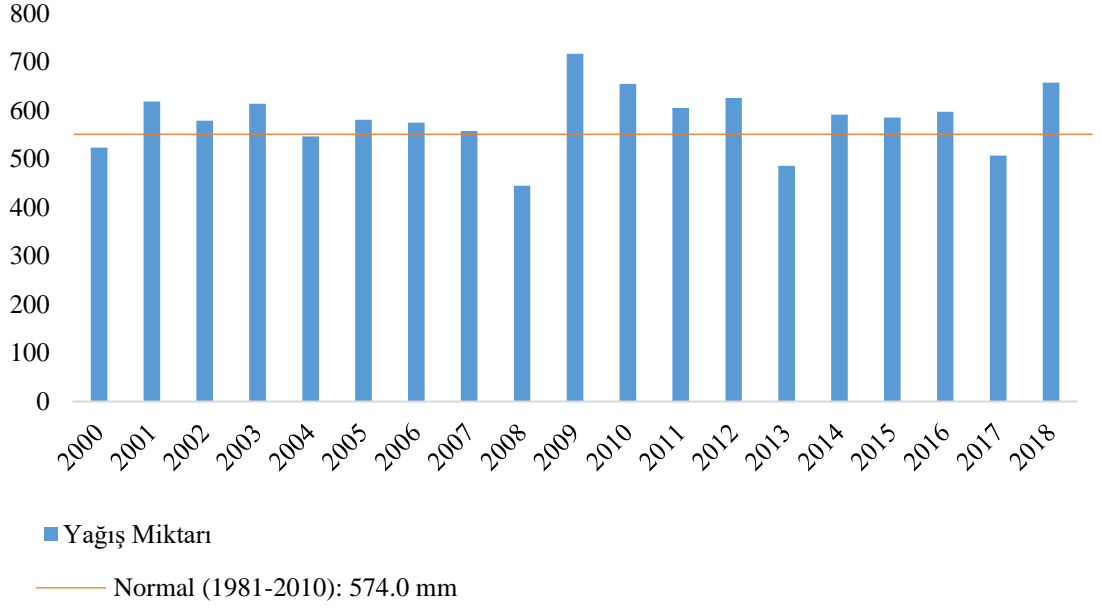
azalması, kuraklık, sıcak hava dalgası ve tarım alanlarının verimsizleşmesi gibi etkiler ortaya çıkmaktadır. Kuraklık, yağışların belirli bir bölgede uzun yıllar ortalamasına göre daha az olması durumu olarak tanımlanabilir. Bu nedenle kuraklık sadece yağışın az olduğu bölgelerde değil yağışlı bölgelerde de görülebilmektedir (Mishra ve Singh, 2010: 203).

Kuraklığın ortaya çıkmasında yağış miktarı etkili olduğu gibi sıcaklık, yağış zamanlarındaki değişim, yüksek rüzgarlar ve yağış süresi gibi birçok faktör de etkilemektedir. Kuraklık ve sıcak hava dalgaları beraber yaşandığında daha fazla etki ortaya çıkmaktadır. Tarımda ve su kaynaklı endüstrilerde etkili olan su ekonomide bir girdi olarak talep edilmektedir. Bu nedenle kuraklığın yalnızca çevresel değil sosyal ve ekonomik etkileri de görülmektedir (Şahin ve Kurnaz, 2014: 13-14).

Kuraklığın zamanının, ne kadar süreceğinin ve etki seviyesinin tahmin edilmesi zor olmakla beraber insan faaliyetlerinden de büyük ölçüde etkilenmektedir. İklim kayıtlarına bakıldığında kuraklık sadece bir mevsim sürdüğü gibi yıllarca devam ettiği de görülmektedir. Su kaynakları suya gerçekleşen talebi karşılayamadığı zaman kuraklık yaşanmaya başlamaktadır (Turan, 2018: 64).

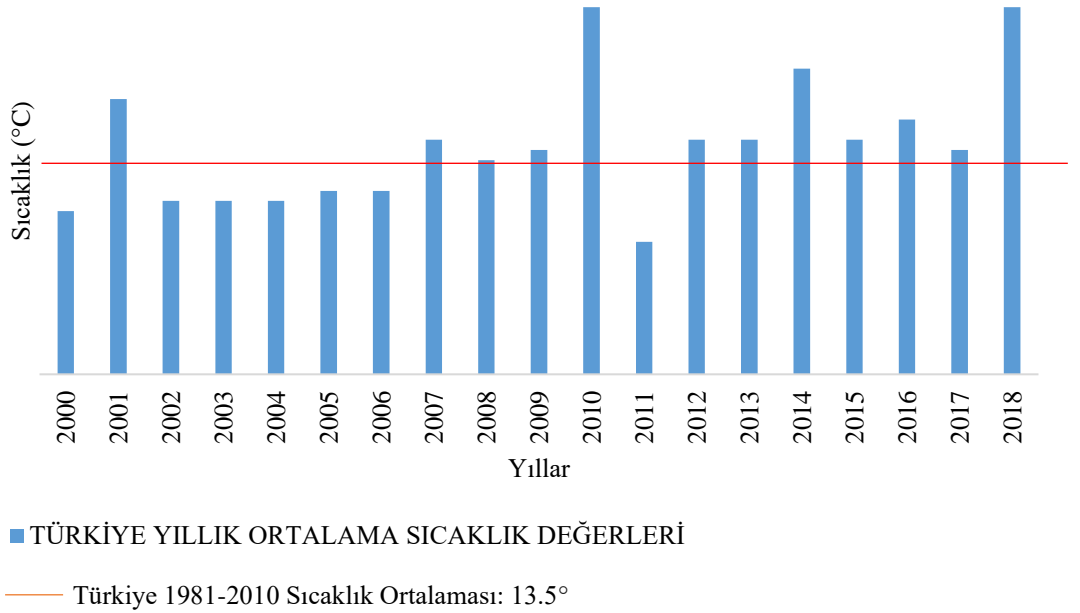
Türkiye yarı kurak/yarı nemli orta enlem bölgesinde bulunmaktadır. Son yıllara bakıldığında ülkemizde özellikle yaz mevsiminde aşırı yağışların artması ve yağışların arasında geçen zaman uzamakta bu da artan kuraklığa gösterge olmaktadır (Şahin ve Kurnaz, 2014: 26). Ülkemizin yıllık yağış miktarı göz önüne alındığında, *Grafik 9*'dan da görüldüğü gibi 2000, 2004, 2008, 2013 ve 2017 yıllarında oluşan yağış miktarı ortalama yağış miktarının altında kalmıştır. 2007 yılında ise oluşan yağış miktarıyla ortalama yağış miktarı aynı seviyededir. 2008 yılında yaşanan yağış azlığından sonra yağış miktarının artmış olması toplumun konu üzerinde etkisini azaltmıştır. Yıllık yağış miktarlarındaki dalgalanmalar da iklim değişikliğinin etkileri olarak değerlendirilebilir.

Şekil 9. Türkiye Geneli Yıllık Alansal Yağışları

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2019

Şekil 10. Türkiye Geneli Yıllık Sıcaklık Verileri

Kaynak: Meteoroloji Genel Müdürlüğü, 2019

Türkiye'nin 2000-2018 yılları arasındaki sıcaklık verilerini gösteren *Şekil 10*'a bakıldığında 2001, 2007, 2008, 2009 ve 2010 yıllarında 1981-2010 sıcaklık ortalaması olan 13,5° üzerinde yıllık ortalama sıcaklık değerleri görülmüştür. 2012 yılından bu yana da yıllık ortalama sıcaklık değerleri 13,5° altına hiç düşmemiştir. Sıcaklığın ortalama sıcaklık değerinin üzerinde seyretmesi de kuraklığı etkisini artırmaktadır.

Yağış ve sıcaklık verilerine baktığımızda ülkemiz iklim değişikliğinden etkilenmektedir. İklim değişikliğinin bir sonucu olan kuraklığı ele alacak olursak 2000-2018 yılları arasında 2000, 2008, 2013 ve 2017 yıllarında kuraklık yaşanmıştır. 1980-2018 yılları arasında 2013 yılı en kurak yıl olarak değerlendirilmektedir¹⁵. Ülkemiz iklim ve yağış özellikleri göz önüne alındığında su kaynakları bakımından zengin değildir. Bu sebeple kuraklaşma eğilimin artması beklenen ülkemizde, ileride yaşanabilecek su sorunun önüne geçmek amacıyla yasalarla desteklenen su politikaları çok büyük öneme sahiptir (Türkeş, 2012: 27).

İklim değişikliği ve kuraklığa bağlı olarak gıda güvenliği sorunu, su ihtiyacının karşılanması, afetler ve enerji üretimi gibi toplumsal ve ekonomik alanda büyük riskler ortaya çıkacaktır. Kuraklığın etkisiyle tarımsal üretimde yaşanacak düşüş ile gıda fiyatlarında yaşanacak artış, toplumun yoksul kesimini daha çok etkileyecektir. Bu sebeple kuraklığı sadece su sorunu olarak görmeyip, ortaya çıkacak ekonomik dengesizliklere karşı önlem alınmalıdır. Tüm canlıların etkileneceği bütün sorunlara karşı ekolojik ve ekonomik sürdürülebilir politikalar uygulanmalıdır.

1.3. AFETLER

Afet, “toplumun tamamı veya belli kesimleri için fiziksel, ekonomik ve sosyal kayıplar doğuran, normal hayatı ve insan faaliyetlerini durduran veya kesintiye uğratan, etkilenen toplumun baş etme kapasitesinin yeterli olmadığı doğa, teknoloji veya insan kaynaklı olay” olarak tanımlanmaktadır¹⁶.

Dünyada yaşanan afetler büyük ölçüde ekonomik ve toplumsal maliyetlerle sonuçlanmaktadır. 2015 Dünya Felaket Raporu'na göre, 2014 yılında 317 doğal

---

¹⁵<http://kuraklikizle.mgm.gov.tr/>, (Erişim Tarihi: 02.08.2019).

¹⁶<https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=afet>, (Erişim Tarihi: 23.09.2019).

afetten 107 milyon kişi etkilenmiştir. 2005-2014 yılları arasında 1.753 sel ve taşkın, 1.254 deprem, 988 fırtına, 236 yüksek sıcaklık ve 223 kuraklık olayı yaşanmış, milyarlarca insan etkilenmiş ve milyarlarca dolarlık da ekonomik zarar ortaya çıkmıştır (Tiryakioğlu, 2016: 190).

Afetlerin ulaşım, enerji, iletişim, altyapı, sanayi gibi sistemlere olan etkilerine birincil (doğrudan ve dolaylı) etkiler, makroekonomik, yani ülke ekonomisine olan etkilerine ise ikincil etkiler denilebilir. İkincil etkiler, afetten hemen sonra gerçekleşmeyip bir süre sonra meydana gelir ve büyüme ve istihdam düzeylerine, fiyatlar genel düzeyine, demeler dengesine olan etkileri ile ilgilidir. İktisadi büyüme, enflasyon oranları, bütçe açığı, kamu harcamaları, borç dengesindeki bozulmalar ikincil ekonomik etkiler olarak karşımıza çıkmaktadır (Güvel, 2008: 2).

Afetlerin ekonomik ve toplumsal etkilerinin coğrafı dağılımını göz önüne alındığında, az gelişmiş ve gelişmekte olan bölge ve ülkelerde maruziyet fazla olmakta, toplumsal yaşamın ve ekonomik faaliyetlerin normale dönmesi uzun zaman almakta ve yüksek maliyetlere neden olmaktadır. İnsan kaynaklı ya da doğal kaynaklı ortaya çıkan afetlerin etkileri özellikle az gelişmiş ülkeler başta olmak üzere dünya üzerinde çok önemli miktarda ekonomik ve toplumsal maliyetler oluşturması da kalkınma politikalarının tasarlanmasında afetlerinde yer almasını zorunlu kılmaktadır (Tiryakioğlu, 2016: 191).

Afet problemini yalnızca “afetlere müdahale sorunu” olarak bakmamalı “bir kalkınma problemi” olarak ele alınmalıdır. evre sorunlarını azaltmak ve sürdürülebilir bir kalkınma başarmak için afetleri dikkate almak gerekmektedir. Bu nedenle risk analizi ve yönetmek sürdürülebilir kalkınmanın ayrılmaz bir parçasıdır. Afetlerin kalkınma üzerinde olumsuz etkileri bulunmaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 69);

- Maliyetleri çok yüksektir.
- Uzun dönemde sosyo- ekonomik gelişmeyi zayıflatır.
- Mevcut kaynakların gelişme yerine onarım ve iyileştirmeye kullanılmasına neden olur.
- Milli gelir artışımını önler.

Kalkınma planlarında afet risk azaltıcı çalışmaları planlama sürecine yerleştirmek önemlidir. Afet risk azaltıcı tedbirleri ve kalkınma faaliyetlerini bir araya getirebilmek için üç önemli aşama vardır (UNDP, 2004: 2):

- Kalkınma politikası ve afet riski ilişkisini takip edebilmek için afet riski ve planlama araçlarının gelişimi için gerekli olan temel verilerin toplanması,
- Afet riskini azaltacak en iyi ve etkin kalkınma planlaması ve politikası uygulaması için gerekli olan verinin toplanması ve yayılması,
- Kalkınma ve afet risk azaltıcı faaliyetlerin yeniden yönlendirilebilmesi için politik iradenin harekete geçirilmesi ve uyarılması.

Bireylerin ve toplumun davranışları ve alışkanlıklarını kısa zamanda değiştirmesi beklenemez. Bu nedenle kalkınma planlarında ve afet riskleri konusunda kapasite oluşturulması için belli bir zamana ihtiyaç duyulmaktadır. Yaşanılan afetler ve edinilen tecrübeler kapasite oluşturulmasına önemli katkı sağlamaktadır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 70).

1999 yılında yaşanan Marmara ve Bolu-Düzce Depremleri sonrasında denk gelen 2001-2005 yıllarını kapsayan Sekizince Kalkınma Planında afetler ve afet yönetimi konusu “Doğal Afetler” başlığıyla yer almıştır. Onuncu Kalkınma Planında ise daha kapsamlı bir başlık olan “Afet Yönetimi” ile afetler konusuna yer verilmiştir. Türkiye’nin doğal afetlere uygun jeolojik yapısı ve artan iklim değişikliği, bölgenin kırılganlığı kalkınma odaklı afet yönetim planının önemini ve gerekliliğini ortaya koymaktadır (Tiryakioğlu, 2016: 211).

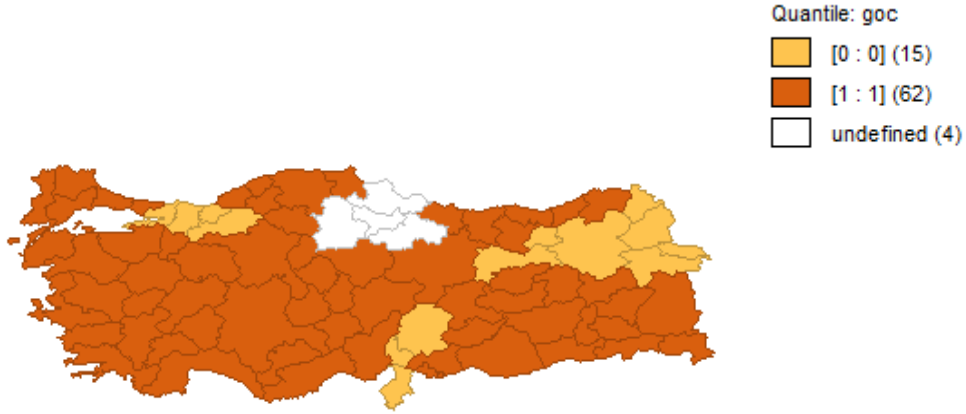
2. TÜRKİYE’NİN YAKIN GELECEĞİ İÇİN TESPİT VE ÖNERİLER

2.1. TÜRKİYE’NİN YAKIN GELECEĞİ İÇİN TESPİTLER

Türkiye’nin sosyal ve ekonomik kalkınmasını etkileyen göç, afet ve iklim değişikliği dinamikleri ele alınarak Düzey 2 İstatistiki bölge sınıflandırmalarına göre tespitlerde bulunulacaktır. Göç, kalkınmayı verdiği bölge ve aldığı bölge için hem olumlu hem olumsuz olarak etkileyen bir unsurdur. Göç veren bölgede ekonominin daralması, sosyal yaşamın gerilemesi gibi sorunlar yaşanırken, göç alan bölge için eğitim, sağlık, altyapı yetersizliği gibi sorunlara neden olmaktadır. Nitelikli göç alan bölgelerde ise göçün pozitif etkisi görülmektedir. Afetler can ve mal kaybına neden olabilmektedir. Afetlerin ekonomik, siyasi ve çevre etkileri ortaya çıkmaktadır. Afet

sonrasında bölge zararlarının giderilmesi ve iyileştirilmesi de kalkınma çabalarını olumsuz etkilemektedir. Kalkınmayı yakın gelecekte daha çok etkisi altına alacak iklim değişikliği mücadele edilmesi gereken bir sorun karşımıza çıkmaktadır. İklim değişikliği afetlere ve göçlere de sebep olabilecek niteliktedir. Bölgelerin niteliklerine göre kalkınma ajansları tarafından göç, afet ve iklim değişikliği konularında politikalar yürütülüp bölgesel kalkınmanın sağlanması ve böylelikle ulusal kalkınmanın da gerçekleşmesi sağlanacaktır. Kalkınma ajanslarının 2014-2023 Bölge Planlarında göç, afet ve iklim değişikliği konularında çalışmaları değerlendirilmiştir. Plan içinde göç, afet ve iklim değişikliği üzerine bulgu, tedbir, öneri ve çalışmalara yer verilmiş ise yeterli, ilgili konularda tedbir, öneri ve çalışmalar sınırlı ya da yok ise yetersiz olarak değerlendirmeye alınacaktır.

Şekil 11. İBBS Düzey 2’de 2014-2023 Bölge Planlarının Göç Çalışmaları¹⁷

Kaynak: Harita yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harita renklendirmesinde kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında göç konusunun 1:1 yeterli olduğunu, 0:0 ise yetersiz olduğunu ifade etmektedir. 2014-2023 İstanbul Bölge Planı’nda, İstanbul’da göç alan bölgelerde “yoksulluk ve dezavantajlılık haritası” oluşturularak gelir adaletsizliği, yoksullukla mücadele ve dezavantajlı grupların sosyal uyum sağlamaları hedeflenmiştir. Göç

¹⁷ TR83 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 Bölge Planı yayınlanmamıştır.

nedeniyle oluşan nüfus artışının kontrol altında tutulması ve başka bölgelere tersine göçün teşvik edilerek gelen göçün azaltılması hedeflenmiştir. Göçle gelenlerin ekonomik ve sosyal entegrasyonu sağlanarak İstanbul'un karma ve çok kültürlü yapısına pozitif katkı sağlanabileceğine değinilmiştir.

TR21 Trakya Bölgesi İstanbul'a yakınlığı sebebiyle çok göç alan bölgelerden biridir. Bölgenin doğusu ile batısı arasında nüfus dağılımı dengeli olmayıp, doğusunda yoğunluk görülmektedir. Sanayi faaliyetlerinin bölgenin doğusunda yer alması göçün o bölgeye yaşanmasına neden olmakta ve bölgenin batısında sosyo-ekonomik daralma yaşanmaktadır. Bölgesel dengesizliğin giderilmesi ve dengeli bir dağılım için göçün etkin yönetimine önem verilmiştir. TR22 Güney Marmara Bölgesinde de iç göçün yönlendirilebilmesi iç bölümlerin yaşam kalitesinin artırılması ve sosyo-ekonomik politikalar ile iç bölümlerin merkez, körfez ve kuzey bölümlere yaklaşması sağlanması gerekmektedir. Bölge genelinde başta eğitim ve sağlık hizmetleri kalitesinin artırılması, sanayi ve hizmetler sektöründeki nitelikli iş imkânları ile sosyo-kültürel ve sosyo-ekolojik imkânların geliştirilmesiyle bölgenin tercih edilir hale gelmesi sağlanması gerekliliği üzerinde durulmuştur.

TR31 İzmir Bölge Planı'nda, bölgenin sahip olduğu özellikler bölgeyi nitelikli göç çekim merkezi haline getireceği, yoğun göç döneminde ortaya çıkan problemlerin çözümü için çalışmaların gerekliliği ortaya koyulmuştur. Göç olgusunun, gelir dağılımı ve yoksulluk üzerinde etkisi araştırılacak ve gerekli müdahale araçları geliştirilecektir. TR32 Güney Ege bölgesi istihdam olanakları ve turizmin yükselişiyle göçe maruz kalmıştır. Ekonomisini çeşitlendirmiş merkezlerde göçle gelen nüfusun istihdam edilebilirliğinin artırılması ve işgücü talebine yönelik meslek edindirme çalışmalarına ağırlık verilmesi gerekli görülmüştür. TR33 Zafer Kalkınma Bölgesi son beş yıllık dönemde net göç vermektedir. Gelişme potansiyeline sahip sanayi/hizmet sektörlerinde birer odak nokta olan büyüme merkezlerindeki yaşam standartlarının artırılmasıyla, kalifiye nüfusun bölge içinde tutulması hedeflenmiştir.

TR41 Bilecik, Eskişehir, Bursa (BEBKA) Bölgesi en çok göç alan bölgeler arasında yer almaktadır. Planda göçle gelen nüfusun bölgeye uyumunun sağlanması ve kırsal bölgelerden gerçekleşen göçün önüne geçmek amacıyla tarım ve turizm entegre edilerek karlılığın artırılması, hizmet sektörünün geliştirilmesi ve sosyal hizmet altyapısının iyileştirilmesi hedeflenmiştir. TR42 Doğu Marmara Bölgesi yoğun

göç alan bölgeler arasında yer almaktadır. Sosyal ve ekonomik açıdan gelişmiş olan bölge kırsal alandan göç alması sebebiyle uyum ve entegrasyonun sağlanması gerekli görülmüştür.

TR51 Ankara Bölgesinin nitelikli ve dinamik göç almakta, alınan göç sebebiyle kamu hizmetleri ihtiyaçlarının karşılanmasına yönelik tedbirler alınması gerekmektedir. Alt bölgelerden dışarı göç verilmesini engellemek amacıyla bölgenin sosyal ve fiziki altyapı hizmetlerinin geliştirilmesi gerekmekte planda buna yönelik çalışmalar yer almıştır. TR52 Konya, Karaman Bölgesi kırsal alanda artan kuraklık ve tarımda verimin düşmesiyle ortaya çıkan ekonomik sıkıntılar nedeniyle göç vermektedir. Bölgenin inanç turizmine ek kırsal bölgenin turizm potansiyeli kullanılarak alternatif istihdam alanlarının açılmasıyla göç sorununun çözümü hedeflenmiştir.

TR61 Batı Akdeniz Bölgesi İstanbul'dan sonra en yoğun göç alan bölgedir. Yoğun göç nedeniyle ortaya çıkacak sosyal ve altyapı sorunlarının giderilmesi için faaliyetler sürdürülecektir. TR62 Çukurova Bölgesi, iç göç almanın yanı sıra Orta Doğu'da yaşanan olumsuz olaylar nedeniyle dış göç de almaktadır. Göçle gelen nüfusun sosyal uyumu ve mekânsal bütünleşmenin sağlanması için bölgesel göç araştırmaları ve sosyal bütünleşme merkezi kurulması, bölgenin eğitim, istihdam ve fiziki altyapı şartlarının artırılması gibi tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür. TR63 Doğu Akdeniz Bölgesi'nde bulunan Hatay, Osmaniye ve Kahramanmaraş illeri Orta Doğu'da yaşanan siyasi olumsuzluklar nedeniyle dış göçe maruz kalmaktadır. Planda, yaşanan dış göç için bölgesel ölçekte politikaların yetersiz kalacağı ulusal ve uluslararası politikaların gerekliliğine yer verilmiştir.

TR71 Ahiler Kalkınma Bölgesi'nde, son yıllara bakıldığında verdiği göçün aldığı göçten fazla olduğu görülmektedir. Yaşanan göç hem bölge içinde hem de bölge dışına gerçekleşmektedir. İstihdam fırsatlarının artırılarak göçün yönetilebilir hale gelmesi hedeflenmiştir. TR72 Orta Anadolu Kalkınma Bölgesi'nde bulunan Kayseri göç almakta, Sivas ve Yozgat illeri göç vermektedir. Bu bölgede göçün tersine çevrilmesi için ulaşım ve bilgi teknolojileri altyapı yatırımları politikaları oluşturulmuştur.

TR81 Batı Karadeniz Bölgesi işsizlik ve sosyal kısıtlılıklar nedeniyle göç vermektedir. Tersine göçün gerçekleşmesi için kamu yatırımların gerekliliğine yer verilmiştir. TR82 Kuzey Anadolu Bölgesi uzun yıllar dış göç verdiği için bölge nüfusu

azalmıştır. Bölgenin eğitim, istihdam ve sosyal olanaklarının artırılmasıyla cazibe merkezi haline gelmesi ve göç alması beklenmektedir.

TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi'nde göç ekonomik sebeplere dayanmakta buna ek sosyal yaşam ve kamu hizmetlerinin yetersizliği yer almaktadır. Bölgede "Göçü Önleyici Kırsal Destek Programı" açılarak kırsal alanda ekonomik canlılık sağlanması ve göçün önüne geçilmesi hedeflenmiştir.

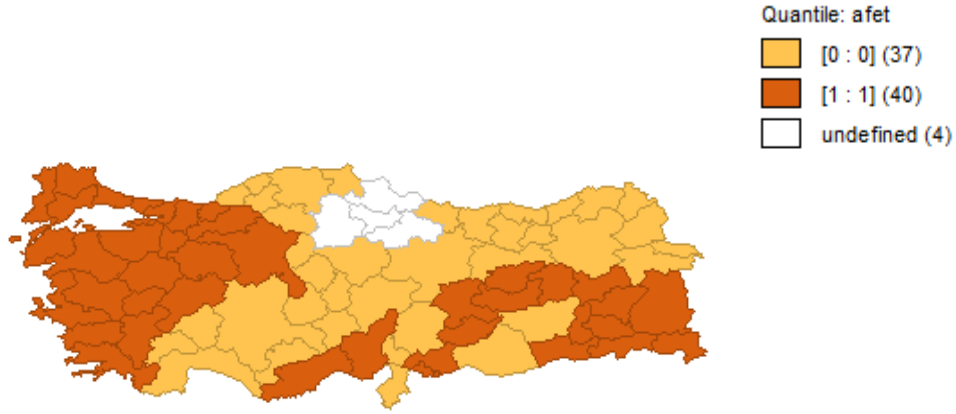
TRA1 Kuzeydoğu Anadolu Bölgesinde yaşanan uzun kış sebebiyle inşaat sektöründe çalışan kalifiye elaman talebin çok olduğu bölgelere göç etmektedir. İstihdam, sosyal içerme, göç ve yoksulluk gibi sorunlara karşı destek sağlayan Sosyal Destek Programı Erzurum, Erzincan ve Bayburt illerinde uygulanmaya başlanmıştır. TRA2 Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars Bölgesi genel olarak göç vermektedir. Bölgede yaşanan temel ihtiyaçlara erişim sorunu, iklim koşulları, sosyal yaşam kalitesinin düşüklüğü göç sebepleri arasındadır. Planda sosyal ve fiziki alanların iyileştirilmesine yönelik çalışmaların yapılacağına yer verilmiştir.

TRB1 Fırat Kalkınma Bölgesi'nde işsizlik ve ekonomik nedenlere dayalı dış göç vermektedir. Bölgenin karayolu ulaşım bağlantılarının iyileştirilmesi bölgede ticaretin gelişmesini sağlayacaktır. Ekonominin gelişmesi istihdam alanlarının açılması göçün azaltılmasında etkin rol oynayacaktır. TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Bölgesi bölge içine ve bölge dışına yoğun göç vermektedir. Kırsal alanda tarımsal üretimin zayıflaması, eğitim alanındaki yetersizlik, istihdam olanaklarının azlığı göç nedenleri arasında yer almaktadır. Bölgede bulunmayan yerlere gençlik ve spor merkezlerinin açılması, göçle gelen nüfusun yerleştiği çöküntü alanlarının iyileştirilmesi, Van Gölü kıyılarının turizme kazandırılması gibi çalışmalarla göçe karşı çalışmalar yürütülmektedir.

TRC1 İpekyolu Kalkınma Bölgesi'nde bölge içinde yaşanan iç göçle beraber Suriye'deki siyasi sıkıntılar nedeniyle dış göç almaktadır. Göçün etkisiyle plansız kentleşme, sosyal uyum sorunları ortaya çıkmıştır. Bölgede göçün yönetimi ve yoksullukla mücadele kapsamında göç merkezi kurulacak ve göç haritası çıkarılacaktır. TRC2 Karacadağ Kalkınma Bölgesi göç alan ancak aldığı göçten daha çok göç veren bir bölgemizdir. Bölgedeki işsizlik sorunu bölgeden göçe neden olmaktadır. İstihdam olanaklarının artırılması, kırsal alandaki yaşamın iyileştirilmesi

gibi tedbirlerle bölgeden göçün azaltılması hedeflenmektedir. TRC3 Dicle Kalkınma bölgesi kırdan kente yoğun göç sebebiyle kent şartlarının yetersiz kalmasıyla içme suyu sorun yaşanmaktadır. Mevsimlik göç veren bölgede eğitimi aksayan öğrenciler için de ek tedbirler alınması gerekmektedir. Bölgenin gelecek 10 yıl içerisinde turizm ve istihdama dayalı göç alması beklenmektedir.

Şekil 12. İBBS Düzey 2’de 2014-2023 Bölge Planlarının Afet Çalışmaları¹⁸

Kaynak: Harita yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harita renklendirmesinde kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında afet konusunun 1:1 yeterli olduğunu, 0:0 ise yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Afetler, başta can kaybı olmak üzere önemli ölçüde ekonomik, sosyal ve fiziki yıkıma neden olduğundan kalkınma politikalarında önemli bir yere sahiptir. Afet yönetimi, afet öncesi, afet ve sonrasında yapılması gerekenleri bir bütün olarak ele alarak afetlerin önlenmesi, risklerin azaltılması ve gerçekleştirilecek kayıpların en aza indirilmesini amaçlamaktadır. TR10 İstanbul Bölge Planı’nda, İstanbul’un kozmopolit yapısı ve kendine has dinamikleri göz önüne alınarak afet ve acil durumlarda müdahale yeteneğinin artırılması önemi vurgulanmıştır.

TR21 Trakya Bölgesi tüm bölgeyi tehdit eden deprem dışında, fiziksel ve ekonomik kayıplara neden olacak sel ve taşkın gibi doğal afet tehlikesi altındadır.

¹⁸ TR83 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 Bölge Planı yayınlanmamıştır.

Afetlere zamanında hızlı ve etkili müdahalenin gerçekleştirilmesi için acil durum haberleşme ağının güçlendirilmesi, tahliye koridorları, toplanma ve geçici barınma alanları, afet destek merkezleri gibi altyapıların öncelikle tamamlanması gerekli görülmüştür. TR22 Güney Marmara Bölgesi birinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Bölgede afet riskinin yüksek olması afet öncesi, sırası ve sonrası için afet planlamasını gerekli kılmaktadır. Afet politikalarının belirlenmesi ve uygulanması amacıyla “Bölge Sakınım Planı” hazırlanması gerekli görülmüştür.

TR31 İzmir Bölgesinde afet yönetim kapasitesinin güçlendirilmesi ve bölgenin yapısına uygun planlama ile doğal afete hazırlıklı bir kent oluşturulması hedeflenmiştir. TR32 Güney Ege Bölgesi de birinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Gerçekleşecek bir depreme karşı mevcut yapı envanteri, risk ve hasar olasılıkları konusunda bilgi eksikliği bulunmaktadır.2014-2023 bölge planında, deprem ve afet yönetimine yönelik risk azaltma stratejilerinin geliştirilmesi, mikro bölgeleme¹⁹ çalışmalarının yürütülmesi gerektiğine yer verilmiştir. TR33 Zafer Kalkınma Bölgesi öncelikli olarak deprem riski altında bulunan bölgelerden biridir. Planda bölgede gerçekleşmesi yüksek afetlere karşı, afet sırasında oluşan zararın azaltılması ve etkilenen bölgelerde afetin izlerinin silinmesi için tedbir alınacağı belirtilmiştir.

TR41 Bilecik, Eskişehir, Bursa (BEBKA) Bölgesi birinci deprem bölgesinde yer almaktadır. Deprem kaynaklı oluşacak diğer afetlere ilişkin araştırmaların yapılması ve tedbir alınmasına yer verilmiştir. Gerçekleşecek afetlere karşı duyarlı kentsel dönüşümün ve nitelikli yapılaşmanın sağlanmasıyla yaşam kalitesinin artırılması hedeflenmiştir. TR42 Doğu Marmara Bölgesi doğal afet yönünden değerlendirildiğinde akla ilk deprem gelmektedir. 1999 yılında yaşanan depremle hem bölgede hem de bölge dışında etkileri görülmüştür. Planda mikro bölgeleme çalışmalarının yapılması, mevcut konut stokunun yenilenmesi ve yüksek kapasiteli sanayi bölgesinde deprem başta olmak üzere afetlere karşı tedbir alınmasına yer verilmiştir.

TR51 Ankara Bölgesi afet riski düşük bir bölgedir. Planda afet risklerine duyarlı mekânsal politikalara yer verilmiş ve böylece oluşacak afet tehlikelerinin en

---

¹⁹Yerleşime açılması düşünülen boş alanlardaki tüm afet tehlikelerini, yapılaşmış alanlarda ise tüm afet risklerini büyük ölçekli hâlihazır haritalar üzerinde belirleyen çalışma.

aza indirilmesi amaçlanmıştır. TR52 Konya, Karaman Bölge Planı'nda afet konusunda bir çalışma bulunmamıştır.

TR61 Batı Akdeniz Bölgesinde yer alan Antalya, Burdur, Isparta birinci derece deprem riski taşıyan iller arasında yer almaktadır. Fakat bölge planına afet konusuna yer verilmemiştir. TR62 Çukurova Bölgesi afet riskine özellikle de depreme hazırlıksız bir bölgedir. Planda afet öncesi korunma afet sonrası müdahale ve iyileştirmeyi kapsayan afet riski yönetimi hedeflenmiştir. TR63 Doğu Akdeniz Bölgesi illeri arasında yer alan Hatay birinci derece deprem riski bölgesinde bulunmaktadır. Ancak bölgede üst plan olan 10. Kalkınma Planında yer alan Afet Yönetimi dışında bölgesel çalışma yer verilmemiştir.

TR71 Ahiler Kalkınma Bölgesinde afet yönetimine yönelik üst plan olan kırsal kalkınma planında geçen tedbirlere yer verilmiş bölgeye özel çalışma yapılmamıştır. TR72 Orta Anadolu Kalkınma Bölgesi'nin en çok yaşanan afet türleri sel ve kaya düşmesidir. Afet türlerine yönelik risk haritası çıkarılması ve eylem planı oluşturulmasıyla afet yönetiminin sağlanması hedeflenmiştir.

T81 Batı Karadeniz Bölgesi birinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Bölgede ayrıca sel ve heyelan afetleri yaşanmaktadır. Depreme yönelik sadece dayanıklı yapı çalışması öngörülmüştür. Herhangi bir afetle bölge halkını tehdit eden Filyos Çayı'nın ıslah edilmesi gerektiğine yer verilmiştir. TR82 Kuzey Anadolu Kalkınma Bölgesi'nde bulunan birçok ilçe deprem riski altındadır. Yeni konutların afete dayanıklı yapımı, mevcut yapı stoğunun da kentsel dönüşümle yenilenmesi gerekmektedir.

TR90 Doğu Karadeniz Bölgesi'nde bulunan Giresun ve Gümüşhane birinci derece deprem bölgesinde yer almaktadır. Bölge geneliyse sel ve taşkın gibi afet riskleri taşımakta ancak bölge planında afet çalışmalarına yer verilmemiştir.

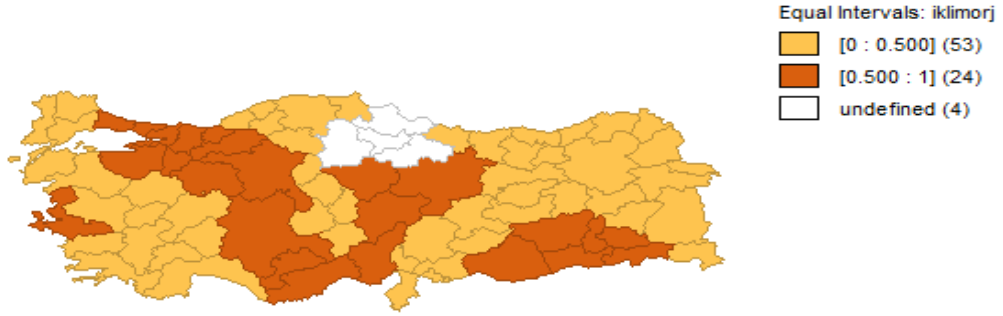
TRA1 Kuzey Anadolu Bölge Planı'nda afetlere yönelik bir çalışma yer almamıştır. TRA2 Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars Bölgesi'nde afet çalışmaları sınırlı olup afetlere dayanıklı yapıların inşa edilmesine yer verilmiştir.

TRB1 Fırat Kalkınma Bölgesinde yer alan Bingöl ve Malatya illeri birinci derece deprem riski taşımaktadır. Deprem riskine karşı güvenli konutlar, oluşacak sellere karşı drenaj altyapıları güçlendirilmesi, taşkınlara karşı önleme setleri yapılması gerektiğine yer verilmiştir. TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Bölgesi afet

riski yüksek olan bir bölgedir. Bu bölge için Afet Sakınım Planı hazırlanması gerekli görülmüştür. Mikro bölgeleme çalışması ve afet lojistik merkezlerinin oluşturulmasıyla afet yönetimi çalışmalarına yer verilmiştir.

TRC1 İpekyolu Kalkınma Bölgesi deprem haricinde önemli afet riski taşımamaktadır. Bölgeye ait risk haritaları çıkartılacak, yapı güçlendirme çalışmaları yapılacak ve bölgenin acil durumlarda hazır olmasını sağlayacak altyapı yatırımları gerçekleştirilecektir. TRC2 Karacadağ Kalkınma Bölgesi'nde afetlere duyarlı kent planlaması ve kentsel altyapının dönüştürülmesi hedeflenmiştir. TRC3 Dicle Kalkınma Bölgesinde acil durum ve afetlere karşı eğitim programlarının geliştirilmesi, afetlere karşı risk azaltıcı ve giderici tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür.

Şekil 13. İBBS Düzey 2'de 2014-2023 Bölge Planlarının İklim Değişikliği Çalışmaları²⁰

Kaynak: Harita yazar tarafından hazırlanmıştır.

Harita renklendirmesinde kalkınma ajansları tarafından hazırlanan bölge planlarında iklim değişikliği konusunun 0.500:1 yeterli olduğunu, 0:0.500 ise yetersiz olduğunu ifade etmektedir. Sera gazı salınımının artmasıyla ortaya çıkan iklim değişikliği, günümüzde en büyük küresel çevresel sorunlarından biri haline gelmiştir. TR10 İstanbul Bölgesi gibi yüksek nüfusa sahip bölgeler sera gazı salınımının artmasında önemli bir paya sahiptir. Sosyal ve ekonomik hayatı da etkileyen iklim

²⁰ TR83 Orta Karadeniz Kalkınma Ajansı tarafından 2014-2023 Bölge Planı yayınlanmamıştır.

değişikliği konusunda tedbir alınmalı ve etkilerine karşı politikalar geliştirilmesi büyük öneme sahiptir. İstanbul'da iklim değişikliğiyle mücadele çerçevesinde doğru arazi kullanımı, orman ve tarım alanlarının artırılması ve sürdürülebilir atık yönetimi ile doğal kaynakların korunmasının yanı sıra sera gazı emisyonlarının azaltılması önem arz etmektedir. Özellikle sanayi, konut ve ulaşım sektörlerinde, enerji verimliliği uygulamalarının ve temiz enerji kullanımının artırılmasıyla sürdürülebilir kalkınmayı sekteye uğratmadan sera gazı emisyon artış oranının azaltılması gerekmektedir. İklim değişikliğiyle mücadele için İstanbul'a özel sera gazı emisyon envanteri oluşturulması ve sera gazı salınım oranlarını azaltmak amacıyla enerji verimliliğinin sağlanması ve temiz enerji kullanımının yaygınlaştırılmasına yönelik programların hazırlanması hedeflenmiştir.

TR21 Trakya Bölgesi 2014-2023 Bölge Planı'nda iklim değişikliği konusuna yer verilmemiştir. İklim değişikliğinin TR22 Güney Marmara Bölgesinde en önemli etkisi kuraklık olarak beklenmektedir. Bu bağlamda tarımsal arzı tehdit edecek kuraklığın azaltılması için tedbirlerin alınmasına vurgu yapılmıştır. Doğal çevre yapısı iyi korunan Güney Marmara Bölgesi, iklim değişikliği etkileriyle ilgi merkezi haline geleceği tahmin edilmektedir.

TR31 İzmir Bölge Planı'yla kentsel arazi kullanımlarının düzenlenmesiyle iklim değişikliğinin olumsuz etkilerinin en aza indirilmesi, enerji tüketiminin azaltılması ve enerji verimliliğinin artırılması, biyolojik çeşitlilik, tarım toprakları, orman alanları, koruma alanları ve ekosistemler üzerindeki olumsuz faktörlere karşı önlemler alınacaktır. TR32 Güney Ege Bölgesi Bölge Planı'nda Türkiye İklim Değişikliği Stratejisinde yer alan hedeflere yer verilmiş ancak bölgesel olarak ayrı çalışma geliştirilmemiştir. TR33 Zafer Bölgesinde, rüzgâr enerjisi üretme ve bölgenin fiziki yapısının müsait olmasıyla jeotermal enerjinin kullanımının yaygınlaştırılması şeklinde iklim değişikliğine karşı çalışmalar yürütülmektedir.

TR41 Bilecik, Eskişehir, Bursa (BEBKA) Bölge Planında iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında il ya da bölgesel düzeyde temiz hava eylem planlarının yapılması, sera gazı emisyonu envanteri çıkarılması, kamuoyunun bilinçlendirilmesi gibi çalışmalara yer verilmiştir. TR42 Doğu Marmara Bölgesinde atıkların kompostlaştırılması, yenilenebilir enerji kaynaklarının değerlendirilmesi, hava

kirliliğe neden olabilecek sanayi firmalarının bilinçlendirilmesi, su kirliliğinin önlenmesi gibi tedbirlere yer verilmiştir.

TR51 Ankara Bölge Planı'nda Ankara'nın iklim değişikliğine bağlı kuraklıktan etkileneceğine yer verilmiştir. İklim değişikliği konusunda farkındalık yaratılması, kaynakların etkin ve verimli kullanımı, hassas ekolojik bölgelerin korunması gibi tedbirlerin alınması gerekli görülmüştür. TR52 Konya, Karaman Bölgesi iklim değişikliğine bağlı kuraklık ve su tehdidinin etkisinin altındadır. Sulu tarım yapılan alanlarda modernizasyon çalışmalarıyla suyun etkin kullanımı hedeflenmiştir.

TR61 Batı Akdeniz Bölgesi iklim değişikliği etkisiyle kuraklık tehdidi altında yer almakta ama planda iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında çalışmaya yer verilmemiştir. TR62 Çukurova Bölgesi iklim değişikliğinden en fazla etkilenecek bölgeler arasında yer almakta ve bu nedenle "Seyhan Havzası'nda İklim Değişikliğine Uyum Hibe Programı" uygulanmıştır. İklim değişikliğiyle mücadele kapsamında su kaynaklarının etkin kullanımı, iklim değişikliği konusunda farkındalığın artırılması ve araştırma ve izleme sistemlerin kurulması tedbirleri belirlenmiştir. TR63 Doğu Akdeniz Bölgesi'nde sürdürülebilir enerji piyasasının oluşturulmasında iklim değişikliği ve etkileri göz önüne alınacaktır.

TR71 Ahiler Kalkınma Bölgesinde iklim değişikliğiyle mücadele kapsamında çalışma bulunmamaktadır. TR72 Orta Anadolu Kalkınma Bölgesinde hava kalitesinin iyileştirilmesi ve iklim değişikliğinin etkilerini azaltmak amacıyla farkındalığın artırılması, düşük sera gazı emisyonlu teknolojiler için Ar-Ge çalışmaları yapılması, çevre dostu ulaşımaya yönelik farkındalığı oluşturulması hedeflenmiştir.

TR81 Batı Karadeniz, TR82 Kuzey Anadolu Kalkınma Bölgesi Planlarında iklim değişikliği konusunda çalışmaya yer verilmemiştir.

TR90 Doğu Karadeniz Bölge Planı'nda iklim değişikliğiyle ortaya çıkacak kuraklık ve aşırı yağış nedeniyle tarım ekonomisine bağlı sektörlerin tedbir alması gerektiği ve bu değişikliğe bağlı ortaya çıkabilecek tarım ve turizm potansiyellerinin değerlendirilmesi için çalışmalar gerekli görülmüştür.

TRA1 Kuzeydoğu Anadolu Bölge Planı'nda iklim değişikliği konusunda çalışmaya yer verilmemiştir. TRA2 Ağrı, Ardahan, Iğdır ve Kars Bölgesinde ulusal

iklim değişikliği mücadelesi kapsamında tedbirlere yer verilmiş bölgesel bir çalışma yapılmamıştır.

TRB1 Fırat Kalkınma Bölge Planı'nda iklim değişikliğiyle mücadele konusunda çalışma yapılmamış ancak bölge iklim değişikliği etkisiyle kuraklık sorunu yaşayacaktır. TRB2 Doğu Anadolu Kalkınma Bölge Planı'nda iklim değişikliğinin yaşanabilir mekan açısından tehdit unsuru oluşturduğuna yer verilmiş ancak iklim değişikliği mücadele konusunda bölgesel bir çalışmaya yer verilmemiştir.

TRC1 İpek Yolu Kalkınma Bölge Planı'nda iklim değişikliği konusunda çalışmaya yer verilmemiştir. TRC2 Karacadağ Kalkınma Bölgesi iklim değişikliği etkisiyle kuraklık tehdidi altında bulunmaktadır. Bölgede iklim değişikliğiyle mücadele konusunda toprak kaynaklarının korunması ve etkin kullanımı, su kaynaklarının korunması, biyo-çeşitliliğin korunması ve çevre duyarlı enerji üretiminin sağlanması hedeflenmiştir. TRC3 Dicle Kalkınma Bölgesinde iklim değişikliğiyle mücadele için ağaçlandırma çalışması, suyun etkin kullanımı, atık su yönetiminin etkinleştirilmesi, katı atıkların ayrıştırılmasının sağlanması ve hava kalitesi izleme ağının kurulması gibi çalışmalar yer almaktadır.

2.2. TÜRKİYE'NİN YAKIN GELECEğİ İÇİN ÖNERİLER

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin hedeflerinin iktisadi göstergeler çerçevesinde şekilleniş olmasının iktisadi alana ilişkin yenilikleri ön planda tutarken toplumsal sorunlarla ilgileneş ve karşılanmamış sorunlara yenilikçi çözümler sağlayarak iktisadi kalkınmaya ciddi bir katkı sağlayan sosyal yenilikçiliği ikinci plana itmektedir. Bunun altındaki temel sebep ise sosyal yenilikçiliği diğer yenilik türlerinden ayıran temel özelliğe, 'kârlılık' güdüsüyle değil toplumsal bir fayda güdüsüyle yapılıyor olmasına dayanmaktadır. Oysaki yenilikçilik iktisadi ve toplumsal yönleri itibariyle birbirini besleyen, karşılıklı nedensellik ilişkisi içinde gelişmektedir. İktisadi anlamda yenilikçi fikirlerin maliyetleri düşürmesi, ürün ve hizmetlerin çeşitlerinin ve aynı zamanda kalitesinin artması hem firmaların kârlılığını ve rekabetçiliğini geliştirmekte hem de toplumsal faydayı arttırmaktadır. Yaşam standartlarının artması ise sosyal gelişmeyi sağlayarak bireyleri daha yenilikçi ve yaratıcı bireylere dönüştürmektedir. İktisadi alandaki yenilikçilik sosyal alana bu şekilde yansırken, sosyal yenilikçilik ile gerçekleştirilecek projelerle karşılanmayan toplumsal ihtiyaçlar yenilikçi yöntem ve yaklaşımlarla karşılanarak bireylerin iktisadi

anlamda daha verimli ve üretken olmasını sağlayacaktır. Sonuçta ülkeler kalkınma seviyelerini arttırırken bireyler ise toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması sebebiyle daha mutlu ve daha yenilikçi olacaklardır.

Bu dönüşüm başlatılabilmesi ve sağlanabilmesi için, küreselleşmenin yeni sonuçlarına atfedilen ekonomik dönüşümün mekân ve kurumların üzerindeki yansıması olarak da kabul edilen Yeni Bölgecilik anlayışının, yeni bölgesel ekonomik modelin '*sosyal yenilikçilik*' vurgusu ile desteklenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin toplumsal sorunları ve öncelikleri, kültürel çeşitliliği, sosyal dinamikleri, geleneksel alışkanlıkları ve komşu ülkelerin içinde buldukları siyasal karışıklıklar sebebiyle yaşanan göç gibi belirleyici ve potansiyel gelişmeler göz önünde bulundurularak tespit edilmeli ve geliştirilecek yenilikçi çözümlerle bu sorunlar azaltılmalıdır.

Ülkemizin hali hazırda içinde bulunduğu ve gelecekte etkilerinin daha çok artması beklenen göç, afet ve iklim değişikliği için etki azaltıcı, uyumlaştırıcı ve iyileştirici politikalara ulusal kalkınma planlarında yer verilmelidir. Ulusal kalkınma planlarında belirlenen politikaların mekânsal özellikler gözetilerek bölgesel kalkınma ajanslarının hazırladıkları bölge planlarıyla bölge özellikleri, kaynakları ve yapısına uygun entegre edilmesi gerekmektedir.

Türkiye özelinde, bölgesel kalkınmanın alternatif bir aracı olarak sosyal yenilikçiliğin benimsenebilmesi, uygulanabilmesi ve yeni dinamikler olan göç, afet ve iklim değişikliğinin sosyal ve ekonomik kalkınma da somut gelişmeler elde edilebilmesi için yapılabilecekler, şu başlıklar altında sıralanabilir:

Kalkınmanın yerelden ulusala doğru yayılmasını sağlayacak bir anlayış çerçevesinde politika tasarımı yapılmalıdır: İktisadi kalkınma, ulusal düzeyde planlanan, politikalar ve belgeler üretilen bir hedef olsa da özelliği itibariyle yerelden ulusala doğru yayılmasını esasa alacak bir planlama yapılmalıdır. Bunu iki yönlü bir süreç olarak kabul edip ulusal düzeyde politikaların yerel düzeyde kalkınmayı destekleyecek, kolaylaştıracak bir yapıda tasarlanması gerekirken; yerel ve bölgesel kalkınmanın da ulusal kalkınmayı tamamlayıcı özellikte kurgulanması gerekmektedir. Bu kapsamda, çalışmanın içinde de rolleri ve payları aktarılan aktörlerin yol haritalarının ve eylem planlarının bölgesel kalkınmayı esas alan toplumsal yenilikçiliği esas alan bir yaklaşımla yapılandırılmaları ve yönetilmeleri gerekmektedir.

Yeni bölgesel kalkınma paradigması sosyal yenilikçiliği ve gelişmeyi esas alacak şekilde tasarlanmalıdır: Gelir dağılımındaki adaletsizliğin sebep olduğu ve olacağı toplumsal sorunları öngörerek bu yönde geliştirilecek sosyal yenilikçilik projeleri ve uygulamaları hem ulusal hem de bölgesel iktisadi kalkınma politikalarının etkinliğini arttıracak bir faktör olarak değerlendirilmelidir. Özellikle bölgeler arasındaki gelir dağılımı eşitsizliğinin azaltılmasında ve yerel-bölgesel kalkınmanın sağlanmasında toplumsal dinamiklerin önemi her geçen gün artmaktadır. Bu öneme istinaden kolaylaştırıcı bir yaklaşımın ilgili tüm taraflarca benimsenmesi ve sivil toplumun da bu yönde çalışmaları için isteklendirilmesi esas noktayı oluşturmaktadır. Sivil toplum kuruluşlarının yeterli finansal kaynağa sahip olmamasının bir alternatif çözümü olarak da kurumsal sosyal sorumluluk ve kurumsal sosyal yenilikçilik uygulamalarının firmalar arasında yaygınlaşmasını sağlayacak bir ekosistemin oluşturulması da önemli ve tamamlayıcı bir adım olarak nitelendirilebilir.

Sivil Toplum Kuruluşları, sosyal kalkınmanın iktisadi yansımaları konusunda önemli bir araç ve fırsat olarak algılanmalı ve toplumsal gelişime yönelik projeler için kaynak kullanımı kolaylaştırılmalıdır: Türkiye’de iktisadi kalkınma, yenilikçilik, rekabet edilebilirlik ve ilişkili pek çok konuda büyük kaynaklar, hibe ve teşvik programları yer almaktadır. Buna karşın, çalışmanın içinde de önemle vurgulandığı gibi gerek kalkınma ajanslarının gerekse Kalkınma Bakanlığı bünyesinde gerçekleştirilen SODES Programlarının sağladığı teşviklerin toplumsal olarak gelişimi sağlayacak, kadın emeği ve çocuk eğitimi-hakları gibi öncelikli alanlara odaklanması sağlanmalıdır. Bu kapsamda, sivil toplum kuruluşları ve kâr amacı gütmeyen kuruluşların sosyal yenilikçi projeleri üretmeleri ve bunları uygulayabilmeleri için destekleyici mekanizmaların işlevsel hale getirilmesi sağlanmalıdır.

Dünyayı ve Türkiye’yi etkisi altına alan iklim değişikliğiyle mücadele için kaynak kullanımının etkinliği ve sürdürülebilirliği sağlanmalıdır (Şahin ve Kurnaz, 2014): İktisadi kalkınmanın bir ayağı olan üretimin gerçekleşmesi için kaynakların kullanımında sera gazı emisyonunun azaltılması, enerji verimliliği, atık yönetimi, temiz enerji kullanımı, su kaynaklarının etkin kullanımı için politikalar oluşturularak yeşil büyüme sağlanmalıdır. Endüstriyel atıkların kaynağından azaltılması yönünde

önlemler alınmalıdır. Yenilenebilir enerji (rüzgar, güneş) kullanımının artırılması için tesislerin artırılması sağlanmalıdır. İklim değişikliği sosyal hayatı etkileyen bir unsur olarak karşımıza çıksa da ekonomik yönde de etkisini göstermektedir. İklim değişikliğiyle bölgelerde ortaya çıkan kuraklık, sel, su kaynaklarının azalması, bölgeler arası dengesizliği artırıcı etki yaratmaktadır. Bu nedenle kalkınma ajansları bölge dinamiklerini dikkate alarak iklim değişikliğiyle mücadele etmelidir. İklim değişikliğinin sebep olacağı afet, kuraklık, içme suyuna erişememe sorunları bölgede yaşayanları göç etmeye zorlayabilir. Oluşabilecek bu durumlara karşı da ulusal ve bölgesel tedbirler alınıp iklim değişikliğinin yönetilebilir hale gelmesi sağlanmalıdır.

Gerçekleşen iç ve dış göçle gelen nüfusun mekânsal ve sosyal uyumunun sağlanması: Türkiye’de bölgeler arası iç göç yaşanmakla beraber son zamanlarda Ortadoğu’da yaşanan siyasal karışık nedeniyle de dış göç almaktadır. Yaşanan göçün göç veren bölge ve göç alan bölge içinde farklı etkileri görülmektedir. Göç veren bölgeler için yaşam şartları kalitesinin düşüklüğü, eğitim, istihdam gibi sosyal ve ekonomik nedenleri bulunabilir. Bu bölgeler göç verdiğinde bölgenin kalitesi daha da kötüleşmektedir. Göç veren bölgelerin mekânsal yapılarına uygun bölgeyi geliştirici politikalar uygulanarak göçün önüne geçilmesi bölgesel gelişimin sağlanması gerekmektedir. Göç alan bölge için göç olumlu ve olumsuz iki etki yaratmaktadır. Eğer bölge istihdam sağlayan bir bölge ise işgücüne ihtiyaç duymakta ve bunu da göç ile gelenlerle karşılamaktadır. Ancak bölgenin altyapısı göç almaya hazır bir bölge değil ise yaşanan göçler ile sosyal uyum, altyapı yetersizliği, plansız şehirleşme gibi sorunlara yol açmaktadır. Göçten olumsuz etkilenen kadınlar ve çocukların sosyal hayata katılımlarını artırıcı, kadınların istihdama katılması için meslek edindirme kurslarının, kişisel gelişim kurslarının bölge ihtiyaçlarına göre uygulanması gerekmektedir. Göç yönetimi gerçekleştirilmediği takdirde bölgeler arası dengesizlik kaçınılmaz bir son olmaktadır.

Afet yönetimi ile bölgelerin, afet öncesi, sırası ve sonrasına hazırlıklı hale gelmesi sağlanmalıdır (Kalkınma Bakanlığı, 2014: 37): Türkiye jeolojik yapısıyla ve sahip olduğu iklimsel özellikleriyle can ve mal kaybına yol açacak afetlerle sıkça karşı karşıya kalmaktadır. Afet sonrası gerçekleşen ekonomik ve sosyal kayıplar ülkenin kalkınmasını olumsuz yönde etkilemektedir. Bu sebeple afet öncesi risk tespiti

yapılarak risk taşıyan alanlarda güçlendirme çalışması yapılmalı, afet sırasında müdahalelerin etkin bir şekilde gerçekleştirilmesi ve afet sonrasında etkileri azaltma ve iyileştirme yönelik tedbirler bütün olarak ele alınmalıdır. Afet risk haritasının hazırlanması, afet senaryolarına yönelik analiz çalışması, afet riski taşıyan bölgelerde kentsel dönüşüm yapılması, afet müdahale ekiplerinin kapasitelerinin artırılmasıyla afet yönetimi güçlendirilmelidir. Toplumun afetlere karşı bilgi ve farkındalığı artırılarak, afetlere karşı dirençli olunması sağlanmalıdır.

İklim değişikliğiyle oluşan kuraklığın toplumda farkındalığının artırılması sağlanmalıdır (Şahin ve Kurnaz, 2014): İklim değişikliğinin sonucu olarak oluşan kuraklık tarım, su ihtiyacının karşılanması, enerji üretimi gibi toplumsal ve ekonomik açıdan risk oluşturmaktadır. İklim değişikliğiyle süregelen hale gelen kuraklık toplumda normal olan bir durum haline gelmeye başlamış bu da su, gıda ve ekonomik krizlerin gerçekleşmesine yol açabilir. Bu konuda çalışan kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve üniversitelerin bir araya getirilerek politikaların bağlayıcılığı sağlanmalıdır. Tarımsal üretimin su kaynaklarının planlanarak gerçekleştirilmesi gerekmektedir. Kuraklıkla orta çıkacak su miktarındaki azalma, tarımda verimliliğin düşmesi ve sonucunda gıda fiyatlarının artması toplumun dezavantajlı kesimlerini olumsuz etkilemektedir. Devletin oluşacak bu zararlardan dezavantajlı kesimleri koruyucu önlemler alması ve bölgeler arası oluşacak dengesizliğin giderilmesini sağlamalıdır.

SONUÇ

Gelişmekte olan ülke ekonomilerinin hedeflerinin iktisadi göstergeler ile sınırlı olması sebebiyle sosyal yenilikçiliği ikinci plana itmektedir. Bunun altındaki temel sebep sosyal yenilikçiliği diğer yenilik türlerinden ayıran temel özelliğe, 'kârlılık' yerine toplumsal bir amacını güdüyor olmasına dayanmaktadır. Oysaki yenilikçilik iktisadi ve toplumsal yönleri itibariyle birbirini besleyen, karşılıklı nedensellik ilişkisi içinde gelişen bir süreçtir. İktisadi anlamda yenilikçi fikirlerin maliyetleri düşürmesi, ürün ve hizmetlerin çeşitlerinin ve aynı zamanda kalitesinin artması hem firmaların kârlılığını ve rekabetçiliğini geliştirmekte hem de toplumsal faydayı arttırmaktadır. Sonuçta ülkeler kalkınma seviyelerini arttırırken bireyler ise toplumsal ihtiyaçlarının karşılanması sebebiyle daha mutlu ve daha yenilikçi olacaklardır.

Bu dönüşüm başlatılabilmesi ve sağlanabilmesi için, küreselleşmenin yeni sonuçlarına atfedilen ekonomik dönüşümün mekân ve kurumların üzerindeki yansıması olarak da kabul edilen Yeni Bölgecilik anlayışının, yeni bölgesel ekonomik modelin '*sosyal yenilikçilik*' vurgusu ile desteklenmesi gerekmektedir. Türkiye'nin toplumsal sorunları ve öncelikleri, kültürel çeşitliliği, sosyal dinamikleri, geleneksel alışkanlıkları ve komşu ülkelerin içinde buldukları siyasal karışıklıklar sebebiyle yaşanan göç gibi belirleyici ve potansiyel gelişmeler göz önünde bulundurularak tespit edilmeli ve geliştirilecek yenilikçi çözümlerle bu sorunlar azaltılmalıdır.

Ülkemizin hali hazırda içinde bulunduğu ve gelecekte etkilerinin daha çok artması beklenen göç, afet ve iklim değişikliği için etki azaltıcı, uyumlaştırıcı ve iyileştirici politikalara ulusal kalkınma planlarında yer verilmelidir. Ulusal kalkınma planlarında belirlenen politikaların mekânsal özellikler gözetilerek bölgesel kalkınma ajanslarının hazırladıkları bölge planlarıyla bölge özellikleri, kaynakları ve yapısına uygun entegre edilmesi gerekmektedir.

Türkiye özelinde, bölgesel kalkınmanın alternatif bir aracı olarak sosyal yenilikçiliğin benimsenebilmesi, uygulanabilmesi ve yeni dinamikler olan göç, afet ve iklim değişikliğinin sosyal ve ekonomik kalkınma da somut gelişmeler elde edilebilmesi için kalkınmanın yerelden ulusala doğru yayılmasını sağlayacak bir anlayış çerçevesinde politika tasarımı yapılması, yeni bölgesel kalkınma paradigması sosyal yenilikçiliği ve gelişmeyi esas alacak şekilde tasarlanması, sivil toplum

kuruluşlarının, sosyal kalkınmanın iktisadi yansımaları konusunda önemli bir araç ve fırsat olarak algılanması büyük önem arz etmektedir.

Bununla birlikte, bütüncül bir yaklaşım Dünyayı ve Türkiye'yi etkisi altına alan iklim değişikliğiyle mücadele için kaynak kullanımının etkinliği ve sürdürülebilirliği sağlanmasını, gerçekleşen iç ve dış göçle gelen nüfusun mekânsal ve sosyal uyumunun sağlanmasını ve etkin bir afet yönetimi ile bölgelerin, afet öncesi, sırası ve sonrasında hazırlıklı hale gelmesinin sağlanması da önem arz etmektedir. İklim değişikliğiyle oluşan kuraklığın toplumda farkındalığının artırılması sağlanması da özellikle iklim krizi ile mücadele etmek zorunda kalan ve kalmaya devam edecek olan ülkemiz açısından ayrı bir önem arz etmektedir.

KAYNAKÇA

- 2014-2023 Ağrı, Ardahan, Iğdır, Kars Bölge Planı.
<https://www.serka.gov.tr/assets/upload/dosyalar/tra2-bolgesi-agri-ardahan-igdir-ve-kars-2014-2023-bolge-plani.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Ahiler Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<https://www.ahika.gov.tr/assets/upload/dosyalar/2014-2023-bolge-plani.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Aydın, Denizli, Muğla Bölge Planı.
http://geka.gov.tr/Dosyalar/o_19utnqk2s1tbcm0h1g6i1973po38.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Batı Akdeniz Bölge Planı.
<https://www.baka.org.tr/uploads/1391759531TR61Duzey2Bolgesi2014-2023BolgePlani.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Batı Karadeniz Bölge Planı.
http://bakkakutuphane.org/upload/dokumandosya/2014-2023-bati-karadeniz-bolge-plani-cilt3_analizler.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Bursa, Eskişehir, Bilecik Bölge Planı,
https://www.bebka.org.tr/admin/datas/yayins/bolgeplani2014_2023web.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Çukurova Bölge Planı,
http://www.cka.org.tr/dosyalar/Bolge_Plani08012015.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Dicle Kalkınma Bölgesi Bölge Planı
[http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/15232/TRC3_\(Siirt,_%C5%9E%C4%B1rnak,_Mardin,_Batman\)_2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9Fme_Plan%C4%B1.pdf](http://www3.kalkinma.gov.tr/DocObjects/view/15232/TRC3_(Siirt,_%C5%9E%C4%B1rnak,_Mardin,_Batman)_2014-2023_B%C3%B6lgesel_Geli%C5%9Fme_Plan%C4%B1.pdf), (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Doğu Akdeniz Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
http://www.dogaka.gov.tr/Icerik/Dosya/www.dogaka.gov.tr_603_GE7J97UV_TR63-Bolge-Plani-2014-2023.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

- 2014-2023 Doğu Anadolu Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
http://www.daka.org.tr/panel/files/files/yayinlar/trb2_2014_2023_bp.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Doğu Karadeniz Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<http://www.doka.org.tr/edergi/436/bolge-plani-2014-2023/TR90%20Do%20C4%9Fu%20Karadeniz%20B%C3%B6lge%20Plan%C4%B1%202014-2023>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Doğu Marmara Bölge Planı.
http://www.marka.org.tr/Uploads/Files/DoguMarmara2014_2023BolgePlani_rev01.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Fırat Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
[https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI\(2014-2023\).pdf](https://fka.gov.tr/sharepoint/userfiles/Icerik_Dosya_Ekleri/BOLGE_PLANI/TRB1BOLGEPLANI(2014-2023).pdf), (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Güney Marmara Bölgesi Bölge Planı.
<https://www.gmka.gov.tr/dokumanlar/yayinlar/TR22-Guney-Marmara-Bolgesi-2014-2023-Bolge-Plani.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 İpekyolu Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/TRC1-Bolge-Plani-2014-2023-730709.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 İstanbul Bölge Planı. <https://www.istka.org.tr/media/1063/2014-2023-%C4%B0stanbul-b%C3%B6lge-plan%C4%B1.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 İzmir Bölge Planı. https://www.izka.org.tr/docs/strateji-analiz/01_bolgeplani.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Karacadağ Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<https://www.ika.org.tr/upload/yazilar/TRC1-Bolge-Plani-2014-2023-730709.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Konya, Karaman Bölgesi Bölge Planı.
<http://www.mevka.org.tr/Yukleme/Uploads/Dsyg4TbDe73201790304PM.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).

- 2014-2023 Kuzey Anadolu Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
[https://www.kuzka.gov.tr/paylasim/20160401_tr82_bolge_plani_\(WEB\).pdf](https://www.kuzka.gov.tr/paylasim/20160401_tr82_bolge_plani_(WEB).pdf),
(Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
https://kudaka.org.tr/apb/KUDAKA_Bolge_Planı_2014_2023.pdf, (Erişim Tarihi:
25.07.2019).
- 2014-2023 Orta Anadolu Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<http://www.oran.org.tr/images/dosyalar/111.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Trakya Bölge Planı.
https://www.trakyaka.org.tr/upload/Node/33264/xfiles/trakya_bolge_plani_2014-2023.pdf, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- 2014-2023 Zafer Kalkınma Bölgesi Bölge Planı.
<http://zafer.gov.tr/Portals/0/dys/faaliyetler/planlama/tr33-bolgesi-bolge-plani/tr33-bolgesi-bolge-plani-2014-2023.pdf>, (Erişim Tarihi: 25.07.2019).
- Abuşoğlu, Ö. ve İnan, Ö. (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Bir Model*, Ankara: TOBB Yayınları, No:105.
- Akbulaev, N., Ahmedov, T., & Aliyev, Y. (2017). Yoksulların Bankası: Grameen Bank. *Uluslararası Türk Kültür Coğrafyasında Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(1), 56-70.
- Akçomak, İ. S., Erdil, E., Pamukçu, M. T., & Tiryakioğlu, M. (2016). Bilgi, Bilim Teknoloji ve Yenilik: Kavramsal Tartışma. Bilim. İ. S. Akçomak, E. Erdil, M. T. Pamukçu, & M. Tiryakioğlu, (Ed). *Teknoloji ve Yenilik: Kavramlar, Kuramlar ve Politika* içinde (18-46). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- Akdeve, E. (2012). *Ulusal Yenilik Sistemi. Yenilik Yönetim*. Anadolu Üniversitesi Yayını No: 2602.
- Akın, N. (2006). *Bölgesel Kalkınma Araçları ile Kalkınma Ajanslarının Uyum, İşbirliği ve Koordinasyonu*. http://www.tepav.org.tr/sempozyum/2006/bildiri/bolum4/4_3_naciakin.pdf, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).

- Akiş, E. (2011). Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Kalkınma Yaklaşımındaki Gelişmeler ve Bölgesel Kalkınma Ajansları. *Sosyoloji Konferansları*, (44), 237-256.
- Akpınar, R. (2012). Türkiye’de Değişen Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 4(6), 29.
- Aktan, C. (1997). “Değişim ve Devlet”, *Türkiye’de Devletin Yeniden İnşasına Yönelik Strateji ve Aksiyon Önerileri*, Ankara: TİSK Yayını.
- Aktürk, E. (1997). *Avrupa Birliği’nde Bölgesel Sorun ve Politikalar*. (Doktora Tezi). Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Alkin, E. (1992). *Gelir ve Büyüme Teorisi*, İstanbul: Filiz Kitabevi.
- Anıl, H. (1982). *Kamu Maliyesi ve Kaynak Kullanımında Etkinlik*, Ankara: İktisadi ve Ticari İlimler Akademisi.
- Antoncic, B. & Hisrich, R. D. (2001). Intrapreneurship: Construct Refinement and Cross-Cultural Validation, *Journal Of Business Venturing*, 16(5), 495-527.
- Apan, A. (2004). Bölge Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Çağdaş Yerel Yönetimler*, 13, 4, 39-58.
- Arslan, K. (2005). Bölgesel Kalkınma Farklılıklarının Giderilmesinde Etkin Bir Araç: Bölgesel Planlama ve Bölgesel Kalkınma Ajansları, *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 275-294.
- Ateş, F. (2017). *Yönetim ve Strateji: 101 Teori ve Yaklaşımı*, Ankara, Siyasal Kitabevi.
- Ateş, M. (2018). *Türkiye’de Sosyal İnovasyon Uygulamaları ve Genç Nüfusun Potansiyeli*, SETA, 253.
- Başoğlu, A. (2014). Küresel İklim Değişikliğinin Ekonomik Etkileri, *Sosyal Bilimler Dergisi*, 175-196.
- Batal, S. (2010). Yeni Kamu Yönetiminde Yönetişim Kavramı ve Türkiye’de Yerel Yönetimler Alanındaki Uygulama Örnekleri, *Mevzuat Dergisi*, 145.
- Bayraktutan, Y. (1994). Bölgesel Dengesizlik ve Bölgesel Kalkınma (Çorum-Çankırı ve Erzurum Kırsal Kalkınma Projelerine Mukayeseli Bir Yaklaşım Denemesi). *Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 10(3-4).

- Bazı Düzey 2 Bölgelerinde Kalkınma Ajansları Kurulmasına Dair Karar (2006, 6 Temmuz). *Resmi Gazete* (Sayı: 26220). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/07/20060706.htm>, (Erişim Tarihi: 14.03.2019).
- Birleşmiş Milletler İklim Değişikliği Çerçeve Sözleşmesi (2002). <https://iklim.csb.gov.tr/birlesmis-milletler-iklim-degisikligi-cerceve-sozlesmesi-i-4362>, (Erişim Tarihi: 05.07.2019).
- Birleşmiş Milletler Mülteciler Yüksek Komiserliği Türkiye Temsilciliği (2016). *Mültecilerin Hukuki Statüsüne İlişkin Sözleşme*. <http://www.multeci.org.tr/wp-content/uploads/2016/12/1951-Cenevre-Sozlesmesi-1.pdf> , (Erişim Tarihi: 15.07.2019).
- Boudeville, J.R. (1966). *Problems of Regional Economic Planning*, Edinburgh.
- Bölgesel Kalkınma Ajansları. <http://www.planlama.org/index.php/boelgesel-kalknma-ajanslar3>, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).
- Bulut, C., Eren, H., & Duygu S. Halac. (2013). Social Innovation and Psychometric Analysis, *Procedia & Social and Behavioral Sciences*, 82, 122-130.
- Center for Social Innovation (CSI) (2019). What is Social Innovation? <https://socialinnovation.org/>, (Erişim tarihi: 15.01.2019).
- Çamur, K. C. Gümüş, Ö. (2005). İstatistikî Bölge Birimleri (NUTS Sistemi). *Bölge Kalkınma Ajansları Nedir, Ne Değildir?* içinde (147-157). Ankara: Paragraf Yayınevi.
- Çavuşoğlu, T. (1992). *GAP Konusunda Bir Bölgesel Kalkınma Ajansı Kurulması*, 3. İzmir İktisat Kongresi, 4-7 Haziran 1992, Ankara: DPT Yayını, 76-84.
- Çiçekli, B. (2009). *Göç Terimleri Sözlüğü*, Uluslararası Göç Örgütü.
- Danson, M. & Geoff, W. (1999). *Regional Governance, Institutions and Development*, Regional Research Institute-West Wirginia University. <http://www.rri.wvu.edu/WebBook/Danson/chapterfour.htm> , (Erişim: 29.04.2019).

- Deviren, N. V. ve Yıldız, O. (2014). Bölgesel Kalkınma Teorileri ve Yeni Bölgeselcilik Yaklaşımının Türkiye'deki Bölgesel Kalkınma Politikalarına Etkileri, *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, (44).
- Devlet Planlama Teşkilâtı (1963). *Kalkınma Planı (Birinci Beş Yıl) 1963-1967*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1968). *İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1968-1972*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1973). *Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1973-1977*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1979). *Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı 1979-1983*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1985). *Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1990). *Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı 1990-1994*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (1996). *Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1996-2000*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000a). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 2001-2005*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2000b). *Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, Yayın No: DPT:2502.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2007). *Dokuzuncu Kalkınma Planı 2007-2013*, Ankara.
- Devlet Planlama Teşkilatı (2008). *Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı: Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara, Yayın No: DPT:2766.
- Dinler, Z. (2005). *Bölgesel İktisat*, Ekin Kitabevi, 7. Basım, Bursa.
- Dornbush, R. & Fisher S. (2000). *Macroeconomics*, 4.Edition, New York: Mcgraw-Hill.

- Dulupçu, M. A. Sungur, O. ve Keskin, H. (2010). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Yaklaşımlar ve Türkiye’de Kalkınma Planlarına Yansımaları: Kalkınma Planlarının Yeni Teoriler Açısından Değerlendirilmesi*, Ankara Üniversitesi TÜCAUM VI. Ulusal Coğrafya Sempozyumu, Ankara.
- Ecerat, T. Ö. (2005). Bölgesel Yerel Ekonomik Kalkınma Kuramlarının Tarihsel Süreç İçerisindeki Gelişimleri. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi*, 89-106.
- Elçi, Ş. (2007). *İnovasyon: Kalkınmanın ve Rekabetin Anahtarı*, Ankara: Technopolis Group.
- Elçi, Ş., Karataylı, İ. ve Karata, S. (2008). *Bölgesel İnovasyon Merkezleri: Türkiye İçin Bir Model Önerisi*, TUSİAD TÜRKONFED-REF-UIG, Yayın No. TÜSİAD-T/2008-12/477.
- Elmas, G. (2001). *Küreselleşme Sürecinde Bölgesel Dengesizlikler AB ve Türkiye*, Nobel Yayın Dağıtım, Ankara.
- Elvan, L. (2002). Bölgesel Gelişme ve Bölgelerarası Gelişmişlik Farkları, Sayan, S. (der.), *Yerel Ekonomilerin Sürdürülebilir Kalkınması ve Çanakkale Örneği* içinde, Ankara: Türkiye Ekonomi Kurumu Yayınları, 93-115.
- Eraydın, A. (2003). Bölgesel Kalkınma Kavram, Kuram ve Politikalarında Yaşanan Değişimler, *Kentsel Ekonomik Araştırmalar Sempozyumu Tebliğleri*, 1, 126-146.
- Eraydın, A. (2008). Bölgesel Kalkınmanın Yönetişim Çerçevesinde Kurumsallaşması: Kalkınma Ajansları (içinde) *Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul: İstanbul Politikalar Merkezi Yayınları.
- Eren, H. (2010). *Üniversite Öğrencilerinin Sosyal Yenilikçilik Kapasitelerinin Teknolojik Yenilikçilik Eğilimlerine Etkisini Ölçmeye Yönelik Bir Model Önerisi*. (Doktora Tezi). Kara Harp Okulu, Ankara.
- Eren, H. Bulut, Ç. ve Halaç, D. S. (2013). Social Innovation and Psychometric Analysis. *Procedia & Social and Behavioral Sciences*, 122-130.
- Erkal, M. (1978). Bölge Gelişmesi ve Bölgelerarası Dengesizlik. *Sosyoloji Konferansları*, (16), 39-54.

- Erkal, M.E. (1972). *Bölgelerarası Dengesizlik ve Doğu Kalkınması*, Şamil Yayınevi, İstanbul.
- Erkal, M.E. (1990). *Bölge Açısından Azgelişmişlik*, 2.Baskı, Der Yayınevi, İstanbul.
- Erkan, H. (1999). *Bilgi Toplumu ve Ekonomik Gelişme*, Türkiye İş Bankası Yayınları.
- Erkek, S. (2013). UNDP (Birleşmiş Milletler Kalkınma Programı) Tarafından Yürütülen Yerel ve Bölgesel Kalkınma Çalışmaları ve Bu Kapsamda Ön Plana Çıkan Demokratik Yönetişim İlkeleri. *Yerel ve Bölgesel Kalkınma: Küresel ve Yerel Bakış Açılıarı* içinde (9-25). Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Matbaa Birimi.
- Ertaş, N. (2013). *Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Kalkınma Ajansları: Türkiye'de Bölgesel Potansiyelin Değerlendirilmesi Açısından Mevlâna Kalkınma Ajansı Örneği*. (Doktora Tezi), Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Konya.
- EURADA. (1999). Creation, Development and Management of RDAs Does it have to be so difficult, <http://www.eurada.org/site/files/RDA/Creation%20development%20and%20management%20of%20RDA.pdf>, (Erişim Tarihi: 06.03.2019).
- Freeman, C. (1987), *Technology and Economic Performance: Lessons from Japan*, Pinter, London.
- Gök, T. (2009). RIS Mersin Projesi Üzerine Bir Özet Değerlendirme, *Planlama Dergisi*, 3/4, 93-95.
- Göker, A. (2000). Ulusal İnovasyon Sistemi ve Üniversite-Sanayi İşbirliği. *Ankara Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Geleneksel Bahar Paneli IV*, 20.
- Göktürk, A. (2006). Bölgesel Dengesizliğe Küreselleşme – Yerelleşme Penceresinden Bir Bakış. *Bölgesel Kalkınma Politikaları ve Yeni Dinamikler* içinde (23-44). İstanbul: Derin Yayınları.
- Göymen, K. (2005). *Türkiye'de Bölge Politikalarının Evrimi ve Bölgesel Kalkınma Ajansları*. <http://research.sabanciuniv.edu/1373/1/KorelGoymenOrtaklik.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.04.2019).
- Gündüz, A. Y. (2006). *Bölgesel Kalkınma Politikası*, Bursa: Ekin Yayınevi.

- Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Dairesi Başkanlığı (2002). *Güneydoğu Anadolu Projesi Bölge Kalkınma Planı*, T.C. Başbakanlık Güneydoğu Anadolu Projesi Kalkınma Dairesi Başkanlığı, Ankara.
- Güvel, E. A. (2008). Depremin Türkiye Ekonomisine Etkileri Üzerine Ekonometrik Bir Uygulama. 2. Ulusal İktisat Kongresi, İzmir: 2-17.
- Haugh, H. (2005). A Research Agenda for Social Entrepreneurship, *Social Enterprise Journal*, 1 (1), 1-12.
- <http://imaginationforpeople.org/en/project/fogquest-sustainable-water-solutions/>, Fogquest- Sustainable Water Solutions, (Erişim Tarihi: 09.07.2019).
- <http://www.tdk.gov.tr>, Türk Dil Kurumu Resmî Web Sayfası, (Erişim Tarihi: 12.01.2019).
- <http://www.wearetempo.org/>, Time Credits, (Erişim Tarihi: 15.07.2019).
- <http://www3.kalkinma.gov.tr/PortalDesign/PortalControls/WebIcerikGosterim.aspx?Enc=83D5A6FF03C7B4FCA608B4A8502F95DC4B0813776FCA14B256788CD F49C1D36D>, (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
- <https://acikacik.org/>, Açık Açık, (Erişim Tarihi: 28.07.2019).
- <https://muhammedyunus.okan.edu.tr/tr/muhammed-yunus-kimdir.php>, Muhammed Yunus Kimdir, (Erişim Tarihi: 16.04.2019).
- <https://www.afad.gov.tr/tr/23792/Aciklamali-Afet-Yonetimi-Terimleri-Sozlugu?kelime=afet>, (Erişim Tarihi: 23.09.2019).
- <https://www.anadolu.edu.tr/acikogretim/acikogretim-sistemi/acikogretim-sistemi-1>, Açıköğretim Sistemi, (Erişim Tarihi: 17.05.2019).
- <https://www.goc.gov.tr>, T.C. İçişleri Bakanlığı Göç İdaresi Genel Müdürlüğü, (Erişim Tarihi: 03.07.2019).
- <https://www.goc.gov.tr/kurumlar/goc.gov.tr/gecicikorumayonetmeli.pdf>, Geçici Koruma Yönetmeliği, (Erişim Tarihi: 18.07.2019).
- <https://www.mgm.gov.tr>, T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı Meteoroloji Genel Müdürlüğü Resmî Web Sayfası, (Erişim Tarihi: 14.07.2019).

- Hughes, J. T. (1998). The Role Of Development Agencies İn Regional Policy: An Academic and Practitioner Approach, *Urban Studies*, 35(4), 615-626.
- Ildırdar, M. (2004). *Bölgesel Kalkınma ve Gelişme Stratejileri*, Ankara: Nobel Yayın.
- Işık, N., Göktaş, D., Kılınc, E. C. (2011). İktisadi Büyümede Girişimciliğin Rolü, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (6:1), 185-210.
- İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması (İBBS) Düzey 1 ve Düzey 2 Bölgeleri (2019). <https://yereldemokrasi.net/haritalarla-kamu-idaresi/147-istatistiki-bolge-birimleri-siniflandirmasi-ibbs-duzey-1-ve-duzey-2-bolgeleri>, (Erişim Tarihi: 08.03.2019).
- İzmir Kalkınma Ajansı (İZKA). (2008). *Avrupa 'da Kalkınma Ajansları*, İzmir.
- Kalkınma Ajanslarının Kuruluşu, Koordinasyonu ve Görevleri Hakkında Kanun (2006, 8 Şubat). *Resmi Gazete* (26074). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2006/02/20060208.htm>, (Erişim Tarihi: 15.05.2019).
- Kalkınma Bakanlığı (2013). *Onuncu Kalkınma Planı 2014-2018*, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Afet Yönetiminde Etkinlik Özel İhtisas Komisyonu Raporu*, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığı (2014). *Bölgesel Gelişme Ulusal Stratejisi 2014-2023*, Ankara.
- Kalkınma Bakanlığının Teşkilat ve Görevleri Hakkında Kanun Hükmünde Kararname (2011, 8 Haziran). *Resmi Gazete* (Sayı: 27958). <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2011/06/20110608M1-9.pdf>, (Erişim Tarihi: 15.06.2019).
- Kara, M. (2008). *Bölgesel Rekabet Edebilirlik Kavramı ve Bölgesel Kalkınma Politikalarına Yansımaları*. (DPT Uzmanlık Tezi), DPT Yayın No:2774, Ankara.
- Karalar, R. (2001). *Genel İşletme*, AÖF Yayınları, Eskişehir.
- Kaya, A. (2009). *Türkiye 'de Bölgesel Net Mali Yansıma, Maliye Bakanlığı Strateji Geliştirme Başkanlığı*, Yayın No: 395, Ankara.

- Kaya, K. (2007). *Bölgesel Kalkınmada Yeni Bir Model; Kalkınma Ajansları ve Türkiye’de Uygulanabilirliği*. (Yüksek Lisans Tezi), Atılım Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Kayasü, S. (2003). *Yerel/Bölgesel Ekonomik Kalkınma ve Rekabet Gücünün Artırılması: Bölgesel Kalkınma Ajansları*, İstanbul, İstanbul Ticaret Odası Yayın No: 2003-08.
- Kedik, D. (2003). Avrupa Birliği ve Türkiye’de Bölgesel Politikaya Yönelik Devlet Yardımları. Yüksek Lisans Tezi. Eskişehir: Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Keleş, R. (1993). *Kentleşme Politikası*, 2. Basım, İmge Kitabevi, Ankara.
- Keskin, H. ve Sungur, O. (2010). Bölgesel Politika Ekseninde Yaşanan Dönüşüm: Türkiye’ de Kalkınma Planlarında Bölgesel Politikaların Değişimi, *SDÜ Fen Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, Sayı 21, 271-293.
- Khandker, S.R. (1996). Grameen Bank: Impact. Costs. and Program Sustainability. *Asian Development Review*, 14 (1).
- Kılıç, S. E. ve Mutluer, M. (2004). Coğrafyada ve Bölge Planlamada Bölge Kavramının Karşılaştırmalı Olarak İrdelenmesi. *Ege Coğrafya Dergisi*, 13(1-2),17-28.
- Koçberber, S. (2006). Kalkınma Ajansları ve Sayıştay Denetimi, *Sayıştay Dergisi*, 17(61), 37-55.
- Kumral, N. (1994). Bölgesel Gelişme ve Kalkınma Ajansları, *İktisat, İşletme ve Finans*, 9, 60-64.
- Kuraklık İzleme Sistemi 3.0. <http://kuraklikizle.mgm.gov.tr/>, (Erişim Tarihi:02.08.2019).
- Kutlu, S. Z. ve Görün, M. (2016). Kalkınma Ajanslarında Merkezi ve Yerel Unsurların Etkisi: Kalkınma Ajanslarının Türkiye Uygulaması Üzerine Bir Değerlendirme. *Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 1(2), 15-36.

- Maybery, D. (2005). Economic Wealth: A Three-Step Process, *The Region, Volume19/3*, s.54-55.
- Mengi, A. (1998). *Avrupa Birliği'nde Bölgeler Karşısında Yerel Yönetimler*, İmaj Yayıncılık, Ankara.
- Mishra, A. K., & Singh, V. P. (2010). A Review of Droughtconcepts. *Journal of Hydrology*, 391(1-2), 202-216.
- Mulgan, G. (2006). The Process of Social Innovation. *Innovations: Technology, Governance, Globalization*, 1(2), 145-162.
- Mutlu, S. (1992). Bölge Gelişmesinde Temel Etmenler ve Türkiye'de Durum, *Amme İdaresi Dergisi*, 25(3), TODAİE, Ankara.
- OECD. (2001a). Social Innovation and The New Economy: Lessons From The Bay Area Of Northern California, Local Economic and Employment Development (LEED), 39th Session of the LEED Directing Committee.
- OECD. (2001b). *Cities and Regions In The Learning Economy*.
- OECD. (2003). *Entrepreneurship and Local Economic Development*, OECD, Fransa.
- OECD. (2009). *How Regions Grow? Organisation For Economic Co-Operation and Development*.
- OECD. (2009). *Regional Development, Directorate for Public Govarance and Territorial Development*.
- OECD. ve EUOROSTAT. (2005). *Oslo Klavuzu, Yenilik Verilerinin Toplanması ve Yorumlanması İçin İlkeler*, Türkiye.
- Ozan Dünder, S. (2007). *Mikro Finansman*, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, http://www.kalkinma.com.tr/data/file/raporlar/ESA/ga/2007-GA/GA-07-05-28_Mikro_Finansman.pdf, (Erişim Tarihi: 07.07.2019).
- Örtlek, Z. (2015). *İnovasyon ve Bölgesel Kalkınma Perspektifinden Türkiye*. (Yüksek Lisans Tezi). Aksaray Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aksaray.
- Özdemir, F. ve Ar, İ. (2015). Sosyal Yenilik Üzerine Bir Alan Araştırması. *Girişimcilik ve İnovasyon Yönetimi Dergisi*, S 1, 17-43.

- Özen, P. (2005). *Bölge Kalkınma Ajansları*, Ankara, TEPAV/EPRI Yayınları.
- Özmen, F. (2008). AB Sürecinde Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Ajanslarının Karşılaşabilecekleri Temel Sorun Alanları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 237-340.
- Özsağır, A. (2004). *Bölgesel Kalkınma Politikası Aracı Olarak Girişimcilik*, MESS Mercek Yayınları, İstanbul.
- Perktaş, E. (2014). Bölgesel Kalkınma Özelinde Girişimciliğin Ekonomik Kalkınma Sürecindeki Rolü, *Akademik Sosyal Araştırmalar Dergisi*, Sayı 7, 472-486.
- Polatkan, T. (1968). *Bölgesel Gelişme ve Politikası*, DPT Yayını, No: 560, Ankara.
- Regional Development Policy (2019). <https://www.oecd.org/cfe/regional-policy/regionaldevelopment.htm>, (Erişim Tarihi: 10.04.2019).
- Rogers, E. (1983). *Diffusion of Innovations*, New York: FreePress.
- Safi, İ. (2001). Türk İdari Yapısı ve Bölgesel Yönetimler, *Avrasya Kuşağı Düşünce Grubu Dergisi*, 3.
- Sakınç, S. (2013). Yerel Kalkınma Politikalarında Yerellik ve Katılımcılık. *Yerel ve Bölgesel Kalkınma:Küresel ve Yerel Bakış Açılıarı* içinde (25-37) Manisa: Celal Bayar Üniversitesi Matbaa Birimi.
- Sarker, A. E. (2001). TheSecrets of Success: The Grameen Bank Experience in Bangladesh. *Labourand Management in Development Journal*, 2(1).
- Sevinç, H. (2011). Bölgesel Kalkınma Sorunsalı: Türkiye’de Uygulanan Bölgesel Kalkınma Politikaları, *Girişimcilik ve Kalkınma Dergisi*, (6:2), 35-53.
- Smith, K. (1998). *Science, Technology and Innovation Indicators–A Guide for Policy- Makers*, IDEA Report 5,1-9.
- Soja, E.W. (2009). Regional Planning and Development Theories, *International Encyclopedia of Human Geogaphy*, 259-270.
- Sungur, O. ve Keskin, H. (2012). Bölgesel İnovasyon Sistemleri: Başarı Koşulları ve Politika Çıkarımları, *Küresel İktisat ve İşletme Çalışmaları Dergisi*, 2, 20-31.

- Swart, R. (2003). Climate Change and Sustainable Development: Expanding The Options. *Climate Policy*, 3, S19–S40.
- Şahin, Ü. ve Kurnaz, L. (2014). *İklim Değişikliği ve Kuraklık*, https://ipc.sabanciuniv.edu/wp-content/uploads/2014/10/IPM_KuraklikRaporu_24.10.14_web_rev2.pdf, (Erişim Tarihi: 21.07.2019).
- Şen, Z. (2004). *Türkiye'nin Avrupa Birliği Adaylığı ve Katılım Öncesi Stratejisi Çerçevesinde Bölgesel Politika Alanında Uyum Durumunun Değerlendirilmesi (Uzmanlık Tezi)*, Avrupa Birliği Genel Sekreterliği, Ankara.
- Şenkal, A., Bülbül, Y. (2007). Kalkınma İktisadı ve Sosyal Yapılar Piyasa ve Sosyal Yapıların Çözünürlüğü. *Çalışma ve Toplum*, 4(15), 91-116.
- Takım, A. (2010). Türkiye’de Bölgesel Kalkınma Planlarının İktisat Politikalarının Performansına Etkisi: Zonguldak- Bartın ve Karabük Örneği, *E-Journal Of New World Sciences Academy*, 5(3), 259-275.
- Tekeli, İ. (2008). *Türkiye’de Bölgesel Eşitsizlik ve Bölge Planlama Yazıları*, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul.
- Tiryakioğlu, M. (2016). Kalkınma Politikalarının Tasarımında Doğal Afetleri Dikkate Almak: Türkiye Üzerine Bir Tartışma. M. Tiryakioğlu, (Ed). *Afetlerle Kalkınma Tecrübeler, Politikalar ve Beklentiler* içinde (189-2018). Ankara: Eflatun Yayınevi.
- TOBB. (1989). *Kalkınmada Öncelikli Yörelere ve Bölgesel Gelişme İçin Model*, Ankara.
- Turan, E. S. (2018). Türkiye'nin iklim değişikliğine bağlı kuraklık durumu. *Doğal Afetler ve Çevre Dergisi*, 4(1), 63-69.
- Tutar, F. ve Demiral, M. (2007). Yerel Ekonomilerin Yerel Aktörleri: Bölgesel Kalkınma Ajansları, *Eskişehir Osmangazi Üniversitesi İİBF Dergisi*, 2(1), 65-83.
- TÜBİTAK. (2004). *Ulusal Bilim ve Teknoloji Politikaları: 2003-2023 Strateji Belgesi*, Türkiye Bilimsel ve Teknik Araştırma Kurumu.

- Türkeş, M. (2008). Küresel İklim Değişikliği Nedir? Temel Kavramlar, Nedenleri, Gözlenen ve Öngörülen Değişiklikler. *İklim Değişikliği ve Çevre*, 1,26-37.
- Türkeş, M. (2012). Türkiye’de Gözlenen ve Öngörülen İklim Değişikliği, Kuraklık ve Çölleşme. *Ankara Üniversitesi Cevrebilimleri Dergisi*, 4(2), 1-32.
- Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı (2019). *On Birinci Kalkınma Planı 2019-2023*, Ankara.
- Türkiye Sağlık Enstitüleri Başkanlığı (TÜSEB). (2018). *Bölgesel Kalkınmanın Tarihçesi*, Taçese Yayınları.
- TÜSİAD. (2000). *Türkiye’de Bireysel Gelir Dağılımı ve Yoksulluk: Avrupa Birliği Karşılaştırma*. İstanbul: TÜSİAD-T/2000-12/295.
- TÜSİAD. (2002). *Türkiye’de Girişimcilik*. Yayın No: 2002-12/340.
- UNDP. (2004). *Reducing Disaster Risk: A Challenge for Development*, A Global Report, United Nations Development Programme, Bureau for Crisis Prevention and Recovery, USA.
- Yabancılar ve Uluslararası Koruma Kanunu (2013). <https://www.mevzuat.gov.tr/MevzuatMetin/1.5.6458.pdf>, (Erişim Tarihi: 20.05.2019).
- Yavan, N. (2011). *Teşviklerin Bölgesel ve Sektörel Analizi: Türkiye Örneği*, Maliye Hesap Uzmanları Vakfı Yayınları, Yayın No:27.
- Yazgan, T. (1997). *Güneydoğu Anadolu Bölgesi Gelişme Planı*, İstanbul, Kutsan Yayınevi.
- Yıldız, G. (2013). *Bölgesel Dengesizliklerin Giderilmesinde Kalkınma Ajanslarının Rolü ve Güney Ege Kalkınma Ajansı Örneği*. (Yüksek Lisans Tezi), Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Aydın.
- Yılmaz, B. (1998). *Ekonomik Yapı ve Büyüme*. (Uzmanlık Tezi), DPT, No111-38.
- Yiğitbaşı, Ş. (1977). Emredici ve Yol Gösterici Planlarda Karşılaşılan Genel Sorunlar, Metot Yaklaşımları ve Türk Planlamasının Durumu, *Ege Üniversitesi İktisadi Ticari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13, 51- 62.

Yücel, F. ve Ata, A. (2006). Bölgesel Kalkınma Stratejileri Açısından Fuarçılık: Birinci ve İkinci Çukurova Sanayi ve Ticaret Fuarlarının Değerlendirilmesi. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1, 505-522.